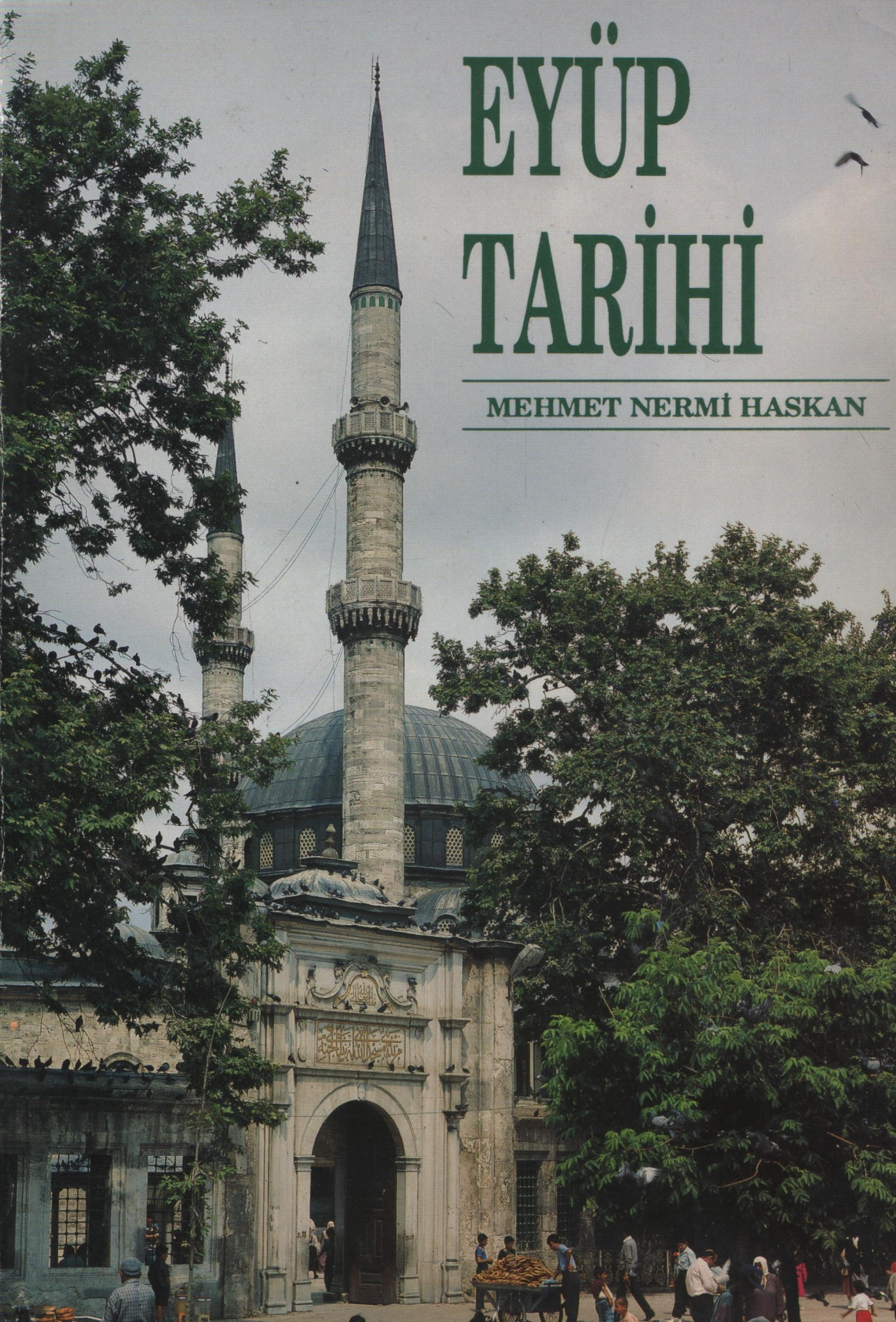

EYÜP TARİHİ

MEHMET NERMİ HASKAN

TÜRK TURİNG TURİZM
İŞLETMECİLİĞİ VAKFI
YAYINLARI

Cild I: Metin
Cild II: Metin ve Resimler

Resim ve Gravürler
Çelik Gülersoy Arşivi

Kapak ve Günümüz Fotoğrafları
Yılmaz Dinç

Baskı
Elips Ajans 244 09 57

Renk Ayrımı
Çali Grafik

ISBN 975 - 7490 - 01 - 6 (Tk. No.)
ISBN 975 - 7490 - 03- 2 (2. CİLT.)

Halaskârgazi Cad. No: 364 Şişli-İstanbul Tel: 231 46 31 (6 Hat)

EYÜP TARİHİ II

MEHMET NERMİ HASKAN

İstanbul
1993

İÇİNDEKİLER

EYÜP MEDRESELERİ ve MEKTEPLERİ
EYÜP NAMAZGÂHLARI
EYÜP KÜTÜPHANELERİ
EYÜP İMARETLERİ
EYÜP KİLİSELERİ
EYÜP KARAKOLLARI
EYÜP SARAY ve YALILARI
EYÜP HAMAMLARI
EYÜP ÇEŞMELERİ
EYÜP SEBİLLERİ
MESİRELER

EYÜP MEDRESELERİ ve MEKTEPLERİ

BEHRAM KETHÜDA MEDRESESİ

Yeri ve yapıldığı tarih belli değildir. 1660 tarihlerinde hazırlanan medreseler listesinde adı geçmektedir.

Behram Kethüda, Üsküdarlı olup Mahpeyker Kösem Sultan'ın kethüdası idi. 18 C. âhır 1056 (1 Ağus 1646) tarihinde vefat etti. Kabri, Üsküdar'da Çinili Camii kıblesi yönündedir. Yanında eşinin dahi lahdi vardır. Şahidelerinde yazı ve tarih yoktur.

Behram Kethüda "Azim-i devlet ve vüs'at sahibi idi. Efendisinin işlerine ve layratına nazır idi."

Kaynak: (K. Özergin, İstanbul ve Rumeli'de medreseler, Tarih Ens. Dek. Sayı: 4-5 S: 278) (Si. Osm. 2/33).

BEŞİR AĞA MEDRESESİ

Dar'ül-hadis Medresesi Mescidi bahsine bakınız.

CAFER PAŞA MEDRESESİ

Kalenderhâne Caddesi ile Kızıl Değirmen Sokağı'nın birleştiği yerde ve Cafer Paşa Türbesi'nin gerisindedir. Türbenin sol tarafındaki kemerli kapıdan uzun bir koridora girilmektedir. Bu yer geçildiğinde bir meydancığa gelinir ki hemen karşıda medresenin dershanesi bulunmaktadır. Sol tarafta da bir kuyu bileziği vardır.

Dershane (Darül-hadis) tek kubbeli ve kare planlıdır. Kitabesi yoktur. Herhalde eskiden önünde bir revak bulunuyordu. Kubbesi kurşun kaplı bu yapının yedi penceresi vardır. Pencereler kesme taş sövelidir. 1975 tarihinde restore edilmiş ve içine Kur'an Kursu yerleşmiştir.

Onbir kubbeli odası bulunan medrese odaları dershanenin karşısına ters L biçiminde yerleştirilmiştir. Her odada bir pencere ve ocak bulunmaktadır.

Bu odaların arkasında, Sokullu Mehmed Paşa Medresesi bulunmaktadır.

Medresenin ilk müderrisi Ömer Efendi idi. Bu zat şehzadeliğinde Sultan II.Osman'a hoca tayin olunmuştu. Onun sözleri ve tavsiyesiyle hareket eden Sultan Osman, Yeniçeri ihtilâlinde hayatını kaybetmişti.

Medrese daha sonra Sadiyye Tekkesi haline getirilmiştir.

Kaynak: (Gezi Notu) (C. Baltacı, Osm. Medreseleri S: 585) (Hadika 1/278).

CEZERİ KASIM PAŞA MEDRESESİ

Cezerî Kasım Paşa Camii avlusunda idi. Cami ile beraber 921 (1515) tarihinde ahşap olarak yaptırılmıştır. Müderrisi meşhur Necmeddin Mehmed Efendi idi. 978 (1570) tarihinde vefat etti. Camiin mihrabı önüne gömülmüştür. Medrese bugün mevcut değildir. (Cezerî Kasım Paşa Camii bahsine bakınız.)

1918 tarihinde mevcuttu.

Kaynak: (Hadika 1/280-281) (K. Özergin, İstanbul ve Rumeli'de Medreseler. Tarih Ens. Der. Sayı: 4-5 S: 278) (C. Baltacı, Osm. Medreseleri S: 178) (Şehremaneti, İhsiyat Mec. 1337 S: 97).

DEFTERDAR NAZLI MAHMUD EFENDİ MEDRESESİ

Defterdar Camii bahsine bakınız. 948 (1541) tarihinde cami ile beraber yapılmıştır. Hadika yazarı diyor ki:

"Ahşap medrese mütevelli reyi ile evli olanlara oda oda kiraya verilmiştir." Bu herhalde 1179 (1766) daki büyük zelzeleden sonra olmuştur. Bu sırada mektep dahi

kaldırılıp yerine kira evleri yapılmıştır.

Kaynak: (Hadika 1/286) (C. Baltacı, Osm. Medreseleri S: 562-592).

FÂTİH MEDRESESİ

Eyüp Sultan Camii Medresesi de denir. Fatih Sultan Mehmed tarafından cami ile beraber 863 (1458) tarihinde yaptırılmıştır. Neşri Tarihi'nde:

"Ebû-Eyyûb-ı Ensâri'de bir imaret ve bir medrese ve bir cami ve bir hamam yapıp" demektedir.

Fâtih Sultan Mehmed vakfiyelerinde (Eyyûb Vakfiyesi): "Cami hariminde her nevi güzelliklerle bezenmiş ve kubbelerle süslü... altı hücreli değerli bir medrese bina etti." denilmektedir. Merhum Ayverdi medrese odalarının 16 olduğunu söylemektedir. Medrese odaları camiin revaklarından başlıyarak, türbenin sağ ve soluna kadar uzanıyordu. Sağ tarafındaki medrese odalarının bir kısmına sonradan Beşir Ağa Türbesi ve yanındaki cüzhâneler, sol tarafındaki hücrelere de Kıbrıs Fâtihi Lala Mustafa Paşa Türbesi yapılmıştır.

Medrese, cami ile beraber 1766 depreminden çok zarar görmüştür. 1213 (1798) tarihinde cami yeniden yapılmış olduğu halde, medrese odaları tamamen ortadan kaldırılarak iç avlu bugünkü duruma getirilmiştir.

Hadika yazarı: "İç avlunun iki tarafında olan mahfeller altında ve kenarda beşer adet medrese odaları vardır." demektedir.

935 (1528) de vefat eden meşhur Küçük Emir Efendi bu medresenin müderrisi idi.

Kaynak: (Neşri Tarihi, Yay. Unat-Köymen 11/713) (Hadika 1/246-249-251-296) (Ayverdi, Fatih Dev. 3/355-348) (C.Baltacı, Osm. Med. S: 201) (Fatih Sultan Mehmed Vakfiyeleri, Eyyûb Vakfiyesi S: 318 No. 10,26-31) (Menburi, İstanbul Rehber-i Seyyahin S: 258) (Ayvansarayi, Mec. Tevârih, Haz. Derin-Çabuk S: 254).

İSMİ-HAN SULTAN MEDRESESİ

Yazılı Medrese veya Sokullu Mehmed Paşa Medresesi isimleri ile de anılır. Camii Kebir Caddesi üzerinde ve Sokullu Mehmed Paşa Türbesi karşısındadır.

Cadde üzerinde yanyana iki avlu kapısı görülür. Sağdaki türbe, soldaki ise medrese kapısıdır. Buradan, Sokullu Mehmed Paşa Dar'ül-kurrası'na da gidilir. Kapının ilerisindeki bir kapıdan medreseye dahil olunur.

Avlu kapısı üzerinde üç satır halinde hazırlanmış Arapça bir kitabe vardır ki 976

(1568) tarihlidir. Kitabenin,

Hazret'üs-sultan bint-i Hân Selim
Ehl-i hayrat alâ vü ceh'ül-umum

mısralarından medresenin, Sultan II. Selim'in kızı İsmi-Hân Sultan tarafından, Sokullu Mahmud Paşa ile evlenmesinden 5-6 sene sonra yaptırıldığı anlaşılır. Mimar Sinan yapısıdır.

On iki mısralı kitabenin tarih beyti şudur:

Kale târihen Nihadi behâ
İnha dar'üt-tahsil-i ulum
976

İsmi-Han Sultan 993 (1585) tarihinde lohusa döşeğinde vefat etti. Kabri, babasının Ayasofya Camii avlusundaki türbesindedir.

Medresenin sahna açılan kapısında kitabe yoktur. Medrese odaları, dikdörtgen bir avlunun iki tarafına yerleştirilmiştir. Ondokuz odalı ve bu odaların önündeki revaklarla beraber 28 kubbelidir. Revaklar 24 sütunludur. Bu sütunların ikisi mermer, diğerleri kesme taştır.

Dershanesi, tek yüksek kubbeli olup üzeri kurşun kaplıdır. Üstte vitraylı üç, altta altı penceresi vardır. Kubbe tromplara oturtulmuştur. Kasnak ve kubbe içi, kalem işi ile bezelidir. Avlunun orta yerinde dikdörtgen bir şadırvan bulunmaktadır. 1957 de onarılmıştır.

Kaynak: (A. Kuran, Mimar Sinan S: 347) (C. Baltacı, Osm. Medreseleri S: 197) (Ayvansarayi, Mec. Tevârih, Haz. F. Derin-V. Çabuk S: 390) (Ç. Uluçay, Padişahların Kadınları S: 40) (M. Meriç, Mimar Sinan).

KANGIRILI MUSTAFA EFENDİ MEDRESESİ

Eyüp Nişancası'ndadır. Sonradan Şeyh Murad Efendi Tekkesi olmuştur. Şeyh Murad Efendi Tekkesi Mescidi bahsine bakınız.

KAZASKER ARİF EFENDİ MEDRESESİ

Yusuf Muhlis Paşa Caddesi ile Ruznameci Çıkmazı'nın birleştiği yerde ve çıkmaz sokağın sol köşesinde olup arsası Tülbentçi Muhiddin Sokağı'na kadar uzanıyordu.

Medresenin yerinde bugün Ziraat Bankası vardır. Karşısında ve yol aşırı yerde, Kapıağası Mustafa Ağa Çeşmesi ve Şerbettar Mustafa ağa Mektebinin arsası mevcuttur.

Abdülbaki Arif Efendi müderris olup, Selanik, Bursa ve Mısır mollası olmuş ve 1112 (1700) tarihinde Anadolu Pâyesi ve sonra İstanbul Kadısı olmuştur. Bundan sonra da bir takım görevlerde bulunduktan sonra 1122 (1710) da ikinci defa Rumeli Kazaskeri olmuştur. 1125 (1713) tarihinde vefat etmiştir. Kabri, Eyüp Sultan Camii'nin Bostan İskelesi'ne açılan avlu kapısının sol tarafındadır. (Yeri ve kitabesi için Abdülgani Efendi Türbesi bahsine bakınız.)

Arif Efendi'nin İstanbul'da, Lâlelli'de konağı ve yazın oturmak için Eyüp'te bahçe ve köşkü vardı. Kendisi âlim ve güzel sanatlarda üstat idi. Devrin kuvvetli bir şairi, hattatı ve musikişinası idi. Eserleride vardır.

Bu medrese vasiyyeti üzerine, onun adına, vefatından sonra damadı ve talebesi Abdürrahim Faiz Efendi tarafından yaptırılmıştır. Faiz Efendi Mısır Mollası olmuş ve 1138 (1726) tarihinde vefat etmiştir.

Ünlü hattat Mehmet Râşid Efendi Tülbentçi Sokağı'nda dünyaya gelmiştir. 1297 (1879) davefat etti Kabri Eyüp Türbesi haziresindedir.

Kaynak: (Tuhfet'ül-hattatin S: 669) (Si.Osm. 3/297 ve 3/331) (İst. Ans. 2/992) (Ş.Rado, Türk Hattatları S: 121) (M.Tahir Osm. Müel. Meral Yay. 1/262) (İ.H. Uzunçarşılı, Âlim Abdülbâki Arif Efendi) (Ş. Rado, Türk Hattatları, S: 220) (Tuhfetül-hattatin S: 536-537) (M. Hâlid Tanık, Hz.i Hâlid ve Eyüp Beldesi S: 44).

TAŞKÖPRÜ-ZADE MEDRESESİ

Yeri ve yapıldığı tarih belli değildir. 1660 tarihli medreseler listesinde adı vardır.

Taşköprülü-Zâde İsameddin Ahmed Efendi 968 recebinde (Nisan-1561) vefat etti. Kabri, İstanbul'da Aşıkpaşa'da, Seyyid Velayet Türbesi yanındaki haziredir.

Kendisi sahn müderrisi idi. Sonra Bursa ve İstanbul kadısı oldu. Bir çok eseri vardır. En meşhuru Şekayık-ı Numaniyesi'dir.

Kaynak: (M. Tahir, Osm, Müel. Meral Yay. 1/454) (Si. Osm. 3/471) (K. Özergin, İst. ve Rumeli'de Medreseler, Tarih Ens. Der. Sayı: 4-5 S: 278).

ZAL MAHMUD PAŞA MEDRESESİ

Cami ve türbesi karşısında olmak üzere iki bölümdür. Cami karşısındaki U şeklinde olup onüç odadan ve bir dershaneden ibarettir. Üzerleri kubbelidir. Doğu ve kuzey tarafındaki odaların önüne kubbeli bir revak yapılmıştır.

İkinci bölüm Feshâne Caddesi tarafındadır. Birinciden buraya mermer bir merdivenle inilir. Avlunun kuzey tarafında altı oda, bunların sağ tarafında dört oda vardır. Doğu tarafında ise kubbeli üç oda, tonozlu bir büyük oda ile yüksek kubbeli ve içi mihrablı bir dershane mevcuttur. Odaların önünde sütunlu bir revak vardır.

Medreseler Mimar Sinan yapısıdır. 988 (1580) tarihinde cami ile beraber inşa olunmuştur.

1960 da onarılmıştır.

Kaynak: (A. Kuran, Mimar Sinan **S:** 355) (C. Baltacı, Osm. Medreseleri S: 465).

BALÇIK TEKKESİ DÂR'ÜL-HADİSİ

863 (1458) tarihinde, ismi bilinmiyen bir hayır sahibi tarafından yaptırılmıştır. Daha sonra, 1595-1600 tarihleri arasında Gazi Tiryaki Hasan Paşa tarafından burası mescit haline getirilmiştir. Bugün bu mescidin harabesi, Cezerî Kasım Paşa Akar Çeşmesi Sokağı ile Defterdar Caddesi'nin birleştiği yerdedir. (Balçık Tekkesi Mescidi bahsine bakınız.)

BEŞİR AĞA MEKTEBİ

Haydar Baba Caddesi ile Baba Haydar Mektebi Sokağı'nın birleştiği yerde ve sokağın sol köşesindedir. Mekteb fevkani olup Kızlarağası Hacı Beşir Ağa tarafından 1147 (1734) tarihinde buradaki külliye ile beraber yaptırılmıştır. Bugün pek harap durumdadır. (Dar'ül-hadis Medresesi Mescidi bahsine bakınız.)

CEZERÎ KASIM PAŞA MEKTEBİ

Cezerî Kasım Paşa Camii civarında idi. Cami ile beraber 921 (1515) tarihinde yaptırılmıştır. Hadika yazarı; "Kasım Paşa'nın fevkani mektebi ile ahşap medresesi vardır", dediğine göre mektep kargir olmalıdır. Bugün mektep ve medrese mevcut değildir.

(Cezerî Kasım Paşa Camii bahsine bakınız.)

DAMAD İBRAHİM PAŞA MEKTEBİ

Yeni Mahalle Sokağı üzerinde ve Yenimahalle veya Hacı Hüsrev adı ile bilinen camiin yakınında idi. Cami, Haliç Köprüsü ve çevre yolunun yapımı sırasında

çukurda kalmıştır. Sadrazam Damad Nevşehirli İbrahim Paşa tarafından 1718-1730 tarihleri arasında yapılmıştır. Okulun adı, 1875 tarihli listede olmadığına göre bu tarihten evvel yıkılmıştır. İbrahim Paşa'nın İstanbul'da bir çok hayratı vardır.

(Yeni Mahalle Mescidi bahsine bakınız.)

DA YE HÂTÛN MEKTEBİ

Abdurrahman Şeref Bey Caddesi ile Arakiyeci Camii Sokağı'nın birleştiği yerde idi. Karşısında, Arakiyeci Cafer Camii vardır. Mektep bugün mevcut değildir. Yerinde ahşap bir ev vardır. Yavuz Sultan Selim'in süt annesi, Gülşirin Hâtûn tarafından yaptırılmıştır. Açık türbesi elan mevcuttur. (Dâye Hâtûn Türbesi bahsine bakınız.)

DEFTERDAR NAZLI MAHMUD EFENDİ MEKTEBİ

Defterdar Caddesi üzerindeki camiinin avlusunda idi. Bugün mevcut değildir. Hadika yazarı "Camiin avlusunda ahşap bir medrese ile kara tarafından fevkani bir taş mekteb bina olunmuştur" dediğine göre mektep, Çömlekçiler Arkası Sokağı'na açılan ve bugün mevcut olmayan avlu kapısının sol tarafındaki gecekonduların yerinde idi.

(Defterdar Camii bahsine bakınız.) 1766 büyük depreminde mektep mütevelli reyi ile yıktırılmış ve yerine evler yapılmıştır. Sonra buna bedel deniz tarafındaki kapısı üzerine ahşap bir mektep yaptırıldı.

EBÛ'S-SU'UD EFENDİ SIBYAN MEKTEBİ VE HAZÎRESİ

Eyüp Meydanı'nda, Camii Kebir Caddesi üzerindedir. Arkasında Saçlı Abdülkâdir Efendi Camii ve sol tarafında ise Sokullu Mehmed Paşa Türbesi bulunmaktadır.

Mektep tuğla hatıllı olarak muntazam kesme taştan yapılmış olup ahşap çatılı ve geniş saçaklıdır. 1957 yılında aslına uygun şekilde restore edildi. Yan tarafındaki Eski Kavaflar Sokağı ortadan kaldırıldığı için meydana çıkmıştır. Klasik bir yapı olup kitabesi yoktur.

Mektebin yapılış tarihi belli değildir. Önündeki hazîredeki en eski tarihli taş 970 (1562) tarihli olduğuna göre bu tarihten evvel yapılmış demektir. Banisi, Şeyhülislâm Ebûs's-su'ud Efendi 982 (1574) tarihinde vefat etmiştir. Muhteşem lahdi mektebinin önündeki haziredeedir. Baş ve ayak taşlarındaki kitabesi ne yazık ki

Arapça'dır.

Ebû's-su'ud Efendi 1490 tarihinde İskilip'te doğmuştur. Hoca Çelebi diye de anılan büyük Türk bilgini ve devlet adamıdır. Bir çok görevlerde bulunduktan sonra Ekim-1545 tarihinde şeyhülislâm olmuş ve bu vazifede 29 yıl şerefle kalmıştır. Babası 1516 da vefat eden İskilipli Yavsi Muhyiddin Mehmed Efendi'dir. Dedesi Mustafa İmâdi, tanınmış Türk bilgini Ali Kuşcu'nun kardeşidir.

Ebû's-su'ud Efendi'nin Mehmed, Mahmud, Ahmed, Mustafa adında dört oğlu Hadice, Kerime, Halime adında üç kızı bilinmektedir. Büyük oğlu Mehmed Çelebi 971 (1563) tarihinde Halep kadısı iken vefat etmiştir. İkinci oğlu Mahmud genç yaşta ölmüştür. Müderris olan üçüncü oğlu Şemseddin Ahmed Çelebi 970 C. evvelinde (Ocak-1563) otuz yaşında olduğu halde ölmüştür. Kabri hazîrededir. Ebûs'-su'ud Efendi'nin günümüze kadar gelen nesli Mustafa Çelebi'den türemiştir.

Ebû's-su'ud Efendi'nin 22 eseri vardır. Kendisinin İstanbul yakınında Müderris Köyü'nde bir çiftliği vardı. Bu köyün yerinde bugün Metris Kışlası ve 500 Evler Mahallesi vardır. Evliya Çelebi'ye göre bu mektebinin yanında ayrıca bir zaviyesi ve sebili vardı. Sahilhânesi ise Sütlüce'de idi. İstanbul'da 982 (1574) tarihinden önce Çapa civarında, Macuncu Hamamı yakınında bir çeşmesi ve kendi ismi veya Müfti Hamamı ismiyle de anılan bir hamamı vardı. Bunlar için Ebû's-su'ud Efendi Suyu diye bilinen bir su getirmiştir. Mimar Sinan yapısı olan hamam bugün mevcut değildir. Ayrıca İskilip'te bir de cami ve babası için de bir türbe yaptırmıştır.

Ebû's-su'ud Efendi uzun öğretim hayatında pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Bunlar sonradan Osmanlı ilim dünyasının önderleri olmuşlardır. Bunlar arasında Hoca Sadeddin Efendi, Bostan Zade Mehmed Efendi, Sunullah Efendi, Kınalı-Zâde Hasan Çelebi, Şair Baki, Aşık Çelebi, Hâce-i Sultanî Ataullah Efendi, Şeyhî, Zenbillizâde Fudeyl Efendi en tanınmışlarıdır.

MEKTEBİN HAZÎRESİNDE GÖMÜLÜ OLANLAR:

Ebû's-su'ud Efendi ailesine ait beş büyük lahit vardır, dördü yazısız, biri ise Arapçadır.

1008 (1599). Ebû's-su'ud Efendi'nin oğlu müderrisinden Mustafa Efendi. (Si. Osm. 4/380).

1109 (1697). Ebû's-su'ud Efendi Zade Mustafa Efendi.

Kırık bir taş, Ebû's-su'ud Efendi bin Mehmed.

1129 receb 28 (Tem. 1717). Ebû'-su'ud-Zâde Ahmed Efendi'nin oğlu ve Şeyhülislam Bahayi Efendi'nin kerime-Zâdesi müderris Sa'deddin Yahya Efendi. (Si. Osm. 3/19).

1150 (1737). Hace Şerife Fatma Hanım.

1158 (1745). Yenişehir mollası, Hoca-Zâde Hz.i Seyyid Ömer Efendi. Kitabesi on mısra olup tarih beyti şudur:

Mekki'yâ yazdı dü çeşmim hûn ile târihini
Ola kurb-i ceddi Sultan'ür-risâl câyı Ömer

(Si. Osm. 3/591).

1174 (1760). Mehmed Çelebi bin Şeyhülislâm Ebû's-su'ud Efendi.

1193 (1779). Rumeli kuzatından sabıka Şeyhülislâm Mehmed Es'ad Efendi'nin kethüdası Mehmed Emin Efendi.

1202 L. 27 (Ağus. 1788). Merhum Cebecibaşı el-Hâc Ahmed Ağa'nın kızı Şerife Fatma Hanım'ın kızı ve Divân-ı Hümâyun kalemi kâtiplerinden Mehmed Emin Resâ Efendi'nin eşi Şerife Ümmügülsüm Hanım.

1203 (1788). Mustafa Ağa'nın oğlu olup genç yaşında vefat eden Mehmed Arif Efendi.

1206 Cim. 18 (Şubat-1792). Baş taşının iki yüzü de kitabelidir. Otuz sene baş muhasebe kaleminde kisedar olan İbrahim Efendi. (Si. Osm. 2/234 Hıfzı Arif Efendi bak.).

1218 (1803). Kafesi destarlı olup kitabesi Osman imzalıdır. Hacegân-ı divân-ı hümâyun'dan sabıka İstanbul emtia gümrüğü emini Yenişehirli Halil Hilmi Efendi.

1237 (1821). İbrahim Sa'ib Efendi'nin eşi Zübeyde Hanım.

1238 Za. 28 (Ağus-1823). Arif Hıfzı Beyefendi. Sabıka Mülükâne halifesi merhum İbrahim Efendi-Zâde başmuhasebe kalemi 2. halifesi ve Tersânei Âmire zimmet halifesi haffaz-ı kiram. (Si. Osm. 2/234).

1240 (1824). Silistireli kapan tüccarlarından Mustafa Ağa, Yağcı-Zâde.

1274 (1831). Fesli şahide. Mehmed Arif.

1249 (1833). Rical-i Devlet-i Âliyye'den hâlâ Tophânei Âmire Nâzırı el-Hâc Sa'ib Efendi nin eşi Fatma Hanım.

1249 (1833). Eyüp Sultan şekercisi Şâkir Efendi.

1250 Sad. 15 (Haziran-1834). Lahit. Mevkufat kaleminden Mehmed Said Efendi.

1250 Ca. 23 (Eylül-1834). Silahdar Mehmed Ağa'nın eşi Saraylı Mahpeyker Ayşe Hanım.

1251 (1835). Sadr-ı esbak merhum Abdullah Paşa'nın eşi Şerife Fatma Hanım.

1255 (1839). Hâlâ Divân-ı Deavî Nâzırı el-Hâc Sa'ib Efendi'nin kızı Naşide Hanım.

1258 (1842). Hacegân-ı Divân-ı Hümâyun'dan emtia gümrük emini Halil Efendi'nin eşi Ayşe Hanım.

1263 (1847). Silistireli Yağcı-Zâde el-Hâc Mustafa Ağa.

1265 (1848). Attar el-Hâc Mustafa Ağa.

1268 (1851). İbrahim Sa'ib Efendi ehibbasından ve eshab-ı irfandan Hurşid Efendi.

1277 Ca. 12 (Kasım-1860). İsmail Paşa.

Yazıldı Topçular Mirlivası fevtine târih
Makam ola cinânın kasrı İsmail Paşa'ya.

1282 ramazan (Ocak-1866). Enderun-ı Hümâyun'dan mahreç Okmeydanı Şeyhi İbrahim Nâşid Beyefendi.

1283 (1866). Mekteb-i İdâdiye-i Şahane hocalarından Eyyüb Arif Efendi'nin eşi Ayşa Hanım.

1284 sefer 7 (Haziran-1867). Rical-i Devlet-i Âliyye'den Yanya vilayet-i celilesi kapukethüdâsı Mehmed Şâkir Efendi.

1284 (1867). Ebû's-su'ud evlâdından İsâ-Zâde Mehmed Sa'düddin Efendi. Lahdi hacet penceresi arkasındadır. Güzel hattı imzalıdır. (Si. Osm. 3/21 ve 3/ 611).

1288 M. 25 (Nisan-1871). Lahdi önden 2. sıradadır. Baştaşı Arapça'dır. Hacet penceresi üzerindeki kitabesi şudur:

"Evlâd-ı Ebû's-su'ud'dan ve mevâlii uzamdan İsâ-Zâde Sa'düddin merhumun damadı, teşrifâti-i Divân-ı Hümâyun kalemi hulefâsından ve erbâb-ı ma'ârifden hattat merhum ve mağfurun leh Mehmed Vahdeti Efendi ruhiçün fatiha. (Si. Osm. 4/605) (İnal, San Hattatlar S: 438-445).

İsa-Zâde Sa'düddin Efendi'nin şahidesindeki kitabe onundur.

1297 M. (Aralık-1879). Moravî müteveffa İbrahim Paşa torunu müteveffa Mustafa Bey-Zâde Mora muhacirlerinden Ahmed Celalüddin Bey.

1305 (1887). Mahmud Rıza Bey.

1307 (1889). Ebû's-su'ud evlâdından mütevelli-i sabık İsâ-Zâde Sa'düddin Efendi'nin eşi Hadice Şerife Peyker Hanım.

1310 (1892). Ebû's-su'ud Efendi ahfadından Divân-ı Hümâyun kuyud odası mümeyyizi Rıza Safvet Bey'in eşi ve Sofu el-Hâc Ahmed Efendi'nin kızı Refia Hanım.

1315 (1898). Gemi sancağı ve çark kabartmalı, cam ve ayna tüccarlarından Ahmed Efendi'nin damadı mirliva Giridli Hasan Bey. Fesli baş şahidesi dört parça halinde yerdedir.

Hasan Bey, 1867 Girit isyanı sırasında Yunanlıların Arkadi ismindeki meşhur kaçakçı gemisini bütün mühimmat ve levazımatıyla 22 Ağus. 1867 gecesinin sabahı zapt ederek İstanbul'a getirmiştir. Hasan Bey, o sırada İzzettin vapurunun kumandanı idi. Bu kahraman kumandanımızın kabrini muhakkak yaptırmalıyız. (Danişmend, Kronoloji 4/210). (A.H. Emir, Girit İhtilâli, Deniz Mec. No. 321 1931).

1320 C. evvel 12 (Ağus. 1902). Madalyon, yerde üç parça. Ebû's-su'ud evladından İsâ-Zâde kızı hattat-ı şehir Vahdeti Efendi'nin eşi Şerife Aliyye Hanım. Hafid-ı mumaileyh imzalıdır. Hafid (Torun) ise Hattat Su'ud Bey'dir. (İnal, Son Hattatlar S: 378).

1315 (1898). Galata'da, cam ve ayna tüccarlarından Ahmed Efendi'nin eşi Habibe Hanım.

1326 (1908). Galata'da cam ve ayna tüccarlarından Ahmed Efendi.

Mektebin sol tarafında, hazîrenin içinde, etrafı mermer duvarlı yüksek bir sofada 1265 (1848) tarihinde vefat eden İbrahim Sa'ib Paşa ailesine ait şahideler bulunmaktadır ki şunlardır:

1255 (1839). Hâlâ Divân-ı deavî Nâzırı el-Hâc Sa'ib Efendi'nin kızı Nâşide Hanım.

1259 M. 25 (Şubat-1843). Bahri Siyah muhafızı Sa'ib Paşa'nın kızı Ratıbe Hanım.

1265 Ca. 24 (Nisan-1849). Kudemâyı vükelâyı feham-ı Saltanat-ı Seniyye'den ve meclis-i vâlâyı ahkam-ı adliye azasından el-Hâc İbrahim Sa'ib Paşa'nın eşi Hafize Hanım.

1269 Z. 7 (Eylül-1853). Sa'ib Paşa'nın oğlu mevâlii kiramdan Halil Berri Bey. (Si. Osm. 2/306).

1271 (1854). Sa'ib Paşa'nın kızı Münire Ayşe Hanım.

1272 (1855). Sa'ib Paşa'nın kızı Asiye Hanım.

1282 (1865). Sa'ib Paşa'nın kızı Fatma Hanım.

1295 (1878). Sa'ib Paşa Zade olup 55 yaşında vefat eden Ali Rıza Refik Bey. Şehr Emini ve Sadaret müsteşarı. (Si. Osm. 2/415) (R. Ziyaoğlu, İst. Kadıları Şehreminleri S: 122).

1304 (1886). Tâhir Kapudan.

1338 (1919). Osman Şâdi Efendi. (A. Gölpınarlı, Melamilik S: 324).

EYÜP ASKERİ RÜŞDİYESİ

Defterdar Caddesi ile Cezeri Kasım Paşa Akar Çeşme Sokağı'nın birleştiği yerde ve sokağın sağ köşesinde idi. Karşı köşesinde, Balçık Tekkesi Türbesi mevcuttur.

1302 (1884) tarihinde, inşâ edilmiştir. Kargir idi. İki katlı olup, kapısı önünde, üst kat çıkmasını taşıyan dört mermer sütunlu bir revakı vardı.

Bina, sonradan Eyüp Askerlik Şubesi olmuş ve 1985 tarihinde de harabiyetinden dolayı terk edilmiştir. 1988 de, acilen ve lüzumsuz yere yıktırılmıştır. Bugün yeri parktır.

Binanın sağ tarafındaki, alt katı kargir, üst katı ahşap askeri dikim evi binası 1988 tarihinde restore edilerek, Eyüp Evlendirme Dairesi olmuştur. İki bina arasında, Ebû's-su'ud Efendi ilk ve orta okulu binaları bulunmaktadır.

Eyüp Askerî Rüşdiyesi, ilk olarak, şimdiki Eyüp Lisesi'nin bulunduğu yerdeki, İplikhane Kışlası'nda 1292 (1875) tarihinde ve Sultan Aziz devrinde kurulmuştur. 1884 de Defterdar Caddesi üzerindeki yeni binasına nakledilmiştir. Dikim evi kreşinin bulunduğu kısımda da bir Askerî Sıbyan Mektebi açılmıştı. Bu mektebe talebe olarak, asker eliyle idare edilen, karşısındaki Feshâne Fabrikası işçilerinin çocukları alınırdı. Bu okul sonradan Tophane'deki Askerî San'at Okulu'na ilhak

edilince yeri, atlı tramvayların aygırlarının ahırı oldu. Atlı tramvaylar kaldırılınca orası da dikim evine katıldı. Bir kısmı kreş ve bir kısmı da dikim evi hizmetindeki askerlerin koğuşu oldu.

Eyüp Askerî Rüşdiyesi 1928-29 ders yılında Ebussuud İlk Okulu adını almış ve daha ileriki senelerde de ilkokul yandaki ahşap binalara taşınmak suretiyle Rüşdiye binası, Eyüp Askerlik Şubesi haline getirilmiştir.

Kaynak: (İst. Ans. 9/4866 ve 10/5446-5463) (O. Ergin, Türkiye'de Maarif Tarihi 2/418-422).

EYÜP LİSESİ

Eyüp Reşadiye Mektebi ve Sultan Reşad Mektebi adları ile de bilinir.

Eyüp İskelesi civarındadır. Okulun yapımına 1910 senesinde başlanmış ve bir sene sonra öğrenime geçilmiştir. Ünlü Mimar Kemaleddin Bey'in eseridir. Mekteple beraber, üst katta bir de kubbeli mescid yapılmıştır. Yan tarafındaki Sultan Reşad Türbesi de bu sırada inşa edilmiştir.

Eyüp İskele Caddesi'ne açılan kapısı üzerinde, iki sıra halinde hazırlanmış altı mısralı kitabesi ile üzerindeki tuğra, harf devriminden sonra kazınmış, yok edilmiştir. Mısralar arasındaki cetveller bugün de görülmektedir.

Mektep, Sultan Reşad'ın himayesinde olduğundan örnek bir okuldu. Hükümdar tarafından her yıl öğrencilere yazlık ve kışlık iki kat üniforma yaptırılır ve bir pelerin, bir fes, bir çift ayakkabı ve bir kat çamaşır ilave edilirdi. Türkiye'de ilk izci teşkilatı da bu mektepte kurulmuştu.

Mektebin yerinde Sultan II. Abdülhamid devrinde açılmış olan "Eyüp Sultan Maşriki Füyuzat Rüşdiyesi" mektebi vardı. Yerine Reşadiye Numune Mektebi yapıldığından okul da, Kasımpaşa'ya nakledilmiştir.

Kaynak: (Y. Yavuz, Mimar Kemaleddin S: 136-196-199). (Lütfi Bey, Osm. Sarayı'nın Son Günleri S: 149-150). (İst. Ans. 10/5462).

EYÜP SULTAN BAYTAR MEKTEBİ

Bahariye'de ve Silahdar Ağa Caddesi üzerinde idi. 1884 tarihinde İplikhane Kışlası'nda bir rüşdiye mektebi olarak açılmıştı. İplikhâne'nin yerinde şimdi Eyüp Lisesi vardır. Okul, Halıcıoğlu'na nakledilince yerinde bir askeri rüşdiye açıldı. Bir müddet sonra rüşdiye, Defterdar Caddesi'ndeki binaya nakledilince yerinde bir Askeri Baytar Rüşdiyesi açıldı. Büyük şair Mehmed Akif bu mektepte okumuştur.

EYÜP SULTAN DAR'ÜL-FEYZİ HAMİDÎ RÜŞDİYESİ

Akarçeşme semtinde, Cezerî Kasım Paşa Camii yakınındaki ahşap bir binada açılmıştı. Özel mektepti.

Rami köyü, kurulduğu zaman, Hamidiye Köyü ismi verilmişti.

Kaynak: (Gezi Notu) (İnal, Son Asır Türk Şairleri S: 986).

HACI HALİT BEY MEKTEBİ

Tantavî-Zâde Camii bahsine bakınız.

EYÜP SULTAN KIZ RÜŞDİYESİ

Kurukavak Caddesi'ndeki bir büyük konakta açılmıştı. Meşrutiyet devrinde tesis edilmiştir.

HACI ALİ RIZA PAŞA MEKTEBİ

Rami'de, Mahmudiye Caddesi (Esme Rusçuk Yaranı Sokağı) ile Şeyh Abdullah Sokağının birleştiği yerde ve sokağın sol köşesindedir. Hemen yanında Hacı Ali Rıza Paşa Camii vardır. İkisi aynı ada içinde olup, mektepten altı sene sonra yapılmıştır.

Mahmudiye Caddesi'ne açılan kapısına, iki taraflı taş bir merdivenle çıkılır. Fevkani olup ahşaptır. Kapısı üzerinde altı sıra halinde hazırlanmış şu kitabe vardır:

Sultan Hamid-i âdilin Ol Ser-Karin-i ekremi
Hacı Ali Beğ kim anın
Hayr işlemekdir matlabı
Celb-i du'â-yı hayr içün Ol Şehriyâr-ı â'zama
Bu karyede itdi bina
Bu dâr-ı irfan meksebi
Şâh-ı cihanın bendesi Muhtar târihin didi
Pek dil-nişin kıldı bina El-hac Ali Beğ mektebi
1310(1892)

Kitabe yazarı Ahmed Muhtar Efendi 1328 (1910) tarihinde vefat etti. Kabri, Molla Güranî Camii haziresinde iken Merkez Efendi mezarlığına nakledildi.

Kapıdan bir koridora girilir. İki yanında odalar vardır. Arka tarafına tek katlı, kargir bir bina yapılarak okul büyütülmüştür.

(Banisi için Hacı Ali Rıza Paşa Camii bahsine bakınız.)

HATİCE SULTAN MEKTEBİ

Ayvansaray kapısı civarında, Yâvedûd Caddesi üzerinde ve İstanbul surlarının hemen önündedir. Şimdi harap durumda olan bu mektebin sol tarafında Muhammed el-Ensâri Hz. Türbesi, sağ tarafında ise yine Hatice Sultan'ın yaptırmış olduğu sebil ve çeşme vardı. Sebil yokolmuş, çeşme ise 1989 tarihinde restore edilmiştir.

Hadika yazarı:

"Hadice Sultan Hz.nin sahilsarayları karşısında yeniden yaptırdığı fevkani bir mekteb ile çeşme ve sebil ve mekteb yanında olan Muhammed Ensari Hz. ne türbe-i şerif bina eylediği sırada..." demektedir.

İki katlı mektebin altında dükkanlar vardır. İki sıra tuğla ve bir sıra kesme taştan yapılmıştır. Cadde tarafındaki cephesinde, mermer söveli, klasik topuzlu, demir parmaklı altı penceresi bulunmaktadır. Arka cephesi kara surlarına dayanmıştır.

Çatısı çökmüş olan yapı, iki bölümden ibarettir ki büyük bölümü dershanedir. Buranın dört penceresi vardır. Taşmalı tuğla saçağının bazı yerleri yıkılmıştır.

Sultan IV. Mehmed'in kızı olan Hatice Sultan bu mektebi 1123 (1711) tarihinde sebil, çeşme, türbe ve cami ile beraber yaptırmıştır. Mimarının, Mimarbaşı Bekir Ağa olduğu sanılmaktadır.

(Sultan Camii bahsine bakınız.)

Kaynak: (Gezi Notu) (Hadika 1/287) (İ. Tanışık, İst. Çeşmeleri 1/326).

İDRİS-İ BİTLİSİ VEYA ATTAN DÜŞEN ALİ AĞA MEKTEBİ

İdrisköşkü Caddesi üzerinde, Nakilbend Hasan Ağa Türbesi'nin biraz ilerisinde ve kitabesiz çeşmenin yakınındadır.

Kemerli kapısı üzerinde kitabe yoktur. Fevkani olup muntazam kesme taştan yapılmıştır. Saçakları kesme taş silmelidir. Kapının sol tarafındaki bağlantılardan duvarın ileriye doğru devam ettiği fakat sonradan yıkıldığı anlaşılmaktadır.

Mektebin İdris-i Bitlisi tarafından yapıldığı ileri sürüldüğü gibi, Sultan IV. Murad'ın Mirâhur-ı evveli olup 25 zilhicce 1035 (Eylül-1626) tarihinde attan düşerek vefat eden Ali Ağa tarafından yaptırıldığı da söylenir. Ali Ağa ve ailesinin muhteşem lahitleri, mektebin arkasındaki bahçededir. Buraya 16 numaralı evden geçilerek gidilmektedir. Mektep ise 18 numaralıdır.

Kemerli kapıdan bir avluya girilir. Buradan bir merdivenle üst kattaki dershaneye

çıkılır. Alt pencereleri mermer sövelidir. Çatısı ahşaptır. Vakıfça kiraya verilmiştir. (Dolancı Derviş Mehmed Efendi Mevlevîhânesi bahsine bakınız.)

Kaynak: (Gezi Notu) (B. Turnalı-E. Yücel, İst. daki Bazı Tekkelerin Yerleri, Vakıflar Der. 18/159) (M. Koman, Eyüp Sultan-Piyer Loti Kahvesi Çevresi S: 11 ve resimler) (F. Ayanoğlu, Vakıf Yapan Türk Kadınları S: 318).

İSKENDER BEY MEKTEBİ

Zal Paşa Camii mihrabı yönünde ve Mihrişah Sultan türbe ve mektebinin arasında ve gerisindeki set üzerinde idi. Kapısı Zal Paşa Caddesi'ne açılıyordu. Bugün yeri hâlâ arsadır.

Mektep harap halde iken 1215 (1800) tarihinde yıktırılarak, hemen önüne, Mihrişah Sultan Mektep ve sebili yaptırılmıştır.

İskender Bey, Dukakin-Zâdeler'den olup 990 (1582) tarihinde vefat etmiştir. Kabri, mektebi civarında, Mihrişah Sultan Türbesi arkasında ve Defterdar Caddesi üzerindeki Dukakin-Zâde Mehmed Paşa açık türbesindedir. (Bu türbe bahsine bakınız.)

Lahdi üzerinde, sütun şahidesindeki kitabesi şudur:

Sâhib
ül-hayrât merhum
İskender Beğ
Sene 990

Eşi Gevher-Müluk Sultan'dır. Kaynak: (Gezi Notu) (Hadika 1/254)

İSLÂM BEY MEKTEBİ

İslâm Bey Mektebi Sokağı ile Ayten Sokağı arasındaki dik bayırdadır. Ayten Sokağı'na daha yakın bir yerdedir. Yığma taştan tuğla hatıllı olarak inşa olunan tek katlı bir eserdir. Yokuş tarafındaki duvarı kesmetaş bir payanda ile desteklenmiştir. Ahşap çatısının etrafını kesme taş bir saçak çevirmiştir. Ön tarafında küçük bir avlusu olan mektep, vakıfça kiraya verilmiştir.

İslâm Bey, kendi ismiyle anılan camiini 1519-20 tarihlerinde yaptırdığına göre mektebi de bu tarihlerde yaptırmış olmalıdır.

İslâm Bey Mektebi Sokağı'nın 90 derecelik bir açı ile döndüğü köşede, Eyüp Sultan Beldesi'nin en eski eli böğründe tipli evi bulunmaktadır. Alt kısmı kesme taş ve üst kısmı ahşap olan bu güzel ve şirin ev muhakkak korunmalıdır. 150-200 senelik bir mazisi olduğu söylenebilir.

KUTBEDDİN EFENDİ MEKTEBİ

Eyüp Sultan Türbesi'nin kuzey tarafında, Silahdar Caddesi ile Piyer Loti Kahvesi'ne giden Karyağdı Sokağı'nın birleştiği yerde ve ikinci sokağın sol tarafındaki çıkmaz sokak üzerinde iken 1965 tarihlerinde hiç gereği yokken yıktırıldı.

Vakfiyesi, 901 şabanı evasıtında (1496 mayısı başları) tanzim edilmiştir. Burada, "Hanehâi tahtâni üç bâb ve muhavvata der Kasaba-i Ebi Eyyüb-i Ensâri Aleyhi Rıza'ül-Bâri. Birisi Dâr-ı talim (Mektep) olup, ikisinde sakin ola" diye bahsedilmektedir.

Vakfiyeye göre adı "Kutbeddin bin Burhanüddin'ül Hekim'ül-hâzik"dir.

Mektebine Galata'da ve Küçükpazar'da bazı yerler vakfetmiştir. Bu tarihte oğlu Ahmed, bu vakfın mütevellisi idi. Mektepde hoca olanlara günde beş akçe verilmesini ve "Oğlancıkları talim edip günde iki cüz" okumalarını şart eylemiştir.

Ayvansaraylı Hüseyin Efendi diyor ki:

"Hazret-i Eyyüb'de hamam karşısında Şeyh'ül-kurra Abdürrezzak Efendi'nin mektebinin banisi olan Hekim Kutbeddin Ahmed, Kirmanşâh'tan 873 (1468) tarihinde İstanbul'a gelmiştir. İdris-i Bitlisi, tarihinde der ki 903 (1497) tarihinde İstanbul'da vefat edip Ebû Eyyüb civarında hayrı olan mekteb civarında defn olundu. Oğlu Ahmed Efendi de yanındadır. Aslında Acem devleti vüzerâsından imiş. Karışıklık çıkınca İstanbul'a gelmiştir. Tıb fenninde kemâli olmağla Ebû'l-feth Sultan Mehmed Han'a kemâl-i intisabına sebeb olmuştur."

Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan tarafından öldürülen Hekim Kirmâni'nin oğlu olan Kudbeddin Efendi babasının elemiyle İstanbul'a hicret etmiş ve Fâtih'in ihsanına mazhar olmuştur.

Bugün hazîrede görülen dolamalı şahide kendisine ait olmayıp Ali Bin Hüseyin adında bir hekime aittir.

Mektebin en namlı hocası Şeyhül-kurra (Kur'an-ı Kerim'i yedi kıraat ve on rivayet içinde okuyan üstat) Abdürrezzak Efendi Eyüp Camii baş müezzini Şeyh Abdülgâni Efendi'nin oğludur. 1165 (1751) tarihinde vefat ederek Küçük Emir Efendi'nin ayak ucuna gömülmüştür. Şahidesi mevcuttur.

Gani Efendi 1117 (1705) tarihinde vefat etmiştir. Kabri, Eyüp Sultan Camii'nin Bostan İskelesi Sokağı'na açılan avlu kapısının sol tarafındadır. Sikkeli Şahidesi ve büyük mermer kitabesi mevcuttur.

Kaynak: (Gezi Notu) (Hadika 2/87) (Şakayık S: 235) (Barkan-Ayverdi, Tahrir Defteri S: 102) (Ayvansarayi, Mec. Tevarih, Haz. Derin-Çabuk S: 348) (^{Si}- Osm. 4/60-61) (B. Şehsuvaroğlu, İstanbul da 500 yıllık Sağlık Hayatımız S: 43) (Mec. Tevarih S: 188) (A. Adıvar, Osm. Türklerinde İlim S: 46) (Tıp Tarihi Araştırmaları 1989 S: 117) (İ. Erünsal, Türk Kütüphaneleri Tarihi 2/122).

Not: Eyüp Camii'nin 2. imamı ve Hekim Kutbettin Mektebi'nin hocası, Abdullah Bin Mehmed Salih Efendi 15-C. âhır-1212 (Eylül-1797) de 70 kadar kitabını hocalık yaptığı mektebe vakfetmiştir.

LÂ'Lİ-ZADE ABDÜLBÂKİ EFENDİ MEKTEBİ

Kalenderhâne Caddesi üzerinde ve köşeye yakın bir yerdedir.(La'li-Zâde Abdülbâki Efendi Türbesi bahsine bakınız.)

Mektep tuğla hatıllı olarak kesmetaştan yapılmıştır. Kare planlı ve fevkanidir. Kirpi saçaklı olup kiremit örtülü kubbesi sekiz yüzlü bir kasnağa oturtulmuştur. Mermer söveli sekiz pencereden ışık alır.

Cadde tarafındaki ahşap kapıdan dar bir sahanlığa girilir. Kapının karşısında nimel-ceyş'den ve meşâyihden es-Seyyid Ahmed Çoban Dede'nin tarihsiz şahidesi vardır.

Sahanlıktaki ahşap merdivenden mektep sahnına çıkılır. Kitabesi yoktur. Kıble tarafında mihrab nişi bulunmaktadır. 1156 (1743) tarihinde yapılmıştır. 1970 li yıllarda restore edildi.

Ünlü bestekâr Zekâi Dede Efendi ilk tahsilini bu mektepte yapmıştır. Babası, İmam Süleyman Efendi bu mektebin hüsn-ü hat hocası idi. Amcası, Pepe Hoca İbrahim Zühdi Efendi de buranın hocası idi.

Kaynak: (Gezi Notu) (Y. Öztuna, Türk Musikisi Ans. 11/402) (Bilgin Turnalı, Zekai Dede'nin yıktırılan evinin hazin hikayesi, Bizim Anadolu Gazetesi 1-Nisan-1971 ve 25-Mart-197I) (A. Gölpınarlı, Melamilik S: 153) (Ayvansarayi, Mec. Tevarih, Haz. Derin-Çabuk S: 268-269).

MEHMED AĞA MEKTEBİ

Eski-yeni ismi ile de anılan Kasım Çavuş Mescidi'nin mihrabı önündeki büyük çeşmenin hemen arkasında idi. Bugün arsasına dört dükkan ve bir ardiye yapılmıştır. Hadika yazarı "Mekteb, Müsahib-i Şehriyari Mehmed Ağa nâm hayır sahibinindir", diyor.

Hadika yazarı ile aynı devirde yaşamış olan Mehmed Emin Ağa, Enderun'dan yetişmiş Padişah çukedarı ve sonra 1182 (1768) de Silahdar-ı Padişâhi olmuş ve 1185 (1771) de o hizmette iken vefat etmiştir. Kabri, Üsküdar'da, Ayazma Camii hazîresindedir. İstanbul'da Kadırga'da da bir taş mekteb yaptırmıştır.

Kaynak: (Hadika 1/265) (Si. Osm. 4/253) (M. Hâlid Tanık, Hz.i Hâlid ve Eyüp Beldesi S: 47).

MİHRİŞAH VALİDE SULTAN MEKTEBİ

Eyüp Camii doğusunda, Bostan İskelesi Sokağı üzerinde, Pertev Paşa Türbesi arkasında ve Mihrişah Valide Sultan Türbesi karşısında olup bugün mezarlıklar arasında kalmıştır.

1210 (1795) tarihinde karşısındaki türbe, imaret ve sebil ile beraber yaptırılmıştır. Yapıldığı tarihte etrafı boş arsa idi. Önündeki mezarlık takriben 30 sene sonra oluşmaya başlamıştır.

Mektebin bahçe kapısı, Ferhad Paşa hazîresinin arkasında ve Bostan İskelesi Sokağı üzerindedir. Kemerli kapısında kitabe yoktur.

Mektep bugün pek harap durumdadır. 1970 tarihlerinde içinde barınan bir ailenin dikkatsizliği neticesi yanmıştır. Klasik demir parmaklıklı beş penceresi vardır. Kesme taştan tuğla hatıllı olarak yapılmıştır. Çatısı ahşaptı. Burada bir de küçük kitaplık vardı. 1924 de önce Eyüp Hüsrev Paşa Kütüphânesi'ne ve 1965 de de Süleymâniye Kütüphâne'sine nakledilmiştir. Mektebin kitabesi yoktur.

(Banisi için Mihrişah Valide Sultan Türbesi bahsine bakınız.)

MUHASEBECİ ABDİ EFENDİ MEKTEBİ

Fethi Çelebi Camii ismiyle de anılan Otakçılar Camii'nin sağ tarafında ve bugün mevcut olmayan Gazanfer Ağa sebili ve hazîresinin yanında idi.

Mektebin kemerli kapısı üzerinde bir âyet-i kerime bulunuyordu. Klasik topuzlu demir parmaklıklı bir penceresi vardı. 1980 tarihine kadar tek katlı olarak duruyordu. Vaktiyle fevkani idi. Bu tarihte yıktırılmış ve yerine hela yapılmıştır.

Şeyh-Zâde Abdi Efendi, meşâyih-i Halvetiyye'den Burhaneddin evlâdından ve ricalden Köse Hüseyin Efendi' nin oğludur. Babı Âli'den yetişmiş 1109 C. evvelinde (Kasım-1697) de Sadaret Mektubcusu 1114 şabanında (Ocak-1703) Reis'ül-küttab olup bir ay sonra azl edilerek Limni Adası'na sürüldü.

Af edilip döndükten sonra 1116 muharreminde (Mayıs-1704) Baş Muhasebeci ve on ay sonra Cizye Muhasebecisi ve 1119 recebinde (Ekim-1707) ikinci defa Baş Muhasebeci oldu ve 1122 (1710) mayısında vefat etti.

Kültürlü bir zat olan oğlu Nuh Efendi 1151 (1738) de vefat etti.

Kaynak: (Si. Osm. 3/408 ve 4/580) (Resmi Ahmed Efendi Sefinet'ür-rüesa S: 52).

RAMAZAN AĞA SIBYAN MEKTEBİ

Zâl Paşa Caddesi üzerinde ve Kızıl Mescid'in kıble tarafındadır. Banisi,

Sekbanbaşı Ramazan Ağa'dır. Kabri mektebin altındaki türbededir. Şahidesinde yazı ve tarih yoktur.

Mekteb, tuğla hatıllı olarak muntazam kesmetaştan yapılmıştır. Çatısı ahşaptır. Taş bir merdivenle çıkılır. Merdivenin önünde şahidesi kırık bir kabir vardır. Kitabesi caddeye ve nazireye bakan cephesinde olup iki sıra halinde hazırlanmıştır ki şudur:

Hamdülilâh Ramazan Ağa Ser Sekbânân
İtdi bu cây ola nâlan ü kıraat

Mekteb ve meşhedi târihin didi
Sâ'i Yapdı bu mekteb-i bâlâyı Ser Sekbânân
Fatiha 994 (1586).

Kitabe yazarı Sâ'i Mustafa Çelebi, İstanbullu meşhur bir nakkaş ve şairdir. 1004 (1595) de öldü. Silivrikapı dışındaki mezarlığa gömüldü. Şahidesi mevcut değildir.

Kızıl Mescid (Kiremitçi Süleyman Çelebi Camii) 938 (1531) tarihinde yapıldığına göre, mektep ondan 56 sene sonra yapılmıştır.

(Kızıl Mescid bahsine bakınız.)

Kaynak: (Gezi Notu) (Hadika 1/278) (Si. Osm. 3/2 ve 3/418).

RAMİ MEHMED PAŞA MEKTEBİ

Mektep, Eyüp Nişancası'nda ve Nişancı Mustafa Paşa Camii'nin sol tara-findadır. Sağ tarafındaki onyedi basamaklı dik bir merdivenden çıkılan bu fevkani mektebin hiç bir yerinde kitabesi yoktur. Banisi Sadrazam Rami Mehmed Paşa'dır. Vakfiyesi, 1113 C. evvel (Ekim-1701) tarihli olduğuna göre mektebi bu sıralarda yaptırmış olmalıdır.

Mektep, altındaki tonos çatılı dükkanların üzerine oturtulmuş dikdörtgen şeklinde bir yapıdır.

Dükkanların sol tarafında Rami Mehmed Paşa'nın mektep ile beraber inşa ettirdiği çeşme vardır. Bu çeşme zamanla harap olduğundan, 1254 (1838) tarihinde Sultan II. Mahmud tarafından, bu sırada vefat eden kızı Mihrimah Sultan'ın ruhu için, şimdiki şekli ile yaptırılmıştır.

Mektep, iki sıra tuğla ve bir sıra kesme taştan inşa olunmuştur. Cadde tarafında dört, sağ tarafında bir, sol tarafında ise iki penceresi vardır. Arka tarafı camiye bitişiktir. Kirpi saçaklı olan yapı ahşap çatılı ve kiremit döşelidir. Mektep restore edilerek çocuk kütüphanesi haline getirilmiştir. Bu mektebin yerinde başka bir

okulun bulunduğu ve Rami Paşa'nın burada okuduğu söylenmektedir. Mektep, camiden 147 sene sonra yapılmıştır.

Mektep, Cumhuriyet devrinde, biraz ileride Çinili Çeşme Sokağındaki bir ahşap binaya taşınmıştır. Bu mektebin yeri bugün arsadır. Eyüp 33. İlk Mektep ismini almıştır. Daha sonra Sıraevler mevkiindeki (Zahireci Sokağı) Balıkhane Nazırı Ali Rıza bey'in Konağı denilen büyük konağa taşındı ve Eyüp 38. İlk Mektep ile birleştirildi. 1930 yılında bu konağın yerine şimdiki, Eyüp-Nişancı Mustafa Paşa İlkokulu yaptırıldı.

Rami Mehmed Paşa, Eyüplü Hasan Ağa'nın oğludur. Reis kaleminden (Dışişleri Bakanlığı) yetişip, Şair Nabi ile hacca gitmiştir. Dönüşünde Reis Kisedarı oldu. Bir takım görevlerde bulunduktan sonra 1106 (1694) de Reis'ül-küttab oldu. 1108 (1696) da azl olunmuş ve 1109 da 2. defa Reis'ül-küttab (Dışişleri Bakanı) olup 1110 (1699) da Avusturya'ya murahhas olmuş, Karlofca Anlaşması'nı imzalamıştır. 1114 ramazanında (Ocak-1703) sadrazam oldu. Azlinden sonra Kıbrıs Valisi olmuştur. Daha sonra Rodos'a gönderildi ve orada 1119 zilhiccesinde (Şubat-1707) vefat etti.

Kabri, Murat Reis Camii hazîresindedir. Şahidesindeki kitabesi şudur:

Hazret-i Seyyid Mehmed Rami Paşa kim ide
Lütfi Hakk'la kılarım tâ ka'rı rahmetde şinak
Eyledi azm-i sarâyi ahiret ol nazenin
Sadr-ı divân-ı cinan olsa cây-ı penâh
İtdi Sultan Mustafa merhum cennet âşiyân
Sadr-ı a'zam ânı ol Hünkâr-ı İskender sipâh
Merkadi olsun Hûda'ya ravzai dar'ün-naim
Rûz-u mahşer câyi olsun sayei arşi İlâh
Zatiyâ naçâr hüzünle dedim târihini
Rami Paşa da'im ede sadr-ı adni cilvegâh
1119 Zilhicce

Çiftliğinden dolayı Rami, hâlâ onun adını taşımaktadır. Rami Kışlası, bu çiftlik arazisine yapılmıştır.

Kaynak: (Gezi Notu) (İ. Tanışık, İstanbul Çeşmeleri 1/258) (Hadika 1/295) (Danişmend, Kronoloji 3/521) (İsi. Ans. 9/623) (Hammer Tarihi, Üçdal Neş. 13/129) (Z. Çetinkol, Rodos'taki Türk Eserleri S: 47) (İ. Beliğ, Nuhbet'ül-âsâr, Haz. A. Abdülkadiroğlu S: 133 (Si. Osm. 2/367) (Hadika 1/255) (Nusretnami, Haz. İ. Parmaksızoğlu S: 240) (M. Tahir, Osm. Müel. 2/305) (O. Tâib, Hadi-kat ul-vüzera S: 127) (İstanbul Ans. 10/5461) (Uzunçarşılı, Osm. Tarihi 4/kısım II. S: 263).(İslam Ans. 6/346). (Resmi Ahmed Efendi Sefinet'ürrüesa S: 48).

SABİH ALİ EFENDİ MEKTEBİ

Savaklar Caddesi ile Cebecibaşı Caddesi'nin birleştiği yerde, ikinci caddenin sol köşesinde ve Hirami Ahmed Paşa Cami'inin kıblesi tarafında idi. Bugün mevcut değildir. Önündeki iki lahitten biri 1155 (1742) tarihinde vefat eden Şeyh Mehmed Efendi'ye aittir. 1875 tarihli mektepler listesinde adı yoktur.

Tahvil kisedarı olan Sabih Ali Efendi Osmanlı Devleti'nin Lehistan'ı himaye etmek için 8-Ekim-1768 de açtığı harbe görevli olarak iştirak etmiştir. Yağlıkçı-Zade Mehmed Emin paşa'nın serdarlığında bulunduğu Orduyu Hümayun, l-Mayıs-1769 tarihinde. İshakçı'ya geldiğinde Sabih Efendi hastalanmış ve burada vefat etmiştir. Sabih Efendi Hirâmi Ahmed Paşa Camii'ne minber koyarak onu cami haline getirmiştir.

Mektebini 1765 tarihlerinde yaptırmış olmalıdır.

Kaynak: (Hadika 1/204-223-233-242-243) (Si. Osm. 3/223).

SOKULLU MEHMED PAŞA DAR'ÜL-KURRASI

Camii Kebir Caddesi üzerinde ve türbesinin sol tarafındadır. Avlu kapısı üzerinde oniki mısralı ve 976 tarihli, Arapça bir kitabesi vardır. Tarih beyti şudur:

Kale târihen Nihâdi beka
İnha Dar'ül-Tahsil-i ulum
976 (1568).

Medrese ile Dar'ül-kurra arasında mezarlık duvarı yer almıştır. Avlu kapısının yanında tonos çatılı dört dükkan vardır. 1958 de Oyuncakçılar Sokağı'na bir kapı açılmıştır.

Dar'ül-kurra'nın kemerli kapısı üzerinde iki sıra halinde hazırlanmış şu kitabe vardır:

Sahib'ül-hayrat Muhammed Paşa
Kıldı ta'zim ü izzet-i Kuran
Hakk kabul ide hayr-ı yâd-ı edeb
Ehl-i tecvide âlişân-ı câ
Didi târihini Nihâdi hemin
Dar-ı kurrâdır seb'a bu ayan
987 (1579)

Yukarıda görülen 1568 tarihli kitabe gerçekte sağ taraftaki medresenin

kitabesidir. Dar'ül-kurra yapılmadan evvel talebeler, bu kapıdan avluya ve ilerideki kapıdan da medreseye giriyorlardı. Dar'ül-kurra, medreseden 11 sene sonra yapılmıştır ki bu tarih Sokullu Mehmed Paşa'nın şehit edildiği tarihtir.

Kapı kemeri, iki renkli olup alternatiflidir. İki yanına ve kitabenin üstüne ince bir çini şerit yerleştirilmiştir. Önünde, dört mermer sütunlu bir revak vardır. Küçük kubbesi üç kemere oturtulmuştur. Kare planlı yapı üç sıra tuğla ve bir sıra kesme muntazam taştan yapılmıştır. Tek kubbesi çok yüzlü bir kasnağa oturtulmuştur.

Kapının iki yanında birer, iki yan cephesinde altta iki, üstte bir pencere vardır. Arka cephesinde pencere yoktur. Buraya dolap yerleri yapılmıştır. Pencerelerin üzerleri mermer şebekedir. 1958 de restore edilmiştir. Yapı, bugün çocuk kütüphanesi olarak kullanılmaktadır. Mimar Sinan'ın eseridir.

Kapının sağ tarafında bir lahit vardır. Kitabesi: Cafer Çavuş-1008 (1599), diye yazılıdır.

Dar'ül-Kurra'nın arka tarafında bir set üzerinde iki kabir bulunmaktadır.
Kitabeleri şudur:

Esbak/Sadr-ı azam/Sokullu merhum Gazi Şehid/Mehmed Paşa ve merhume İsmi-Hân/Sultan hafidi Mehmed Reşâd/Bey 1330 (1912).

Diğeri de aynı kitabeyi hâvi olup alt kısmı şöyledir:

"... İsmihan Sultan Hafidesi Macaristan'da vefat eden Hadice İnayet Hanım".

Rakam yazılı değildir. Ahfadı tarafından devamlı ziyaret edilmektedir.

Kurra, Kur'an-ı Kerim'i yedi kıraat on rivayet dahilinde okuyan üstad hafızlara verilen isimdir. Dar'ül-kurra ise bu kurraların yetiştirildiği yerdir.

ŞAH SULTAN MEKTEBİ

Bahariye semtinde ve Silahdar Ağa Caddesi üzerindeki Şah Sultan Camii'nin caddeye açılan avlu kapısının üzerinde idi. Bugün mevcut değildir. Mektep, cami ile beraber, Şah Sultan tarafından 963 (1555) tarihinde yaptırılmıştır. Mimar Sinan yapısı idi. 1875 tarihli mektepler listesinde adı vardır.

ŞAH SULTAN MEKTEBİ

Defterdar Caddesi üzerinde, Mihrişah Sultan Türbesi'nin sol tarafında ve yine aynı isimle bilinen sebilin üstündedir.

İki katlı olan mektep binası, bir galeri üzerine bindirilmiş açık ve kapalı iki kısımdan meydana gelir. Üst kısmı, enli yastıklara binen tam yarım daire şeklindeki

yalın kemerler üzerine oturtulmuştur. Üst kısımdaki mektep, avlu tarafına doğru büyütülmüş ve alt kısmı geride kaldığından taşan kısım altı mermer sütun üzerine bindirilmiştir.

Yan tarafındaki bir taş merdivenden dershaneye çıkılmaktadır. Alt kısımda türbedar ve bakımcıların kargir odaları bulunmaktadır. Mektebin cadde, avlu ve Zal Mahmud Paşa hazîresine bakan cephelerinde mermer söveli dörder penceresi vardır. Kesme taş ve tuğla hatıllı olarak yapılan bu güzel eserin cadde tarafına ve pencerelerin üzerine, pek zarif bir kuş saray yapılmıştır.

Mektep, türbe ve sebille beraber 1215 (1800) tarihinde inşa olunmuştur.

Mektebin yerinde evvelce İskender Bey Mektebi vardı. İskender Bey, 990 (1582) tarihinde vefat etmiştir. Kabri, Şah Sultan Türbesi arkasındaki açık türbededir. (Dukakin-Zâde, Ahmet Paşa Türbesi bahsine bakınız.) Bu mektep harap olduğundan, yanındaki Nafiz Feyzullah Efendi Konağı ile beraber yıktırılarak şimdiki okul inşa olunmuştur.

Kaynak: (Hadika 1/253)

ŞERBETÇİ MUSTAFA AĞA MEKTEBİ

Mektep, Yusuf Muhlis Paşa Caddesi üzerinde ve Zemzem Sokağı karşısında idi. Sol tarafında Kapı Ağası Mustafa Ağa Çeşmesi bulunmaktadır. Bu çeşme bahsine bakınız.

Mektep yanmış ve arsasına bir kahve yapılmıştı. Şimdi yeri parktır. Arkasında Çocuk Bakım Evi binası bulunmaktadır. Çeşmeden dolayı Kapıcı Mektebi adı ile ünlü idi. Yapıldığı tarih belli değildir. Çeşme 1015 (1606) tarihlerinde yapıldığına göre mektep de bu sıralarda yapılmış olabilir.

Kaynak: (M. Hâlid Tanık, Hz. i Hâlid ve Eyüp Beldesi S: 47) (O. Ergin, Türkiye Maarif Tarihi 3/731).

EYÜP NAMAZGÂHLARI

ACI ÇEŞME NAMAZGÂHI

Cebecibaşı Namazgâhı da denir. Otakçılar ile Savaklar arasında ve Namazgâh Sokağı ile Çırçır Sokağı'nın birleştiği yerde idi. Hâlen mevcut olan, muntazam kesme taştan yapılmış ve suyu devamlı akan Namazgâh Çeşmesi'nin arkasındaki sofada bulunuyordu. Bugün yerinde gecekondular vardır.

1955 li yıllarda, Namazgâh taşı, Yeni Kuşak Sokağı ile Meşatlık Sokağı'nın birleştiği yerde bulunan ve halkın Yahudi Çeşmesi dediği Çoban Çeşmesi'nin yanına atılmıştır. 1974 tarihinde yapılan bir kanal hafriyatı sırasında, toprak altından çıkarılıp dikildiyse de daha sonra yok olmuştur.

Mihrab taşının hangi tarihte konulduğu belli değildir. Üzerinde iki satır halinde hazırlanmış bir mihrab ayeti yazılı idi.

BEYLERBEYİ MEHMED PAŞA NAMAZGÂHI

Çeşmesi bahsine bakınız.

EMETULLAH HATUN NAMAZGÂHI

Ayvansaray Kapısı dışında idi. Yapıldığı tarih, 1269 (1852) dir.

Kaynak: E. Yücel, İstanbul'un Namazgâhları, Hayat Tarih Mec. Sayı: 1 1972 S: 59) (M. Özdamar, Namazgâhlar. Vakıflar Der. XX/225).

GÜMÜŞSUYU NAMAZGÂHI

Gümüşsuyu Yolu ile Eyüp-Gümüşsuyu Yolu'nun birleştiği yerde, beş yol ağzında ve set üzerindeki 63 pafta, 319 ada, 5 parsel sayılı mesiregâhta idi.

Burası, Gümüşderesi'nin başlangıç noktasıdır. Mesire bugün park haline getirilmiştir. Parkın vadiye bakan yüzünde suyu daima akan gür sulu bir çeşme vardır ki Namazgâh Çeşmesi'dir. Muntazam kesme taştan yapılmıştır. Çeşmenin alnı arka taraftan Namazgâhın kıblesi idi.

Bu mevkiin biraz yukarısında meşhur Cellatlar Mezarlığı bulunuyordu.

Hadika yazarı diyor ki "Gümüşsuyu nam mahalde vaki çeşmenin eskiden gümüş sakaları Saray'a kahve için su götürürler imiş".

Kaynak: (Hadika 1/264) (M. Özdamar, Namazgâhlar, Vakıflar Dr. XX. S: 226) (M. Koman, Eyüp Sultan Loti Kahvesi S: 12).

KOCA MEHMED NAMAZGÂHI

Musa Oğlu Koca Mehmed Namazgâhı da denir. Eski Edirnekapı-Rami Yolu üzerinde, Topçular Caddesi ile Münzevî Caddesi'nin birleştiği yerde ve Samancılar Caddesi'nin karşısındaki kahvenin sağ tarafındaki bahçededir. Arkasında, bugün mevcut olmayan Münzevi Kışla, biraz ileride Süleyman Subaşı Camii ve Münzevî Kışla Caddesi köşesinde ise Koca Yusuf Efendi Çeşmesi vardır. (Bu çeşme bahsine bakınız.)

Namazgâh taşı, 1235 (1819) tarihli olup üzerine,

"Küllemâ dehale aleyha Zekeriyya el-mihrab"

diye yazılmıştır. Taşta, ayrıca, zincire asılı bir kandil kabartması bulunmaktadır.

Koca Mehmed, Koca Yusuf Efendi'nin kardeşi olmalıdır. Yusuf Efendi 1104 (1692) tarihinde vefat etmiştir.

Kaynak: (M. Özdamar, Namazgâhlar, Vakıflar Der. 20/226) (E. Yücel, İstanbul'un Namazgâhları,

Hayat Tarih Mec. Sayı: 1 1972 S: 59)

KUYUBAŞI NAMAZGÂHI

Edirnekapı dışında, Savaklar Caddesi üzerinde ve Emin Baba Tekkesi önünde olup, tekkeden evvel tesis edilmiştir.

Namazgâhın iri, köfeke taşından yapılmış mihrab taşının ön yüzünde zincire asılı büyük bir kandil kabartması ve bunun üzerinde de mihrab ayeti yazılıdır:

Küllemâ dehale aleyha Zekeriyya
El-mihrab
M. 1175 (Ağus. 1761).

Taşın arka yüzündeki yazı ise şudur:

Namazgâh ve kuyunun vakfiyye kaydı
Baş muhasebede mukayyiddir
Teferrüce gelen ihvâniden
Vâkıf nazırlarıdır hasbi

Derviş İbrahim'in kabri de burada olup şahidesi dört köşe iri bir köfeke taştır. Kitabesi şudur:

Merhum
Ve mağfur el-muhtac
İlâ Rabb'ih'il-gafur
Derviş İbrahim
Ruhuna rızaenlillah
Ta'âlâ el-fâtiha
Sene

Rakam kazınmamıştır.

Ru taşın yanında aynı tip bir şahide daha vardır. Ön yüzündeki kitabesi şudur:

Merhum
Ve mağfur el-muhtac
İlâ Rabbih'il-gafur
Derviş Mehmed
Ruhuna nzaenlillahü
Ta'âlâ el-fâtiha
1175

Arka yüzündeki kitabe ise şudur:

Temâşâ-i nehr-i mâ içün
Buyurun dervişân
Safasına. Yâ-Rabb nasib
Eyliye bu derviş kulu ki
Bir... du'â

Derviş Mehmed ile İbrahim'in kardeş olduğunu sanılmaktadır. Namazgâh, Kuyubaşı adı ile de anılmaktadır.

Hadika yazarı diyor ki:

"Edirnekapı yolu üzerinde yeniden bir su kuyusu ve kahve ocağı ve odası ve bunların karşısında, hendek kenarında iki taş ayak çeşmesi olup tamir ve bakımına lazım gelen masarifine vefa etmek üzere bir bostan vakf olunmuştur.

Sahib-i hayr şişman Mehmed Ağa ibn-i Baba Yusuf'tur. Kalecik'ten gelip Baş Muhasebe Kisedarı Hafız Mehmed Efendi hizmetinde evkat-güzar iken bu hayrata sarf-ı himmet eylemiştir. Kendi dahi hayratı önünde defn olunmuştur. Vefatı, 1193 (1779) tarihindedir."

Kuyu bugün de mevcut olup Emin Baba Tekkesi içinde kalmıştır. (Bu tekke bahsine bakınız.)

Şişman Mehmed Ağa ibn-i Baba Yusuf, Koca Mehmed olmalıdır. Koca Mehmed Namazgâhı bahsine bakınız.

ÖKÜZ MEHMED PAŞA NAMAZGÂHI

Edirnekapı ile Rami Kışlası arasında olup 1027 (1618) tarihinde yapılmıştır. (Öküz Mehmed Paşa Çeşmesi bahsine bakınız.)

RAMİ MAHALLESİ NAMAZGÂHI

Mustafa Özdamar, Namazgâhlar adlı makalesinde "Rami Cuma Mahallesi. Altunizade Bağyolu Sokak'ta yer alan 239 ada, 12 parsel sayılı, Sultan Bayezid demektedir. Sultan Bayezid vakfından olmalıdır.

Bugün yalnız namazgâhın kuyusu mevcuttur. Mihrab taşı yok olmuştur. Kuyu, camiin Bağlar Caddesine açılan avlu kapısının yanında olup bileziğindeki yazı ve tarih okunmaz haldedir. (Hacı Ali Paşa Camii bahsine bakınız.)

SERVİ MAHALLESİ NAMAZGÂHI

Vezir Tekkesi Sokağı ile Yusuf Efendi Çiftliği Sokağı'nın birleştiği yerde, ikinci

sokağın sol köşesinde ve set üzerinde idi. Bugün yalnız çok harap çeşmesi mevcuttur.

Çeşme, Derviş Mustafa Efendi tarafından, 1166 (1752) tarihinde yapıldığına göre, Namazgâh da bu tarihlerde yapılmış olmalıdır. (Derviş Mustafa Efendi Çeşmesi bahsine bakınız.)

Koca Yusuf Efendinin bu civarda, biraz ileride bir çeşmesi ve çiftliği vardı. Sokağa onun adı verilmiştir.

(Koca Yusuf Efendi Çeşmesi bahsine bakınız,)

SİLAHDAR AĞA NAMAZGÂHI

Silahdar Ağa Caddesi üzerinde ve Silahdar Abdullah Ağa'nın 1206 (1791) tarihinde yaptırdığı çeşme yanında idi. Bugün mevcut değildir,

(Silahdar Abdullah Ağa Çeşmesi bahsine bakınız.)

ZEVKİ KADIN NAMAZGÂHI

İdris Köşkü Mevkii'nde ve Piyer Loti Kahvesi arkasındadır. (Yeri için Dolancı Derviş Mehmed Efendi Mevlevîhânesi bahsine bakınız.)

Evliya Çelebi, burada "Namazgâh Seddi"nin bulunduğunu bildiriyor. Zamanla harap olan bu Namazgâh, Sultan III. Osman'ın 3. kadını Zevkî Kadın tarafından 1182 (1768) tarihinde yenilenmiş veya yeniden yaptırılmıştır. Bu tarihte kendisi on senelik dul idi.

İlk Namazgâh, 997 (1588) tarihlerinde inşâ edilmiş olmalıdır. Burada bu tarihli İskender Dede'nin şahidesi vardır. Namazgâhın yanında havuz, kuyu ve çeşme vardı.

Zevkî Kadın'ın 1169 (1755) tarihli bir çeşmesi ve mektebi de, Fındıklı'da Güzel Sanatlar Akademisi'nin sağ tarafında ve cadde üzerindedir. Kendisinin hangi tarihte vefat ettiği belli değildir.

Kaynak: (E. Çelebi, Danışman Ter. 2/100) (İstanbul Bazı Tekkelerin Yerleri, Turnalı-Yücel, İstanbul Bazı Tekkelerin Yerleri, Vakıflar Der. 18/159) (Koman, Eyüp Sultan S: 11) (Ç. Uluçay, Padişahların Kadınları S: 97) (Si. Osm. 1/34).

ZÜLALİ NAMAZGÂHI

Lâ'li Mustafa Efendi Namazgâhı adı ile de anılır.

M Özdamar, Namazgâhlar adlı makalesinde "Topçular Mahallesi, Topkapı-Edirnekapı Caddesi üzerinde bulunan 68 pafta, 164 ada, 3-4 parsel sayılı Zülali Namazgâhı. 1107 (1695) de Hacı Mustafa Lâ'li Efendi tarafından vakfedilmiştir. Biz 1976 yılında bu Namazgâhı tetkik ettiğimiz zaman, bir yüzü mihrab olan Namazgâh çeşmesi ayakta duruyor ve çevresinin düzenlenmesini bekliyordu." diyor.

Edirnekapı-Topkapı Yolu üzerinde Beylerbeyi Mehmed Paşa Çeşmesi ve

Namazgâhı vardır. (Bu bahse bakınız.)

Diğer bir Namazgâh ise, eski Edirnekapı-Topçular Yolu üzerinde ve Edirnekapı Mezarlığı'na girildiğinde, sol tarafta ve Lâ'li Efendi Çeşmesi'nin sol yanında idi. Namazgâhın yerine sonradan, bugün bir mermercinin işgalinde olan, küçük harap mescid yapılmıştır.

Lâ'li Mustafa Efendi 1154 (1741) tarihinde vefat etmiştir. Çeşme ile mescid ise, 1148 (1735) de inşa edilmiştir. (Lâ'li Mustafa Efendi Çeşmesi bahsine bakınız.)

Mescidin mihrabı nişine yerleştirilen Namazgâh taşı elan mevcuttur. Namazgâh mescitten daha büyüktü. Mihrap tarafında, etrafı mermer korkulukla çevrili sofası hâlâ görülmektedir. (Edirnekapi Mezarlığı Mescidi bahsine bakınız.)

Kaynak: (Gezi Notu) (M. Özdamar, Namazgâhlar, Vakıflar Der. 20/226).

EYÜP KÜTÜPHANELERİ

BEŞİR AĞA KÜTÜPHANESİ

Havdar'da, Dar'ül-hadis Medresesi Mescidi yanında idi. (Bu bahse bakınız.) 1147 (1734) tarihinde , mescidini yaptırdığı sırada inşa ettirmiştir. Bugün çok harap durumdadır.

1148 (1735) tarihli vakfiyesine göre, medresede görevli müderris ve mübadil kütüphanede verdiği derslere devam eden öğrencilere günlük beş akçe verilmesi şart koşulmuştur. Dini ilimlerle ilgili küçük bir koleksiyondan meydana gelen bu kütüphanede, üç Hafız-ı Kütüp ve bir kütüphane katibi görevlendirilmişti.

Hacı Beşir Ağa, Hâfız-ı kütüplerden birinin medrese dışından âlim, fâzıl ve dindar bir kimse olmasını, diğer ikisinin ise medrese öğrencilerinin kabiliyetlileri arasından seçilmesini vakfiyesine şart olarak koymuştur.

Râbia Hâtûn adlı bir hanım daha önce Ayasofya Camii'ne vakfettiği kitaplarını, nazır ve Hâfız-ı Kütüb'ü bulunmadığı için istifade edilemediğinden 1156 (1743) yılında Hacı Beşir Ağa'nın bu kütüphanesine naklederek kütüphane koleksiyonunu zenginleştirmişti.

Beşir Ağa'nın Medine'de bir kütüphanesi daha vardır ki bugün de mevcuttur. Ayrıca Ziştovî'de de bir kütüphanesi ve medresesi mevcuttu. İstanbul'daki külliyesinde de bir kütüphane bulunuyordu.

Medresenin müderrisine günlük 25, muhaddisine 20, Hâfız-ı Kütüb'üne ise 15

akçe ücret verilmekte idi. Ayrıca kütüphanenin bir de mücellidi vardı. Kütüphanede 191 yazma ve altı basma kitap bulunuyordu. Kütüphane daha sonra Süleymâniye Genel Kütüphanesi ile birleştirilmiştir.

(Beşir Ağa Türbesi bahsine bakınız.)

Kaynak: (G. Kut-N. Bayraktar, Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri S: 65-80) (İ. E. Erünsal, Türk Kütüphaneleri Tarihi 11/85-144-238).

EBÛ'L HÜDÂ EFENDİ KÜTÜPHANESİ

Saçlı Abdülkadir Efendi Camii yanında idi. Bugün yalnız yüksek temel kaidesi mevcuttur. Kaide iri malta taşları ile kaplanmıştır. Eni 6, boyu ise 11 adımdır. Kapısı, cami sahnına açılmakta olup üzerinde şu kitabe vardır:

Kütübhâne-i sa'âdet-i rıfâi

Sudur-ı a'zamdan ve sadat-ı kiramdan Sayyâdi-Zâde semâhatlû siyâdetlû/ Muhammed Ebû'l-Hüdâ Hazretleri tarafından vakf ve inşâ olunmuştur, 1313 (1895).

Kapıdan kütüphâneye girildiğinde sol tarafta iki pehle taşı görülür. Üzerlerindeki sandukalar yok olmuştur. Bunlardan biri Ebû'l-Hüdâ Efendi'ye aittir. 1990 Ağustosu'nda yaptığım aramada süprüntü altından kırık mermer bir levha çıkmıştır. Üzerindeki yazı Mısrî-Zâde'nindir. Kitabe şudur:

Seniyye'den ve rülbei bâlâ eshâbından âlem-i amal/
... şöhret şi'ar bulunan Sayyâdî-Zâdeler'den/
... Efendi Hazretleri'nin merkad-i mübarekleridir.
14-Ramazan-1318 (5-Ocak-1901).

Ebû'l-Hüdâ Efendi Tunuslu veya Cezayirli olup ünlü bir falcı idi. Sultan II. Abdülhamid'in şehzadeliğinde saraya mensup bir kadının rüyasını tabir ederek şehzadenin padişah olacağını müjdelemişti. Sultan Hamid, tahta geçtikten sonra, onun Nuruosmaniye Caddesi'ndeki remil dükkanını ihya etmiştir. Kendisi uzun boylu ve çok güzel bir adamdı. Sultan Hamid'e intisabından sonra onun hem müneccimbaşı remilcisi ve hem de mahrem siyasi müşaviri oldu. Bir çok olaylara adı karıştı. Sadrıazam ve şeyhülislâm onun sözü üzerine azl edildi. Oğlu Hasan Hâlid Efendi'yi kütüphanecilikle Yıldız Sarayı'na soktu.

"Ebûl-Hüdâ, Sultan Hamid'in hal'inden iki ay evvel (Sefer-1327: Şubat-1909) Büyükada'da oturduğu köşkte vefat etmiştir. Meşrutiyetin ilk günlerinde en acı sözlere ve hakaretlere hedef olan bu adama mükemmel bir cenaze alayı yapıldı."

Kaynak: (Gezi Notu) (İstanbul Ans. 9/4861) (Z. Şakir, Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler 1/263-267-268-269-270) (İnal, Son Sadrazamlar Fihrist, Ebûl-hüdâ).

EYÜP SULTAN CAMİİ KÜTÜPHANESİ

Eyüp Camii sahnında ve sağ taraftaki dolap içinde olup, Fâtih Sultan Mehmed tarafından Ebi Eyyüb Ensârî adına vakfedilmiştir. 191 yazma ve 73 basma kitaptan oluşuyordu. 1185 R. evvelinde (Haz. 1771) tarihinde Ayasofya Camii cuma vaizi İbrahim Efendi de bazı kitaplar vakfetmiştir.

Kitaplar, 1924 de Eyüp Hüsrev Paşa Kütüphânesi'ne, 1957'de de Süleymâniye Kütüphânesi'ne nakledilmiştir.

Kaynak: (G. Kut-N. Bayraktar, Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri S: 210) (İ. Erünsal, Osm. Kütüphaneleri Tarihi S: 106).

HASAN HÜSNÜ PAŞA KÜTÜPHANESİ

Boyacı Sokağı üzerinde ve Hasan Hüsnü Paşa Türbesi karşısındadır. (1896) tarihinde, biraz ilerideki camiinden evvel türbesi ile beraber yaptırmıştır. Vakfiyesi 1309 (1891) tarihli olup Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivi, Defter 571 S: 249-251 de kayıtlıdır.

Kütüphanede 1052 yazma ve 416 adet basma eser vardı. 1957 Süleymâniye Genel Kütüphânesi'ne götürülmüştür. Daha evvel 1942 tarihinde Hüsrev Paşa Kütüphanesi ile birleştirilmiş idi.

Kütüphane binası iki katlı ve kargirdir. Kitabesi yoktur. 1942 de Jandarma Dairesi olmuştur. Şimdi Halk Sağlığı Merkezi'dir.

Hasan Paşa'nın ayrıca türbesi içinde de küçük bir kütüphanesi vardı. Dolap ve masası halen mevcuttur. Burada, 380 yazma ve 500 basma eser vardı. Bunlar da Süleymâniye'ye nakledilmiştir.

Kaynak: (M. Hâlid Tanık, Hz.i Halid ve Eyüp Beldesi S: 41) (G. Kut-N. Bayraktar, Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri S: 149).

HÜSREV PAŞA KÜTÜPHANESİ

Bostan İskelesi Sokağı üzerinde ve Hüsrev Paşa Türbesi karşısındadır. Cephesi tamamen mermer kaplı olup kitabesi yoktur. Yalnız alnına yeni yazı ile 1839 rakamı

yazılmıştır.

Demir kapıdan bir koridora girilir. Soldaki kitap odasının sokağa bakan iki, sağdaki okuma odasının ise, ikisi yan cephede olmak üzere dört penceresi vardır. Cephesi 19, yan yüzü ise 9 adımdır. Her iki oda da kubbelidir. Çok bakımsız ve perişan durumda olduğundan 1985 tarihinde terk olunmuş ve Aralık 1990 tarihinde de tamir edilerek kubbeleri kurşun ile kaplanmıştır.

Kütüphane, Sadrazam Hüsrev Paşa tarafından 1255 (1839) tarihinde yaptırılmıştır. 714 yazma ve 445 basma eserden oluşan kütüphane. 1914 de Sultan Selim'deki Medreset'ül-Mütehassinin'e 1918 yılında da Süleymâniye Kütüphânesi'ne nakledilmiştir. Daha sonra tekrar Hüsrev Paşa Kütüphânesi'ne gönderilen kitaplar 1957 senesinde ikinci defa Süleymâniye Kütüphânesi'ne getirilmiştir.

Hüsrev Paşa, 1839 tarihinde sadrazam olmuş ve bir sene sonra azl edilmiştir. 1271 C. âhır 13 (2 Mart 1855) de vefat etti. 1250 (1834) senesinde Koca Mustafa Paşa Tekkesi'ni yeniden yaptırdı.

Kaynak: (Si. Osm. 2/276) (M. Hâlid Tanık, Hz.i Hâlid ve Eyüp Beldesi S: 41) (G. Kut-N. Bayraktar, Yazma Eserlerde Vakıf Kütüp S: 98).

İSMİHAN SULTAN KÜTÜPHANESİ

İsmihan Sultan bint-i Sultan Selim Han tarafından 976 (1568) tarihinde, kendi adı ile anılan Sokullu Mehmed Paşa Medresesi'nde okunmak için tesis edilmiştir. Kitaplar Sokullu Mehmed Paşa Türbesi'nde muhafaza edilir ve bunlardan medresenin müderrisi, öğrenciler ve okuyucular istifade ederdi. Burada, 554 yazma ve 32 basma eser bulunuyordu. Bunların bir kısmı, İsmihan Sultan bir kısmı da Sokullu'nun vakıf mühürleri ile mühürlenmişti.

Kitaplar, medreselerin kapatılmasından sonra Hüsrev Paşa Kütüphânesi'ne ve oradan da 1957 de Süleymâniye Umumî Kütüphânesi'ne nakledilmiş ve medrese de bu tarihte edilmiştir

---

Kaynak: (Hadika 1/193) (Si. Osm. 1/19) (G. Kut-N. Bayraktar. Yazma

Sayfa 42-43 eksik

EYÜP İMARETLERİ

EYÜP SULTAN İMARETİ

Fâtih Sultan Mehmed İmareti de denir. Eyüp Camii civarında, musalla kapısı karşısında ve Ebussuud Efendi Mektebi'nin yakınında idi. 1950 tarihlerinde mevcut fakat harap bir vaziyette idi. 1957 de yıktırıldı ve yeri meydana katıldı. Matbah kısmı kubbeli bir bina idi. 863 (1458-59) tarihinde Fâtih Sultan Mehmed tarafından, cami ile beraber yaptırılmıştır.

Eyüp Vakfiyesi'nde: "Gelenlerin kondurulmaları, fakirlerle, miskinlerin (Bitkinler, kuvvetten düşmüş olanlar) yedirilmeleri için cami önünde matbah Furun, mahzen ve odunluğu ve bunlar için gerekli şeyleri müştemiş imaret adıyla bir yek bina ederek vakfın lüzum şartlarını hâvi ve sahihliğine aykırı sâibeden âri ve hâli olarak fakirler, miskinlerle sair muhtaç insanlar için vakfı sahihi şer'i ile vakf eyledi" denilmektedir.

İmaretin yönetimi bir şeyhin elinde olup ayrıca bir kâtib, vekilharç, anbar memuru, bir kontrol memuru, gelenlere hizmet için iki temizlikçi, üç aşçı ve ekmek pişiren iki kişi mevcuttu.

İmarette, özel günler hariç, günde İki defa sabahları pirinçten, akşamları buğdaydan yemek pişirilmesi, imarette bulunanlara iki partide yemek verilmesi, yalnız cuma ve bayram günlerinde sabahları buğday yemeği ve akşamları latif ve nefis yemekler pişirilip hazır olanlara yedirilmesi şarttı.

Vakıf şartlarına göre, yarısı sabahları ve diğer yarısı akşamları pişirilmek üzere

koyun etinden günde otuz okka satın alınması ve ramazan gecelerinde bu etin tamamen pişirilmesi şart idi.

Cuma günlerinde, Berat ve Ramazan gecelerinde aşure, bayram ve Mevlid Nebevi günlerinde daima zerde, zerbaç ve pilav pişirilmesi ve yoksullara yedirilmesi de şarttı.

Kaynak: (Eyüp Vakfiyesi No. 11-14-29-37) (Ayverdi, Fatih Devri 3 (M. Hâlid Tanık, Hz.i Hâlid ve Eyüp Beldesi S: 44).

MİHRİŞAH VALİDE SULTAN İMARETİ

Bostan İskelesi Sokağı'nda, Mihrişah Valide Sultan Türbesi ile Hüsrev Paşa kütüphanesi arasındadır. Sokak üzerinde, mermer avlu duvarı pencereleri alnında, ikisi hariç, ikişer mısra bulunmaktadır. Kitabe, sebilin sağ tarafındaki hacet penceresi üzerinden başlamaktadır ki şudur:

Velinimet-i halk-ı cihan Sultan Selim Han'ın
Cenâb-i Mehd-i Ulyâ-yı atâ bahş-ı himem-kârı

Sipihrin tacı yâ'ni Mihr-i Şâh Sultan-ı zişân kim
Anı rıfatle mihr-i burc-ı ismet eylemiş Bari

Kemâl-i zühd ü iffetle nev-güne hüsn-ü etvârı
Sezadır sânına böyle himemkârı hünkârı

Ne devletdir ki Hurşid-i cihan arayı tab'ında
Zer ü sim ü cevahir misli nevi kader-Zede mikdarı

Nukûd-ı himmet-i ulyâsını hayrâte sarf eyler
Rızai Allah içündür bî nihâye bezi ü âsârı

İbadethaneler bünyâd idüb ol câmi'ül-hayrât
Mebâni-i esâs-ı dinin oldu lutfi mi'mârı

Zülâl-i feyz-i cûdi âb-ı rûyi şân-ı devletdir
Cihanda su-besû ser çeşmei ihsanıdır câri

Muvaffak olduğu âsar-ı hayrât-ı merrâtın
Kalemle kabil ihsâ değildir öşr ü muasırı

Hususa hân-ı ihsan ile dar'ün-na'im oldu
Alemdâr-ı resûlullah-ı cıvâr cennet âsârı

O mevâ-yı mu'allada imaret eyleyüb bünyâd
Zehi ma'mûr kıldı öyle dergâh-ı pür envârı

Kılub pür feyz-i ni'met simet dergâh-ı
Alemdâr'ın Aceb hoşnud idüb Rûh-ı Resûl-ı Rabb-ı Gaffarı

Mefâdilin...
Ebr-i dilsir lutf idi ni'me cûyân akteri

Ayandır böyle bezl-i vâyei birr ü nevâlinden
Ki yokdur cem'-i zuhur ahretden gayri muhtarı

Nevâlin öyle işar itdi kim güya ayan oldu
Ziyâfethânei cûd-ı Hâlid-İllâh'ın esrarı

O simin tasalardan vaye-dâran ni'me elbet
Tehidir dir beğenmez kasei hurşid-zer kârı

Beli muhtaç idi bir böyle feyzâ feyz-i ihsana
O etraf ve havalinin nice biçâre-i nâ-câr ı

Makamında bina itmek ne Tevfik-i İlâhi'dir.
Bu güne ni'met âbâd ziyâfethâh-ı ibrarı

Mu'alla Mâder-i Devlet penâh Şah-ı Alemdâr
Sezadır şânına böyle himemkârı hünkâri

Edâ-yı Hakk şükr ü nân ü ni'met eyleyüb âlem
Du'â-yı devlet ü ikbâlidir evrâd ü ezkârı

Be-ser ism-i Hâlid Valide Sultan ile Yâ-Râbb
Muhaller ile öm ü devlet şâh-ı cihândâri

Zehi târih-i Vehbi feyz-i ruh câryâr ile
İmaret buldu mevâyı Ebi Eyyüb Ensâri
1209 (1794)

Kitabe, Mehmed Es'ad El-yesâri'nin nefis hattı ile yazılmıştır.

İmaretin kapısı tamamen mermerden yapılmış olup kemer pembe-beyaz mermerdendir. İki yanına, ikişer ince mermer sütun yerleştirilmiştir. Kemeri

üzerinde, bir âyet-i kerime, bunun üstünde ise, maşaallah yazısı bulunmaktadır. Sütunlar üzerinde de Sultan III. Selim'in imzalı tuğraları mevcuttur. Avlu duvarı pencereli olarak mermerden yapılmıştır.

İmaret U şeklinde olup, önünde 25 kubbeli ve sütunlu bir revakı vardır. Ortadaki imaret cümle kapısı ile bu kapının sol tarafındaki kapı üzerinde âyet-i kerime yazılıdır. Sağ tarafta ise Besmele bulunmaktadır.

İmaretin sol tarafındaki bir geçitten Mihrişah Valide Sultan Türbesi bahçesine geçilmektedir.

Orta cephedeki imaretin üç büyük kubbesi sekiz yüzlü birer kasnağa oturtulmuştur. Ortadaki kubbenin üzerinde ayrıca bir de çatı feneri bulunmaktadır. Üzerlerinde büyüklü küçüklü 9 baca vardır.

EYÜP KİLİSELERİ

SURP ASDUADZADZİN ERMENİ KİLİSESİ

İslâmbey Mektebi Sokağı üzerinde ve Kânun Sokağı karşısındadır. Yüksek bir set üzerinde olup granit taşından yüksek duvarları vardır. Kitabesi yoktur. Civarında ermeni aileleri oturmaktadır. Bu sokağın üzerinde bu cemaatin yaptırmış olduğu kitabesiz bir çeşme vardır. Kabartma sütunlu, mihrapcıklı ve mermer aynataşı ile dikkati çekmektedir. Semt, bu çeşmeden dolayı "Çeşmeli Odalar Mahallesi" adı ile anılırdı.

P. Ğ. İnciciyan kilise hakkında şunları yazmıştır:

"Çeşmeli Odalar Mahallesi'nde bulunan bu küçük kilise bir kaç sene evvel kısmen yıkıldı ise de, kalan kısmında âyin yapılmaktadır."

Kilise, 1812 de ahşap olarak yapılmış, 1841 de tamir edilmiş ve 1855 de ise şimdiki şekli ile taştan yeniden yapılmıştır. Çeşmeli Odalar Mahallesi daha sonraları Aşağı Mahalle adını almıştır.

Kaynak: (Gezi Notu) (İnciciyan, 18. Asırda İstanbul S: 76-150).

SURP EĞİA ERMENİ KİLİSESİ

Eyüp Nişancası civarında, Karayel Sokağı üzerinde, Kahya Çıkmazı karşısında

ve bütün ermeni kiliselerinde olduğu gibi çok yüksek duvarlar arkasındadır. Avlusundaki bir binanın kapısı üzerinde, 1832 tarihinde yapıldığını belirten Ermenice bir kitabe vardır.

P.Ğ. İnciciyan "18. Asırda İstanbul" adlı eserinde:

"Eskiden, buranın Serviler Mahallesi denilen yerinde Surp Eğia adlı bir ermeni kilisesi vardı, fakat 1182 (1766) senesinin 10 Mayıs günü kaldırıldı, bugün aynı yerde mevcut Surp Egia Kilisesi 1800 senesinde alınan fermanla tekrar yapılmıştır. Bu kilise 1832 de tamamen yeniden yapılmıştır. Serviler Mahallesi daha sonra Yukarı Mahalle adını almıştır." diyor.

Kilise civarında Bürümcekli Ayazma adı ile anılan bir ayazma vardı. Kilisenin papazı bu ayazmanın, kilisenin karşısındaki bir kubbeli mahalde bulunduğunu belirtmiştir. Semtin yaşlıları ise, ayazmanın, Baba Haydar Camii arkasındaki sırtlarda, meşhur Hüsrev Paşa Konağı'nın yanında, Zahireci Sokağı'nın dirsek yaptığı yerde ve bir ahşap evin bahçe istinat duvarının içinde bulunduğunu söylüyorlar. Hemen arkasında ise kilise vardır.

Bürümcek, burulmuş ham ipekten dokunan bir çeşit çamaşır kumaşıdır. Esen, ayazma civarında bu kumaşı dokuyan tezgahların bulunduğu anlaşılıyor.

Hz. Yahya adına yapılan bu kilisenin etrafında yakın tarihe kadar bir ermeni mahallesi vardı.

Baba Haydar Camii imamı Sadık Hoca'nın verdiği bilgiye göre eskiden itfaiye Bürümcekli Ayazma'dan su alırmış. Ayazmanın arkasında Bahçe Çıkmazı bulunmaktadır.

Kaynak: (Gezi Notu) (İnciciyan, Aynı eser S: 76-150) (Hadika 1/285).

EYÜP KARAKOLLARI

BOSTAN İSKELESİ KARAKOLU

Haliç sahilinde ve Mihrişah Valide Sultan İmareti hazîresinin sağ tarafında idi. Karakolun sağında ve gerisinde İplikhane Fabrikası bulunuyordu.

Karakol, 1242 (1827) tarihlerinde yapılmış olup kargir bir yapı idi. Halic'e bakan cephesindeki kapısına, iki taraflı mermer bir merdivenle çıkılıyordu. Kapısı önünde altı sütunlu bir revak vardı. Çatısı ahşap olan yapı, görünüş itibariyle Üsküdar, Şemsipaşa Meydanı Karakolu'nun bir eşi idi.

Karakolun bir resmini, S. Eldem Bey'in İstanbul Anıları adlı eserinde görmek mümkündür. 1920 tarihlerinde yıktırıldı. Bugün yeri parktır.

Kaynak: (S. Eldem, İstanbul Anıları S: 206-210).

EYÜP EMNİYET AMİRLİĞİ

Eyüp İskele Caddesi ile Boyacı Sokağı'nın birleştiği yerde ve sokağın sağ köşesindedir. Eski bir Yeniçeri Kulluğu yerine yapılmış olup kapısı üzerinde, eski yazı ile şu kitabe bulunmaktadır:

Eyyüb Sultan Polis Merkezi

1340 (1921)

Kitabe, Rıfat Efendi'nin hattı ile yazılmıştır. Rıfat Efendi Harputlu Mehmed Efendinin oğludur. 1274 (1857) de İstanbul'da doğdu. 1949 da vefat etti. Otakçılar'da iki odalı bir evde oturuyordu.

Kaynak: (İnal, Son Hattatlar S: 333)

OTAKÇILAR KARAKOLU

Otakçılar'da, Fethi Çelebi Camii karşısında ve Fethi Çelebi Caddesi ile Paşmakcı Çayırı Caddesi'nin birleştiği yerde ve ikinci caddenin sol köşesindedir. Hemen arkasında kitabesiz Sadrazam Semiz Ali Paşa'nın bir çeşmesi vardır.

Kargir binanın kitabesi yoktur. 1834 tarihlerinde yapılmış olmalıdır. Kapısının önünde dört sütunlu bir revak vardır. Çatısı ahşaptır. Eski bir Yeniçeri Kolluğu yerine yapılmıştır. Evliya Çelebi, bu semtin müstakil subaşısının bulunduğunu söylüyor.

YAVEDUD KARAKOLU

Yâvedûd Caddesi üzerinde ve Yağhane Değirmeni Sokağı ile Yenimahalle Sokağı'nın birleştiği yerde olup kargir bir bina idi. 1971 şubatına kadar, etrafı ve arkası mezarlıktı. Bu tarihte şahideler Kozlu Mezarlığı'nın arkasına nakledilmiştir.

Karakol, 1950 li yıllarda terk edilmiş, alt katı dükkan, üstü ise ev olmuştur. 1972 tarihinde yıktırıldı. Eskiden Çınar Karakolu adı ile biliniyordu. Bu isimle bilinen diğer bir karakol ise Kocamustafapaşa semtinde idi.

EYÜP SARAY VE YALILARI

ABDULLAH PAŞA YALISI

Bahariye sahilinde, Şah Sultan Camii'nden sonra gelen İbrahim-Hân-Zâde Halil Bey'in yalısı yanında idi. Daha ileride ise Bahariye Sarayı bulunuyordu.

Abdullah Paşa, 1140 (1728 Temmuz) tarihinde Emine Sultan ile evlenmiş ve 1147 (Nisan-1735) de bu yalıda vefat etmiştir. Kabri, Eyüp Sultan Türbesi hazîresinde, şadırvan avlusu tarafında ve Gazi Edhem Paşa lahdinin sol gerisindedir. (Abdullah Paşa Aile Sofası bahsine bakınız).

Abdullah Paşa'nın vefatından sonra yalı, oğlu Mirahur-ı evvel Abdüllatif Beyefendi'nin uhdesine geçmiştir. O dahi 1189 (Ağos. 1775) tarihinde bu yalıda vefat etti. Kabri, babasının yakınındadır.

Yalı, Abdullah Paşa'nın çocuklarından sonra Kağıtcıbaşı Ahmed Ağa'nın olmuştur. Ahmed Ağa, Ahmed Fethi Paşa'nın babasıdır. Fethi Paşa, "1216 (1801) tarihinde Eyüp İskelesi'ne civar ve ol zaman hükmünce Abdullah Paşa Sarayı denmekle şöhretşiar olan sahilhânede" dünyaya gelmiştir.

Tophânei Âmire müşiri olan bu zatın babası rikabdar el-Hâc hafız Ahmed Ağa, hac dönüşünde Akka'da, Cezzar Ahmed Paşa tarafından öldürülmüştür. Fethi Paşa, bu olaydan onbeş gün sonra dünyaya gelmiştir.

H. Şehsuvaroğlu diyor ki: "Eyüp'ün son büyük binası Damat Fethi Paşa'nın oturduğu saraydı. Bu ahşap saray havai mavi boyalıydı. Gayet enli tahtalar döşenmiş müteaddid büyük salonları vardı. Kırım Harbi'nden evvel İstanbul'a gelen Prens Mençikof'la bu sarayda da müzakereler yapılmıştı."

Kaynak: (Bostancıbaşı Defteri, İstanbul Ans. 4/1849) (Ata Tarihi 2/216) (H. Şehsuvaroğlu, Eyüp Yalıları, 15-Ocak-1950 Cumhuriyet).

ALEMDAR MUSTAFA PAŞA ZEVCESİNİN YALISI

Eyüp Büyük İskelesi ile Bostan İskelesi arasında idi. 1230 (1815) tarihli Bostancıbaşı Defteri'nde adı olmadığına göre, bu tarihten evvel elden çıkmış ve ad değiştirmiş olmalıdır. Alemdar Mustafa Paşa 1223 (1808) tarihinde vefat etmiştir. Eyüp'te bir çeşmesi vardır.

Paşa'nın en sevgili eşi Kamer-Veş (Kamer-Tâb) Hanım'dır. Ayrıca oğlu Mustafa Bey'in annesi Fatma ve kızı Hatice'nin annesi Hatice Hanım da zevceleridir. Emine adında bir eşi daha vardı.

Eyüp'teki bu yalıda hangi hanımının oturduğu belli değildir. Kamertâb Hanım, Alemdar Paşa'nın vefatından sonra Gümrükçü Osman Paşa ile evlenmiştir. Kabri Üsküdar'dadır.

Kaynak: (Uzunçarşılı, Alemdar Mustafa Paşa S: 191) (Tarih-i Osm. Encümeni Mec. Sene: 4 S: 276).

AYŞE SULTAN SARAYI

Mihrişah Valide Sultan İmareti Hazîresi'nden sonra gelen Hibetullah ve Hatice Sultan Sarayları'nın yanında olup üçüncü yalı idi. Ayşe Sultan, III. Ahmed'in kızı, Sadrazam Topal Osman Paşa'nın oğlu Kaptan-ı Derya Râtıb Ahmed Paşa'nın eşi idi. Bu sahilsaraydan başka, Zeyrek'te ve Ortaköy'de de sarayları vardı. 6-Şaban-1189 (3-Ekim,-1776) tarihinde Bahariye'deki yalısında vefat etti. Kabri, Eminönü Yenicamii Türbesi hazîresindedir.

Ayşe Sultan'ın vefatından sonra kızı Rukiyye Hanım Sultan, 1194 (1780) tarihine kadar bu yalıda oturdu. Bu tarihte vefat ederek annesinin yanına gömüldü.

Rukiyye Hanım Sultan, Lala-Zâde Nuri Bey ile evlendirildi. Oğulları Süleyman Bey 1201 (1787) de, Rıfat Bey ise 1218 (1803) tarihinde vefat etti. Kabirleri annesinin yanındadır. Kocası Nuri Bey, 1192 (Aralık-1782) de vefat etti. Kabri, Üsküdar'da Karacaahmet mezarlığı'nda, 8. Adada ve Şair Nedim'in sol tarafındaki aile hazîresindedir.

Râtıb Ahmed Paşa'nın oğlu, Mir Şemseddin Beyefendi 1241 (1826) tarihinde bu yalıda vefat etti. Kabri, Beybaba Sokağı üzerinde, Feridun Paşa Türbesi ile Pertev Paşa Türbesi arasındadır.

Mirî olan bu sahilsarayı Sultan III. Ahmed, Rami Paşa Sarayı ile beraber Ayşe Sultan'a temlik etmiştir. Ayşe Sultan bu yalı ile yanındaki arsaları Ankara ve İzmit'teki bazı emlâkine vakfetmiştir.

Yalı, 1250 (1834) tarihinde istimlak edilerek yerine İplikhane Fabrikası

yapılmıştır. (Bu bahse bakınız.)

Kaynak: (Cevdet Tarihi, Sabah Gazetesi Neş. 2/38) (Ayvansarayi, Mec. Tevârih, Haz. Derin-Çabuk S: 236) (Ç. Uluçay, Padişahların Kadınları S: 88) (G. Oransay, Osm. Dev. Kim Kimdi S: 256-242) (Si. Osm. 1/35-36) İstanbul Ans. 4/1845 ve 6/2985).

AYVANSARAY İLE BOSTAN İSKELESİ ARASINDAKİ YALILAR

1815 tarihli Bostancıbaşı defterine göre eski yalılar:

1- Ayvansaray İskelesi. 2- Köse Mustafa'nın kahvesi 3- Hacı Kaptan'ın hanesi 4- Sabık Tersane Emini Vahid Efendi'nin yalısı. Vahid Efendi sonradan Paşa olmuştur. 1227 şevvalinde (Ekim 1812) Tersane Emini oldu. 1244 (1828) de Bosna Valiliği'ne atandı. Hareketinden evvel vefat etti. Muhteşem kallavili lahdi, Çanakkale'nin Geyikli Nahiyesi'nde ve eski Geyikli Camii avlusundadır. Ayvansaray'da annesinin yalısında oturuyordu. Kütahya'da kütüphanesi vardır. Kilis'te babasının kabrini yaptırmıştır. Fransa sefiri olduğundan Sefaretname adlı bir eseri vardır. 5- Saray Hamamı ve yanındaki arsa. Arsada Hadice Sultan'ın yalısı vardı. Hamam da bu sahilsarayın hamamı idi. 6- Karaağaç Ustası-Zâde Ahmed'in yalısı. 7- Sabık Bosna Mollası Efendi'nin yalısı. 8-Bezcibaşı Salih Efendi'nin yalısı ve kayıkhanesi. 9- Kasap Mustafa'nın yalısı. 10- Yâvedûd İskelesi 11- Sadık Ağa'nın yalısı. 12- Baltacı-Zâde kayıkhanesi. 13- Kasap

Ali'nin yalısı. 14- Sabık Arabacıbaşı Ali Ağa'nın yalısı. Eskiden beri, mesire yerlerine giden ve bazı gravürlerde resimleri görülen süslü öküz arabaları ve arabacıları Hacı Hüsrev Camii civarında bulunurlar ve isteyen kimselere günlüğüne kiralanarak, Kağıthane gibi mesire yerlerine ve hatta şehir içine gezmeğe giderlerdi. Edirnekapı ile Defterdar arasında bir sokak, 1974 tarihine kadar Öküz Arabacıları Sokağı adını taşıyordu. Bunlar ortadan kalktıktan sonra, Ayvansaray Karakolu'nun üst tarafı çöp arabalarının toplanma yeri olmuştur.

15.- Kasap Ömer'in yalısı. 16- Diğer Ömer'in yalısı 17- Memi Çavuş'un yalısı. 18- Kuzucu zevcesi hatunun yalısı. 19- Çamur İskelesi. 20- Said Ağa'nın yalısı. 21- Safai-Zâde yalısı. Safâi Mustafa Efendi defterdar-ı şıkk-ı salis olarak 1178 (1765) tarihinde vefat etmiştir. Kabri Eyüp'te idi. 22- Hamide Usta. 23-Ahmed Haseki'nin yalısı. 24- Hasan Efendi'nin yalısı. Kiracısı Mühendis Ali Bey'in Abdurrahman Şeref Bey Caddesi başında, Otakçılar'da bir çeşmesi vardır. (Mühendis Ali Dede Çeşmesi bahsine bakınız.)

25- Teberderandarı Ali Efendi Yalısı. 26- Teberderandan Abdullah Ağa yalısı. 27- Teberderandan Hüseyin Ağa yalısı. 28- Eyüp Mollası sabık Uryânî-Zâde Efendi'nin yalısı. 29- Eyüp Mollası Uryani-Zâde'nin iradı 16 göz kayıkhanesi. Bu zatın, Şeyhülislâm Uryani-Zâde Ahmed Esad Efendi'nin babası Mehmed Said Efendi olduğu sanılmaktadır. Uryanizâde'nin türbesi Eyüp'tedir. 30- Defterdar İskelesi. 31- İki göz kayıkhane. 32- Beyhan Sultan Sahilsarayı. 33- Esma Sultan Sahilsarayı. (Bu bahislere bakınız.) 34- Hacegândan Yusuf Efendi Yalısı. Yusuf

Agah Efendi 1192 (1778) de hacegândan oldu. 1239 C. evvelinde (Ocak-1824) tarihinde vefat etti. Muhteşem lahdi, Şehzadebaşı Camii haziresinde ve Rüstem Paşa Türbesi kapısı karşısındadır. Kasımpaşa'da, İskele karşısında bir camii vardır.

35- Yahya Bey Yalısı. 36- Alibey-Zâde Yalısı. Babası Mühendis Ali Dede olmalı. 37- Şehsuvar-Zâde Bey'in bostanı. 38- Debbağhane arsası. 39- Zuamadan Latif Ağa'nın hâne ve kayıkhanesi. 40- Zuamadan Hüseyin Ağa zevcesinin hanesi. 41- Zuamadan adı geçen Latif Ağa'nın diğer hanesi. 42- Saraylı Rami Hatun'un hanesi. 43- Aşçıbaşı Mehmed'in hanesi. 44- Attar Said Efendi hanesi. 45- Peştemalcı Ömer'in hanesi. 46- El-Hâc Mehmed Ağa hanesi. 47- Teberderandan Mustafa Ağa hanesi. 48- Reşid Haseki'nin hanesi. 49- Debbağ esnafından Ömer'in hanesi. 50- Emeksizoğlu Hüseyin'in hanesi. 51- Berber İbrahim'in hanesi. 52- Gözlemeci dükkanı. 53- Önünde Yusuf Efendi kayıkhanesi. 54- Eyüp Sultan İskelesi. 55- Zaim Mehmed Ağa Camii Şerifi. Bu Büyük İskele Camii olmalıdır. 56- Talib Ağa zevcesinin hanesi. 57- Halil Ağa'nın hanesi ve yakınındaki kahvesi. 58- Keleş Halil'in hanesi ve yakınındaki kahvesi. 58- Keleş Halil'in dükkanı. 59- Manav Musa'nın dükkanı. 60- Kahveci Halil'in hanesi ve dükkanı. 61- Hâfız-Zâde'nin hanesi ve bir bab kahvesi. 62-Divân-ı hümâyun çavuşlarından İbrahim'in kahvesi. 63- Tığlı Oğlu çavuş halilesinin kahvesi. 64- Zuamadan Mehmed Ağa kayıkhanesi. 65- Hamlacı Müstağnin kahvesi. 66- Musa Haseki'nin hanesi ve kayıkhanesi. 67- Cebehane katibi Mustafa Efendi hâne ve kayıkhanesi. 68- Mevâliden Bekir Ağa-Zâde yalısı. 69-Halen Mekke Mollası Mehmed Efendi yalısı. 70- Merhume Valide Sultan Hz. nın vakfı şerifinden kayıkhane ve bir bab kahve. 71- Vakfı şeriften serâpâ beş aded kahve. 72- Yakınında İmâret-i Âmire bahçesi.

BAHARİYE KASRI HÜMÂYUNU

Bahariye sahilinde, Şah Sultan Camii'nden ve Mevlevihane arsasından sonra gelen büyük sahil şeridi üzerinde idi. Fâtih ve II. Bayezid zamanında yapıldığı sanılmaktadır. Fakat, Fâtih vakfiyesinde adı yoktur. Bu kasırdan sonra Alibey Köyü'ne kadar olan saha tamamen boş idi. 1230 (1815) tarihlerinde kasrın ismi Bostancıbaşı Defteri'nde, en son bina olarak gösterilmiştir. Bu tarihte bina harap durumda idi. Kasra verilen ad, sonradan bütün bu sahilin ismi olmuştur.

Burada bir çok merasimler yapılmıştır. 27-Şubat-1735 tarihinde, Hekimoğlu Ali Paşa, Padişah I. Mahmud'a burada mükellef bir ziyafet vermiştir. 12-Mart-1740 tarihinde de sadrıazam Hacı İvaz Mehmed Paşa, yine aynı padişaha bir yemek vermiş ve o gün açılışı yapılan Cağaloğlu Hamamı'nın bitişi kutlanmıştı. Aynı sene, vezir, Fransız elçisine bir ziyafet vermiştir.

1741 tarihinde Kaptan-ı Derya Elçi Mustafa Paşa, İran elçisine bir yemek vererek onu ağırlamıştır. 1756 da Mustafa Paşa, Mora'dan gelirken bu yalıda karşılanmış ve kendisine bir ziyafet verilmiştir. Bir sene sonra, Ayşe Sultan'ın eşi Silahdar Mehmed Paşa Tırhala'dan dönüşünde yine burada ağırlanmıştı. Esma Sultan'ın eşi Muhsin Zade sadrazam olarak İstanbul'a geldiğinde yine burada karşılanmış ve kendisine

ziyafet verilmiştir.

1765 tarihinde Kırım Hanı burada ağırlanmış ve Sultan III. Mustafa tarafından kürk giydirilmiştir. 1776 da, Vezir kethüdası Mustafa Efendi, Rus elçisine bir ziyafet vermiştir. 1822 senesi baharında Sultan II. Mahmud, Bahariye Kasrı'na gelmiş yemekler yenmiş, oyunlar oynanmış, tüfek atışları ile güreş yapılmış ve Yeni Bahar'ın gelişi şölenlerle kutlanmıştı.

9-R.Âhır-1120 (Haz. 1708) tarihli Tamirat Defteri'ne göre onarılan kasır, yıktırılmış ve 1135 (1722) senesinde yeniden yapılmış, bahçesi tanzim edilmiş ve bir de hamam inşa olunmuştur.

Haluk Şehsuvaroğlu bir yazısında:

"Bahariye Köşkü hakkında bilinen malumata göre (bu köşk Akkoyunlu hükümdarlarının nişancısı olup I. Selim zamanında Türkiye hizmetine giren İdrisi Bitlisi'nin Eyüp civarındaki İdris Köşkü diye anılan yahşidir). İdris Köşkü ve civarı sonradan Bahariye veya Baharâbâd ismiyle yad olunmaya başladı... Bir uzun rıhtım üzerindeki Bahariye Köşkü'nün deniz kenarında bir cumbalı köşkü vardı" demektedir.

Kaynak: (İstanbul Ans. 4/1853) (Tarih-i Enderun, Haz. C. Karya S: 195) (Şem'dani-Zâde tarihi, Haz. M. Aktepe, 1/37-95-99-105-106-117. II. A. S: 9-17-75-77. 111/38) (M. Erdoğan, Osm. Mimari Tarihinin Arşiv **Kaynak**ları. S: 100-103) (H. Şehsuvaroğlu, Eyüp Yalıları, 15-Ocak-1950 Cumhuriyet Gazetesi).

BAHARİYE SAHİLİNDEKİ ESKİ YALILAR

Sultan III. Selim devrine ait bir Bostancıbaşı Defteri'ne göre Bahariye Yalıları:

1 _ Bostan iskelesi ismini, Papaz Oğlu Mustafa Paşaya ait bir bostandan almıştır. Buraya sonradan Mihrişah Valide Sultan Türbesi, imareti ve sebili yapılmış fakat, ismi sabit kalmıştır. Mustafa Paşa 1032 (1622) tarihinde vefat etmiştir. Kabri, Eyüp'te Saçlı Abdülkadir Efendi Camii hazîresindedir.

2 - Beyhan Sultan Yalısı. 3 - Hatice Sultan Yalısı. 4 - Esma Sultan yalısı. 5 - Yalı Hamamı. 6 - Hançerli Sultan Yalısı. 7 - Şah Sultan Tekkesi Camii. Bu bahislere bakınız.

8 - İbrahim Hân-Zâde Halil Bey'in yalısı. Bu bahse bakınız. 9 - Üçler imamının yalısı. Üçler Camii, Sultan Ahmed Meydanı'nda idi. Bugün Belediye görevlilerince kullanılmaktadır. 10 - Mütevelliye Kadın Yalısı.

11- Eski Eyüp Mollası Ali Efendi yalısı. Çallı Ali Efendi müderris iken Eyüp Mollası oldu. 1199 (1784) de vefat etti. Kabri, Şah Sultan Camii avlu kapısı karşısında iken, 1987 senesinde, biraz ilerideki Taşlıburun Tekkesi hazîresine atılmıştır. Büyük molla sarıklı lahdi yerdedir. (Çallı Ali Efendi Türbesi bahsine bakınız.)

12- Matlabcı (Şeyhülislâm dairesinde sıraları gelen mazul kadılara memuriyet teklif eden memur) Hacı Osman Efendi yalısı. 13 - Bahariye Kasrı Hümâyunu.

Sultan II. Mahmud devrine ait bir Bostancıbaşı Defteri'ne göre Bahariye Yalıları:

1 - Bostan İskelesi. 2 - Yanında serapa kahvehaneler. 3 - Hîbetullah Sultan Yalısı. Miri olan bu yalı, Beyhan Sultan Yalısı yerine zikredildiğine göre, Sultan'ın vefatından sonra Hibetullah Sultana tahsis edildiği anlaşılmaktadır. 4 -Hatice Sultan Yalısı. 5 - Çukur yalı denmekle meşhur yalı. İçinde Hanımsultan sakindir. 6 - Yalı Hamamı İskelesi. Bu devirde Yalı Hamamı'nın artık mevcut olmadığı anlaşılmaktadır.

7 - Hançerli Yalısı. 8 - Şah Sultan Tekkesi. 9 - İbrahim Han-Zâde Halil Bey'in yalısı. Hacı Halil Bey, Sokullu Mehmed Paşa sülâlesinden olup 1229 (1814) tarihinde vefat etti. Hacı Abdullah Bey'in oğlu ve Muhsin-Zâde Mustafa Efendi'nin damadı idi. Kabri, Sokullu Mehmed Paşa Türbesi bahçesindedir. Cedleri İbrahim Han/Paşa 1623 tarihinde vefat etti. Kabri, Sokullu Türbesi'ndedir. Bu türbe ile Kırk Merdivenler Mezarlığı bahsine bakınız. (Y. Öztuna, Devletler ve Hanedanlar 2/836).

10 - Hasırcı Hacı Mehmed'in yalısı. Kâtibi sikkeli şahidesi Taşlıburun Lagari Tekkesi naziresinde olup 1241 (1825) tarihlidir. Mısır hasırcılarından idi. Ceddi, Sütlüce Hasırî-Zâde Tekkesi'nin bânisidir. 11 - Hasırcı Hacı Mustafa'nın yalısı. Aynı sülaledendir. Lagârî Tekkesi bahsine bakınız.

12 - Kağıtcıbaşı Yalısı. 13 - Nakkaş Mehmed'in yalısı. 14 - Debbağ Bekir Ağa'nın yalısı. 15 - Taşçı Hüseyin Ağa'nın yalısı. 16 - Elvansaray (Ayvansaray) hamamcısının yalısı.

17 - Muhzırbaşı Hacı Bekir Ağa zevcesinin yalısı. Muhzırbaşı Hacı Bekir Ağa, 122? tarihinde vefat etmiştir. Kabri, Taşlıburun (Lagârî) Tekkesi hazîresindedir. Hemen yakınında bir çeşmesi vardır. Ebubekir Ağa Çeşmesi bahsine bakınız. Taşında Muhzır değil matlabcı olduğu yazılı bulunduğuna göre birinci listede adı geçen Matlabcı Hacı Osman Efendi bu zatın babası olmalıdır Yaptığım aramada zevcesinin taşına tesadüf etmedim. Fakat orada olmalıdır. 18 - Bahariye Kasrı Hümâyunu.

1880-90 tarihlerinde Bahariye sahilinde şu yalılar bulunuyordu:

1 - Bostan İskelesi. 2 - Bostan İskelesi karakolu. 1234 (1818) tarihinde yaptırılmıştır. (Hadika 1/260). 3 - Mihrişah Sultan İmareti ve türbesi müstahdemlerine ait meşruta beş kargir bina. 4 - İplikhane kışlası ve fabrikası. 1243 (1827) tarihinde Hatice ve Beyhan Sultan sahilsarayları yerine yaptırılmıştır.

5 - Esma Sultan Yalısı. 6 - Yanında bir bostan ve çiçek bahçesi. 7 - Sultan II. Mahmud Çeşmesi. 1987 de yıktırıldı. 8 - İmam-Zâde Mahmud Efendi'nin yalısı. 17 . yüzyıldan kalma tarihi bir yalı idi. 9 - Müsteşar Sa'deddin Bey Yalısı. 10 - Müsahib Said Bey Yalısı. 11 - Şah Sultan Tekkesi. 12 - Bican Paşa Yalısı. 13 - Sadrıazam Rauf Paşa Yalısı. 14 - Kereste gümrüğü Nazırı Rıza Paşa Yalısı. Rıza Paşa, 1252

ramazanında (Aralık-1836) Ayasofya Camii'nde Musa adında biri tarafından şehit edilmiştir. Kabri, Mihrişah Valide Sultan Türbesi karşısındaki mezarlıkta ve kapıdan girildiğine göre sol taraftaki hazîrededir. Fesli lahdi muhteşemdir. 15 - Haşim Paşa Yalısı. 16 - Bahariye Mevlevîhânesi.

Müsteşar Sa'deddin Bey ve Müsahib Said Bey için Hayali Said Efendi hazîresi; Bican Paşa için Ahmed Bican Paşa Türbesi; Sadrıazam Rauf Paşa için Mihrişah Valide Sultan İmareti avlusunda gömülü olanlar ve Mihrişah Valide Sultan sebili ile Hüsrev Paşa Kütüphanesi arkasındaki mezarlıkta gömülü olanlar bahislerine bakınız.

Haşim Paşa, Şerif Abdülmüttalib'in oğludur. Genç iken 1298 (1881) de Hicaz'da şehit oldu. (Si. Osm. 4/626). Bu aileye ait bazı şahideler Eyüp mezarlığındadır. (Ayşe Bahri Kadın Türbesi bahsine bakınız.)

BEYHAN SULTAN YALISI

Defterdar İskelesi'nden sonra gelen ilk yalı idi. Bunun yanında ise, Esma Sultan Sarayı bulunuyordu. 1835'te arsasına Feshâne Fabrikası yapılmıştır. Bunlara çifte saray deniyordu.

Beyhan Sultan, III. Mustafa'nın kızıdır. Annesi Âdilşah Kadın olup 1179 (1765) de vefat etti. 1198 (1784) senesinde Silahdar Mustafa Paşa ile evlendirildi. 1824 de bu yalıda vefat etti. Kabri, Eyüp'te Mihrişah Valide Sultan Türbesi'ndedir. Beyhan Sultan'ın İstanbul'da Parmakkapı'da, Çiftesaray'da bir sarayı ile Akıntıburnu ve Arnavutköyü'nde birer sahilsarayı vardı. Vârisi olmadığından yalısı, II. Mahmud'a intikal etmişti.

Kaynak: (Ç. Uluçay, Padişahların Kadınları S: 102-104).

ESMA SULTAN SARAYI

Sahilsaray, Defterdar İskelesi'nden sonra gelen ikinci yalı idi. Birinci yalı, Beyhan Sultana ait idi.

Esma Sultan, III. Ahmed'in kızıdır. 1138 (1726) da doğdu. 1155 (743) de Yakub Paşa ile evlendi. Düğünleri, Esma Sultan'ın Kadırga'daki sarayında oldu. Fakat Yakub Paşa bir sene sonra vefat etti. 1171 (1758) de Sadrazam Muhsin-Zade Mehmed Paşa ile evlendirildi. Düğünleri gene aynı sarayda yapıldı. 1202 (1788) de bu yalıda vefat etti. (Muhsin-Zâde Türbesi bahsine bakınız.) Esma Sultan'ın Kadırga'da bir çeşmesi ve Namazgâhı vardır. Büyük Esma Sultan adı ile anılan bu sultanın yalısı ve Çamlıca'daki köşkü, vefatından sonra, Sultan I. Abdülhamid'in kızı Küçük Esma Sultan'a verildi.

Küçük Esma Sultan'ın annesi Ayşe Sineperver Kadın'dır. Kendisi bu sahilsarayda 1244 (1828) tarihinde vefat etti. Kabri, Eyüp Sultan Camii şadırvan avlusunda ve

büyük çınarın arkasındadır.

Küçük Esma Sultan, Kaptanı Derya Küçük Hüseyin Paşa ile evlendirildi. Bu sırada Hüseyin Paşa 36, Esma Sultan ise 15 yaşında idi. Hüseyin Paşa 47 yaşında, henüz genç iken vefat etti. Kabri, Eyüp'te Mihrişah Valide Sultan Türbesi bahçesindedir.

Esma Sultan bu yalıyı yeniledi ve ayrıca, Maçka Sarayı'nı ve Kuruçeşme Yalısı'nı yaptırdı. 1264 (1848) de vefat etti. Kabri, kardeşi Sultan II. Mahmud Türbesi'ndedir.

Sultan Mahmud, ablası Esma Sultan'ı çok sever ve sayardı. Sık sık yalısına gelir ve uzunca bir zaman burada kalırdı. Hatta, kadını Pertevniyâl Sultan, Sultan Abdülaziz'i 15-Şaban-1245 (9-Şubat-1830) tarihinde bu sahilsarayda doğurmuştur. Bu doğumun kolay olması için bir çeşme yaptırmaya yemin etmiş ve bu yeminini de 1273 (1856) tarihinde yerine getirmiştir. Çeşme, elan Haliç Köprüsü ayağı yanındadır.

Küçük Esma Sultan'ın vefatından sonra yalı, II. Mahmud'un kızı, Atiye Sultan'ın malı olmuştur. Atiye Sultan 1840 tarihinde, Ahmed Fethi Paşa ile evlendirilmiştir. Seniye ve Feride Hanım Sultanlar'ı doğurdu. 1266 (1850) tarihinde vefat etti. Kabri, babası II. Mahmud'un türbesindedir. Onun ölümü ile sahilsaray kızlarına intikal etti. Fakat çok harap olduğundan Sultan Aziz tarafından yıktırıldı ve arsası Feshâne'ye ilave edildi.

1835 senesinde İstanbul'a gelen Miss Pardoe hatıratında:

"Eyüp sahilinin en büyük yapısı talihsiz III. Selim'in yaptırdığı sahilsaraydır. Benim İstanbul'da bulunduğum sırada, bu muhteşem sarayda, zamanın padişahı II. Mahmud'un ablası Esma Sultan oturmakta idi.

Dış tezyinatı ağır, fakat zengin, tamamen şark üslubunda bir yapıdır. III. Selim'in kabul salonu olan yer, şirk yaldız içinde, duvarlara stalaktitli kornişler oyulmuş, geniş tavanlı, açık mavi zemin üzere gümüş yıldızlar serpilmiştir. Sarayın cephesi hayli uzun ve gayet zarif geniş bir saçakla süslüdür. Esma Sultan'ın yanında Feshâne vardır." demektedir.

Kaynak: (Tarih Dünyası 1950 Sayı: 4, S: 147) (İstanbul Ans. 6/2984 ve 10/5307) (Cevdet Tarihi, Sabah Gazetesi Yay. 3/334-335) (Ç. Uluçay, Padişahların Kadınları S: 90) (İstanbul Ans. Bostancıbaşı 4/1849) (H. Şehsüvaroğlu, Esma Sultan, Akşam Gazetesi 21-Haz. 1947).

FATMA SULTAN SARAYI

Evliya Çelebi "Eyyüb'ül-ensârî Kapısının (Ayvansaray surları üzerindeki ikinci kapı olup, Ayvansaray Caddesi ile Yâvedûd Caddesi'nin birleştiği yerde idi. Daha sonra yıktırıldı.) dışında Fatma Sultan Yalısı'nın yola bakan şahnişinin altında Sultan III. Murad'ın bir çeşmesi vardı" diyor.

Sultan Murad 1574-1595 tarihleri arasında saltanat sürdüğüne göre, çeşme ve yalı bu tarihler arasında yapılmıştır.

Evliya Çelebi, III. Murad'ın Fatma Sultan Yalısı'na bitişik bir çeşmesi daha olduğunu belirtiyor. Yalı, Yâvedûd Camii'nin yanında idi. Daha sonra bu sarayın yerine, IV. Mehmed'in kızı Hatice Sultan Sarayı yapılmış veya bu eski saray, onarılarak Hatice Sultan'a tahsis edilmiştir. Fakat bu yalının Sümerbank Defterdar Mensucat Fabrikası'nın yerinde bulunduğu da söylenmektedir.

Evliya Çelebi, 1073 (1662) senesi vefat eden Sadrazam Melek Ahmed Paşa'nın naşını defin için Eyüp Sultan civarına kayıkla götürürlerken, Fatma Sultan Sarayı önünden geçtiklerini ve Paşa'nın Kaya Sultan Yalısı yakınına defnedildiğini yazıyor.

Fatma Sultan, III. Murad'ın kızıdır. 1002 (1593) de Kaptanı Derya Halil Paşa ile evlendirildi. Vefat tarihi belli değildir. Kabri, babasının türbesindedir. Halil Paşa ise 1012 (Aralık 1603) de vefat etti. Kabri, Çemberlitaş'ta, Atik Ali Paşa Camii haziresindeki isimsiz lahitlerden birindedir.

Evliya Çelebi ile Melek Ahmed Paşa, Erdel seferi dönüşünde, büyük bir alay ile İstanbul'a girmişler ve Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa'dan sonra IV. Mehmed'in huzuruna çıkmışlardı. Padişah kendisine bir kürk giydirmiş ve on kese altın ihsan eylemiş ve "Var git Fatma halama düğün yap, bu keseleri düğün masrafı eyle" demiştir. "Ramazanın onuncu günü zifaf düğünü oldu. Zifaf gecesinde bütün Ahmed Paşalılar Fatma Sultan'ın Eyüb Ensâri kapısındaki sarayında sabaha kadar can sohbetleri ettik."

Fatma Sultan Yalısı'nın, 1127 (1715) tarihli Venedik Seferi sırasında, Sadrazam Şehid Ali Paşa'nın eşi, III. Ahmed'in kızı Fatma Sultan'a verildiğini Nusretname'de görmekteyiz.

Kaynak: (E. Çelebi, Z. Danışman Ter. 2/30 ve 9/247) (Ç. Uluçay, Padişahların Kadınları S: 46) (Si. Osm. 2/285) (E. Çelebi 9/244) (Fındıklılı Mehmed Ağa Nusretname, Haz. İ. Parmaksızoğlu 11/339).

FESHÂNEİ AMİRE

Defterdar İskelesi ile Eyüp Debbağhanesi arasında ve Feshâne Caddesi

Üzerindedir. 1251 (1835) tarihinde yapılmıştır. Bu yerde, Hatice ve Beyhan Sultan Yalıları, bir bostan ve Molla Lütfî'nin türbesi vardı. Fabrika ordunun fes ve çuha ihtiyacını karşılıyordu.

Deniz tarafındaki cümle kapısının iki yanında ikişer mermer sütun, alnında ve dairevî bir madalyon içinde Mahmud Adlî tuğrası, bunun altında muhteşem Osmanlı arması ve bunun iki yanında beşer mısralı bir kitabe bulunuyordu. Üst katın ilavesi sırasında arma, kitabe ve tuğralar sökülerek yok olmuştur.

Meşhur Pertev Paşa'nın yazıp Padişah'a sunduğu manzume ise şudur:

Hazret-i Sultan Mahmud'un uluvv-ü himmeti
İntizâm-ı mülk içün çok şeyler icâd eyledi

Tarz-ı nev fes giydirüb lütfen umum âlemi
Eski derd-ser olan sikletden âzad eyledi

Lûtf-ı diğer Âsitan'ında fes i'mâl itdirüb
İşte bu Feshânei Vâlâ'yı bünyâd eyledi.

Hakk dil pâkizesin her ân şâdân eyliye
Kendisi ehl-i cihanı ser-teser şâd eyledi

Sayesinde câkeri Pertev mücevher fes giyüb
Şükr-i çün katkat iki târih i'dâd eyledi

Kudret-i Mahmud Hân dünyâyı âbâd eyledi
Nâs-ı yekser fes giyüb feshâne inşâd eyledi.
1252 (1836).

Feshânei Âmire'nin ilk nâzırı Ömer Lütfi Efendi idi. Feshâne, 1937-38 tarihlerinde kapatılarak, Sümerbank Defterdar Fabrikası'na dönüştürülmüş ve 1986 tarihinde de bu dev yapı yıktırılmış ve yalnız eski ilk binası bırakılmıştır.

Kaynak: (Pertev Paşa Divanı S: 55) (Ö. Küçükerman, Feshâne).

GÜRCÜ MEHMED PAŞA SARAYI

Topçular Mahallesi'nde, Topçubaşı Esad Ağa Camii civarında idi. Burada, Rami Kışla Caddesi ile Topçular Caddesi arasında ve bu iki caddenin birleştiği köşede, Tikveş Sokağı karşısında bir yapıdan arta kalan tek katlı, kesmetaştan yapılmış, klasik demir parmaklıklı bir bina vardır. Tam köşede ve bu taş yapının üzerinde, halkın Karagöz'ün Evi dediği bir ev bulunuyordu. Bu ahşap yapı, yola Çıkıntı teşkil ettiğinden 1973 tarihinde yıktırıldı. Burasının bir sarayın parçası olduğu sanılmaktadır. Saray, Melek Ahmed Paşa'ya veya Gürcü Mehmed Paşa'ya ait olabilir. (Sarayın yanındaki çeşme için, Öküz Mehmed Paşa Çeşmesi bahsine bakınız.)

Gürcü Mehmed Paşa bir çok görevlerde bulunduktan sonra 1031 (Eylül-1622) tarihinde sadrıazam oldu. 18 şevval 1035 (Tem. 1626) de bu sarayda boğularak idam edildi. İyi bir insan ve yönetici idi. (Kabri için, Mustafa Çelebi bin İbrahim Paşa Türbesi bahsine bakınız.)

Kaynak: (E. Çelebi, Z. Danışman Ter. 2/93) (Si. Osm. 4/151-152) (Naima Tarihi, Danışman Ter. 2/956).

HANÇERLİ SULTAN YALISI

Sahilsaray, Bostan İskelesi'nden sonra 4. saray olup Şah Sultan Camii'nin sağ tarafında bulunuyordu. Hadika yazarı, "Şah Sultan Camii ve tekkesi hücreleri ve şeyh Efendi'nin evi Haliç sahilindedir. Bitişiğinde bulunan ve hâlâ Hançerli Sultan Sarayı denmekle meşhur sahilsarayın ilk sahibinin Şah Sultan olduğu söylenmektedir" diyor.

Hançerli Sultan 939 (1533) tarihinde vefat etmiştir. Onun vefatından sonra saray, Şah Sultan'a geçmiş olmalıdır. (Hançerli Sultan ve Şah Sultan türbesi bahislerine bakınız.)

Yalı, II. Mahmud devrinde (1808-1839) mevcuttu. Bu sırada yalıda Mustafa Paşa oturmakta idi. Sonradan yerine, Müsteşar Sadeddin Bey Yalısı ile Müsâhib Said Efendi Yalısı yapılmıştır.

Kaynak: (Hadika 1/247-257) (İstanbul Ans. 4/1849 ve 6/2985).

HAMİD MOLLA KONAĞI

Defterdar Caddesi üzerinde, Mihrişah Sultan Türbesi ve Mektebi yerinde idi. Hadika yazarı şu bilgiyi vermiştir:

"Nafiz Feyzullah Efendi Zade Hamid Molla Efendi 1207 (1792) tarihinde Mekkei Mükerreme kadısı ve oğlu İsmail Efendi dahil-i müderris iken Mekke'de vefat edip oğlu dahi sırasıyla Medine-i Münevvere kadısı olarak ol mahall-i mübareke vardıkta vefat etmekle İsmail Molla'nın küçük oğlu ile kız kardeşine konak intikal etmekle 3-4 sene Eyüp kadılarına ve sair bazı kimselere kira ile verildikten sonra Sultan III. Mustafa'nın kızı, Sultan III. Selim'in büyük kız kardeşi Şah Sultan, konağı satın alıp tamamen yıktırıp kendisi için bir türbe ve mektep ve türbedarlar için özel mahal yaptırmıştır."

Nafiz Efendi Şeyhülislâm Mehmed Efendi'nin oğlu olup 1181 (1767) de vefat etti. Muhteşem lahdi Eyüp'te, Küçük Emir Efendi türbesi karşısında, Beybaba Sokağı üzerinde ve Feridun Paşa Türbesi'nin sol tarafındadır. Kendisi bu konakta vefat etmiş olmalıdır.

Kaynak: (Hadika 1/254-278) (Si. Osm. 4/36-37) (Si. Osm. 3/305 Abdülhamid Efendi).

HANIM SULTAN YALISI

Yalı Bahariye sahilinde, Bostan İskelesi ile Şah Sultan Camii arasında ve Hançerli Sultan Yalısı yanında idi. EvvelâMerzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya ait iken onun 1683 deki vefatı üzerine oğlu Ali Paşa'ya intikal etmiştir. Ali Paşa, 1122 (Mayıs 1710) tarihinde Safiye Sultan ile evlendirildi. Demirkapı'daki Râmi Paşa Sarayı bunlara tahsis edildi. Ali Paşa, 1723 de vefat etti.

Safiye Sultan, 1138 (1726) da Mirza Mehmed Paşa ile evlendi. Paşa iki sene sonra vefat etti. Safiye Sultan üçüncü defa 1153 (1740) yılında Ebubekir Paşa ile evlendirildi. 1172 (1758) yılında Ebubekir Paşa öldü. Kabri, Aksaray'daki Mektebinin hazîresindedir.

Safiye Sultan 1192 (1778) de öldü. Kabri, Süleymâniye Camii avlusundaki Kanuni Türbesi'nin karşısındaki hazîrededir. Kızı, Zahide Hanım Sultan, son kocasının oğlu el-Hâc Süleyman Bey'le evlendirildi. Zahide Hanım Sultan 1224 C1790) tarihinde vefat ederek annesinin yanına defn edildi. Safiye Sultan'ın Sormagir Odaları Camii karşısında 1163 (1749) tarihli bir çeşmesi vardır.

Zahide Hanım Sultan'ın Ümmü Gülsüm adında bir kızı oldu. Safiye Sultan Sahilsarayı, onun vefatından sonra kızı Zahide Hanım Sultan'a ve onun vefatından sonra da Ümmü Gülsüm Hanım Sultan'a intikal etti ve bundan dolayı da yalı, Hanım Sultan Yalısı diye ün saldı.

Ümmü Gülsüm Hanım Sultan 11 Cim 1224 (Tem 1809) tarihinde bu sarayda vefat etti. Kabri, Eyüp'te Mihrişah Valide Sultan Türbesi hazîresinde ve Mihrişah Valide Sultan İmareti arka duvarının dibindedir. Lahdinin ayaktaşı yok olmuştur.

Kitabesinin bazı mısraları şudur:

Sağlığında ikram ederdi rûz û şeb âleme
Hanesinde nice kimseler el sürerdi nimete
Zahide Hanım Sultan kerimesi
Ümmü Gülsüm Hanım Sultan

Ümmü Gülsüm Hanım Sultan'ın çocuğu olmadığından vefatından sonra emlakinin mütevelliliği, Hamidiye evkafı mütevellisine verilmiştir.

Fındıklılı Silahdar Ağa Tarihi'nde, Merzifoni Kara Mustafa Paşa'nın 1091 (1680) tarihinde, Sultan IV. Mehmed'e bu sahil sarayda bir ziyafet verdiğini ve o gün vezirin yalısına talebeleriyle gelen Anadolu ve Rumeli Kazaskeri Efendi'lerin, Padişah huzurunda Beyzâvî Tefsiri'nden ders müzakere eylediklerini yazıyor.

1112 (1700) tarihinde de Nemçe Elçisi'ne bu yalıda bir ziyafet verilmiş ve yemekten sonra pehlivanlar güreşmiş ve sadrazamın askerleri cirit oynamışlardı.

Kaynak: (İstanbul Ans. 4/1848) (Fındıklılı Mehmet Ağa, Nusretname, Haz. İ. Parmaksızoğlu 2/41) (Ç. Uluçay, Padişahların Kadınları S: 77) (Hadika 2/102) (Şem'dani-Zâde Tarihi, Haz. M. Aktepe, 11.

A S: 24).

HATİCE SULTAN YALISI

Ayvansaray civarında ve Yâvedûd Camii yanında idi. Karşısında sebili, Çeşmesi ve mektebi vardı ki çeşme ve mektebi bugün de mevcuttur. Hatice Sultan Yalısının yerinde daha önce Sultan III. Murad'ın kızı Fatma Sultan'ın sahilsarayı vardı. (Fatma Sultan Sarayı bahsine bakınız.)

1230 (1815) tarihli Bostancıbaşı defterinde "Saray Hamamı ve bitişiğindeki arsa" dediğine göre, saray bu tarihten evvel yıkılmış ve sarayın hamamı da, çarşı hamamı haline getirilmiştir. Arsasına daha sonra Ayvansaray un değirmeni yapılmış ve bu da 1987 tarihinde yıktırılmıştır. Bugün yeri parktır.

Padişahlar Edirne'den dönüşlerinde, İstanbul içinden geçmek istemedikleri zaman bu yalıya gelirler ve buradan kayıklarla Yalı Köşkü'ne çıkarlardı. IV Mehmed sık sık kızının bu yalısına gelirdi. 1116 (1704) de Hatice Sultan, eşi sadrıazam Hasan Paşa'nın azlinde İzmit'e gönderilmiş ve buradaki Beylik Sarayı'nda (Bugün Müze), Hatice Sultan ile beraber 1707 tarihine kadar oturmuşlar ve bu tarihte dönmelerine izin verilmişti.

Hatice Sultan 1156 (1743) tarihinde bu sarayda vefat etti. Naşı, saray kayığı ile Bahçekapısı'na nakl edilerek Yeni Cami Türbesi hazîresine defn edildi.

Kaynak: (İstanbul Ans. 6/2984) (Ç. Uluçay, Padişahların kadınları S: 68) (Fındıklılı Mehmed Ağa. Nusretnâme. Haz. İ. Parmaksızoğlu 11/196-215-237) (Subhi Tarihi).

HATİCE SULTAN YALISI

Yalı, Mihrişah Valide Sultan İmareti hazîresinden sonra gelen Hibetullah Sultan Sahilsarayı yanında idi.

Hatice Sultan, III. Mustafa'nın kızı ve III. Selim'in kız kardeşidir. Annesi, Adilşah Kadın olup 1182 (1768) de doğdu. Hotin Muhafızı Ahmed Paşa ile 1201 (1786) tarihinde evlendirildi. 22 şevval 1237 (Tem. 1822) tarihinde bu sahilsarayda vefat etti. Kabri, Eyüp'te Mihrişah Valide Sultan Türbesi'ndedir. Kendisinin, Mimar Melling'e 1224 (1809) de, Defterdarburnu'nda yaptırdığı muhteşem bir sahilsarayı daha vardı.

Hatice Sultan Yalısı, vefatından sonra yıktırılmış ve arsası İplikhane Fabrikasına katılmıştır.

HİBETULLAH SULTAN SAHİLSARAYI

Bahariye'de ve Mihrişah Sultan İmareti hazîresinden sonra gelen ilk bina idi. Sultan III. Selim devrinde tutulan Bostancıbaşı Defteri'nde, yalının yerinde Beyhan Sultan yalısının bulunduğunu ve 1230 (1815) tarihli diğer bir defterde ise Hibetullah Sultan Yalısı diye kayıtlı olduğunu görmekteyiz.

Yavuz Sultan Selim'in kızı olan Beyhan Sultan, 966 (1559) tarihinden evvel vefat etmiştir. Ferhad Paşa'nın eşi idi. Beybaba Sokağı üzerinde, Pertev Paşa Türbesi'nin sol tarafında, Paşa'nın lahdi vardır. 24 şevval 982 (6 Şubat 1575) tarihinde vefat etmiştir. Fakat bunun, Hümâşah Sultan ile 974 (1566) de evlendirildiği bilinmektedir. Acaba, Beyhan Sultan'ın vefatı üzerine Hümâşah Sultan ile mi evlendirildi?

(Ferhad Paşa Türbesi'ne bakınız.)

Hibetullah Sultan, I. Abdülhamid'in kızıdır. Onbeş yaşında Alaeddin Paşa ile evlendirildi. 1257 (1841) de vefat etti. Kabri, Sultan II. Mahmud türbesindedir. Beyhan Sultan Sahilsarayı'nın sağ tarafına 1244 (1828) tarihinde İplikhane Fabrikası kurulmuş fakat, bina kafi gelmediğinden, Hibetullah Sarayı da yıktırılarak arsası fabrikaya katılmıştır.

Saray dört cepheli olup ortası avludur. Deniz tarafındaki cephesinde dört çıkıntı vardı. Üç katlı yapının denize bakan yüzüne bir cihannümâ yapılmıştır.

Arka cephesinin avluya bakan tarafında kubbeli bir hayat görülmektedir. Bu muhteşem yapının resmini S. Eldem Bey'in İstanbul Anıları adlı eserinin 204. sayfasında görmek mümkündür.

İDRİSKÖŞKÜ

İdrisköşkü Mevkii'nde, Piyer Loti Kahvesi civarında ve Rayet Keşan Kadın Çeşmesi arkasında idi. İdris-i Bitlisî, 926 (1520) tarihlerinde vefat ettiğine göre köşk, bu tarihten evvel yapılmış demektir.

(Zeynep Hâtûn Mescidi ve Türbesi bahislerine bakınız.)

Evliya Çelebi'ye göre, İdris Köşkü gezinti yerinin yapımcısı Bayramiye tarikati şeyhlerinden Şeyh İdris adlı azizdir. Kendisi, 1024 (1615) tarihinde vefat etmiştir.

(Dolancı Derviş Mehmed Efendi Mevlevîhânesi bahsine bakınız.)

İPLİKHANE FABRİKASI

Bahariye sahilinde, Mihrişah Valide Sultan İmareti hazîresinden sonra gelen Hibetullah Sultan Yalısı yanından başlıyarak Şah Sultan Camii'ne doğru uzanıyordu. Ön cephesi 350 metre boyunda idi. Bugün yerinin büyük bir bölümü parktır. 1956 tarihinde Eyüp Lisesi bu fabrika arsasının bir kısmı üzerine yapılmıştır. Bahariye Mensucat Fabrikası ile İngiliz Santral Dikiş Sanayi Fabrikası dahi arsası üzerinde

tesis edilmiştir.

Fabrika, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından bir yıl sonra 1827 de vakıf olarak kurulmuştur. Donanmanın yelken bezleri ve Âsâkir-i Mansure-i Muhammediye'nin elbise, don ve gömlek ihtiyacı buradan karşılanıyordu. Evkâf-ı Hümâyun Nezâreti tarafından 1242 C. âhır (Ocak 1827) tarihinde inşaata başlanmış ve bu muazzam yapı, bir sene içinde tamamlanarak 9 recep 1243 (16 Ocak 1828) tarihinde açılmıştır.

Fabrikayı yapmak için Hatice Sultan, Hanım Sultan ve Hançerli Sultan sahilsarayları yıktırılmıştır. Daha sonra ihtiyaç üzerine Hibetullah Sarayı da yıktırılarak arsasının bir kısmı fabrikaya katılmış ve bir kısmı üzerine de karakol binası yapılmıştır.

Yapım sırasında burada bulunan Mazanne-i eslâf-ı kiramdan (Ermiş) Muhyiddin ve Molla Atufî Hz. nin mezarları zarar görmüş ve nezâretçe evvela yenilenmişse de daha sonra Eyüp Sultan Türbesi hazîresine nakledilmiştir. Zeynî şahideli lahitleri, türbe arkasındaki büyük ve yüksek set duvarının dibindedir.

İnşaat, Evkaf Nâzın el-Hâc Yusuf Efendi zamanında, bütün masrafı Evkaf Hazinesi'nden karşılanmak üzere, 9 milyar 157 milyon liraya yaptırılmış ve Seyyid Ahmed Efendi vekâleten İplikhane Amirliği'ne (Müdür) tayin edilmiştir. Yusuf Efendi Şin gurre 1245 (26 Ocak 1830) de vefat etmiştir. Kabri, Eyüp'te Mihrişah Valide Sultan Türbesi hazîresindedir. Muhteşem lahdinin şahidesi feslidir.

"1836 senesinde İplikhâne'deki Dairei Hümâyun ve diğer mahaller Sergi Emini efendi marifetiyle yaptırılan keşif üzerine 9703 kuruşa döşetilmiştir.

Haliç'te geniş cephesiyle, ince sütunları ve orta kısma rastlayan çıkıntılı Hünkar Dairesi'yle güzel bir manzara teşkil eden eski İplikhane binası zamanla harap olmuş ve Abdülaziz devrinde (1861-1876) İplikhâne'nin tersane içinde kurulması daha uygun görülmüştü.

Eskiden islaha muhtaç bazı boş gezenleri İplikhâne'ye gönderirlerdi. Bunlar hallerini düzeltinceye kadar ip bükmeğe mahkum edilirlerdi. Abdülaziz zamanında angarya gibi olan bu hizmet kaldırıldı. 9 Mart 1871 (1288) de Bahriye'den Bâb-ı Âli'ye yazılan bir tezkerede Tersane'de yeniden bir halat fabrikası inşa olunup eski İplikhâne'nin buraya nakledilmiş bulunduğu bildiriliyordu.

Talat Paşa, Gurbet Hatıraları adlı yazısında 31 Mart olaylarını (22-R. evvel-1327: 13-Nisan-1909) anlatırken: "Askerî kulüpte verilen bir yemek davetinde bulunmuş, daha sonra tamir ve İslah edilen Eyüp'teki İplikhane Kışlası'nı ziyaret etmiştik. Harbiye Nâzırı Ali Rıza Paşa burada, Osmanlı ülkesine muhtelif mıntıkalardan gelen askerlerin kışlalarda tek talim ve terbiye sistemi içinde yetiştirileceklerini, ilk olarak bu kışlaya, her mıntıkadan gelen yeni efradın yerleştirileceğini anlatmıştı." diyor.

Kışlanın içinde, ayrıca bir de hastane tesis edilmiştir. Bunu, Düğmeciler Camii hazîresindeki bir şahideden öğreniyoruz. Kitabesi şudur: "Balkan Harbi'nde Mitrovice Askerî Hastanesi'nden Eyüp İplikhane Hastanesi'ne verilen emekliliğinde Defterdar Feshâne Fabrikası sıhhiyesinde çalışırken ölen Kastamonili Hafız Abdullah Efendi 1874-1918.

Eski iplikhane şu kısımlardan ibaretti: Sahilde tahta bir iskeleden çıkılınca sol kolda bir karakol binası vardı. İplikhâne'nin önündeki dar ve uzun sahaya, Halat

Meydanı denirdi. Binanın içi tarafında kumandan dairesi, depolar, zift ocağı, zabitan odası, orta kısımda da Camlı Hamam, büyük bir külhan ve mutfak bulunuyordu."

Tırnak içindeki bölüm, rahmetli Haluk Şehsuvaroğlu'nun bir yazısından alınmıştır.

Kaynak: (H. Şehsuvaroğlu, Eyüp Sultan'da eski bir fabrika, 26-Şubat-l949 Akşam Gazetesi) (N. Öztürk, 19. yüzyıl. Osm. İmp. da sanayileşme ve 1827 de kurulan vakıf iplik fab. Vakıflar Der. 21/23) (Si. Osm. 4/672 Yusuf Efendi) (Evkaf-ı Hümâyun nezareti, Haz. Mahmud Kemal, Sadeleştiren N. Öztürk, Vakıflar Dr. 16/31) (Tercüman Gazetesi, 15-Ocak-1983).

KAYA SULTAN YALISI

Bahariye Kasrı Hümâyunu yanında bulunduğu sanılmaktadır. Evliya Çelebi, Melek Ahmed Paşa'nın "Ebâ Eyyub yakınında Kaya Sultan Yalısı yakınında üstadı Keçi Mehmed Efendi'nin" ayak ucuna defn edildiğini söylüyor.

Melek Ahmed Paşa 1072 senesi şaban ayının ikinci haftası Cumartesi günü Erdel seferinden dönmüş ve büyük bir alayla İstanbul'a gelmiştir. Paşa kısa bir müddet sonra hastalanmış ve Evliya Çelebi'ye "Benim vücudumu kubbeli bir türbeye koymayıp, Eyüb Ensârî yakınında velinimetim, üstadım Keçi Mehmed Efendi Hz.nin ayak ucuna gömün, üzerime kubbe falan yapmayın. Ancak ziyarete sebep olsun diye baş ve ayak uçlarıma köfeke taşları dizin. Oğlum İbrahim'e 10 bin altın, kızım Fatma'ya 10 bin altın verin" diye de vasiyyet eylemiştir.

Ayasofya Camii'nde kılınan cenaze namazından sonra Bahçekapısı İskelesi'nde tabutu bir kayığa konularak Eyüp Kapısı (Ayvansaray Kapısı)nda eşi Fatma Sultan Yalısı'nın önünden geçirilip, Ebâ Eyüp yakınında ilk eşi Kaya Sultan Yalısı yakınında üstadı Keçi Mehmed Efendi'nin ayak ucuna gömüldü.

Bugün Silahdar Ağa Caddesi üzerinde Taşlıburun Tekkesi hazîresinin devamı olan ve İhtifalci Ziya Bey'in medfun bulunduğu mezarlıkta ve Ziya Bey kabrinin hemen yanında iki iri, dikdörtgen köfeke şahide vardır. Üzerinde yazı ve tarih yoktur. Her iki taşın düz tepelerine birer büyük ok işareti yapılmıştır. Bu kabrin Melek Ahmed Paşa'ya ait olduğu sanılmaktadır.

Kaynak: (E. Çelebi, Z. Danışman Ter. 9/246-247).

MELEK AHMED PAŞA SARAYI

Topçular mevkiinde ve Topçubaşı Esad Ağa Camii civarında idi. (Gürcü Mehmed Paşa Sarayı bahsine bakınız.)

Evliya Çelebi, "Topçular Mahallesi... Melek Ahmed Paşa Sarayı sanki melekler bahçesidir," demektedir. Çelebi, seyahatnamesinin diğer ciltlerinde bu saraydan

Kaya Sultan Sarayı adı ile bahsetmekte ve "İstanbul'da, Topçular'da Kaya Sultan'a vardım, bu hakiri haremine alıp perde arkasında" demektedir.

Evliya Çelebi, Kaya Sultan ve kocası Melek Ahmed Paşa ile Edirne'den İstanbul' a gelişlerini şöyle anlatır: "büyük alay ile Topçular Mahallesi'ndeki (Kaya Sultan Sarayı) na geldik. Buraya vardığımızda yüz aded koyun ve on aded deve kurban edip fukaraya dağıtıldı. Herkes sarayında ve nice ağalar Çadırlarında kaldılar."

Evliyaya göre, Melek Ahmed Paşa'nın Ortaköy, Üsküdar, Eyüp, Fındıklı ve Beşiktaş'ta olmak üzere 12 yerde yalısı vardı. (Kaya Sultan Yalısı bahsine bakınız.)

Kaynak: (E. Çelebi, Z. Danışman Ter. 6/41-44 : 2/93 : 5/212).

MÜNZEVÎ KIŞLA

Süleyman Subaşı Camii civarında ve Koca Yusuf Efendi Çeşmesi ile Edirnekapı Mezarlığı arasında ve Münzevî Kışla Caddesi üzerinde idi.

Emir Buhârî Camii (Bugün mevcut değildir) tarafından yüründüğü zaman, yukarıda adı geçen çeşme sırasında ve ikisi arasındaki mesafenin tam ortasında idi. 1934 tarihli İstanbul Şehir Rehberi'nin 9. paftasında yeri belirtilmiştir.

Bu tarihten evvel harabiyetten, kışla terk edilmiş durumda idi. Bugün mevcut değildir. Yerinde, Simtel Fabrikası, küçük bir park ve yüksek su kulesi bulunmaktadır. Karşısına, Ardıç, Kayın ve Kışla Aralığı sokakları açılmıştır.

Kışlanın, Sultan III. Selim zamanında yaptırıldığı sanılmaktadır.

NİŞANCI MUSTAFA PAŞA SARAYI

Evliya Çelebi, Defterdar Nişancı Paşa Sarayı için, meşhur saraylardandır diyor ve yakınında Bey-zâde Çelebi Çeşmesi'nin bulunduğunu söylüyor. Çeşme bugün de mevcut olup, Baba Haydar civarında ve Şeyhülislâm Mustafa Efendi tekkesinin avlu kapısı yanındadır. 1057 (1647) tarihlidir. (Bekir Efendi Çeşmesi bahsine bakınız.)

Sarayın bu civarındaki Zahireci Sokağı'nda ve şimdi yerinde bir ilkokulun bulunduğu yüksek mahalde bulunduğu sanılmaktadır.

Sarayın civarında Mustafa Paşa'nın bir camii vardır. (Nişancılar Camii bahsine bakınız.)

Nişancı Mustafa Paşa Sarayı, sonradan harap olmuş, yıktırılmış ve yerine harem ve selamlıklı olarak Hüsrev Paşa Köşkü yapılmıştır. Büyük ahşap iki yapı idi. Alt katları kargirdi. (Hüsrev Paşa Türbesi bahsine bakınız.)

Köşk, Hüsrev Paşa'dan sonra Kabzımal-Zâde Said Efendi'nin malı olmuştur. Said Efendi Mustafa Reşid Paşa, Emin Âli Paşa ve Keçeci-Zâde Fuad Paşa'nın yanında devlet hizmetinde bulunmuş ve 1325 (1907) tarihinde vefat etmiştir. Doğumu, 1237

(1822) tarihindedir.

Köşk, Said Efendi'nin vefatından sonra oğlu Mehmed Galib Bey'e intikal etmiştir. Köşke, Kabzımal-Zâde Konağı da denirdi. Bundan dolayı sokağa Zahireci adı verilmiştir.

Köşkten geriye kalan, çam ağaçlı büyük bir bahçedir. Bahçe duvarları yıkılmış ve bu güzelim yer, bir tarla haline gelmişti. Bahçede altı bilezikli kuyu vardı. Bahçe Çıkmazı'na açılan merdivenli bir yoldan da bu bahçeye girilirdi. Çıkmaz sokağın karşısında Surp Eğia Ermeni Kilisesi bulunmaktadır.

Kaynak: (E. Çelebi, Z. Danışman Ter. 2/93) (Ali Rıza-Mehmed Galib XIII. Asr-ı Hicride Osmanlı Ricali 1/9).

PİYER LOTİ KAHVESİ

İdrisköşkü'nde ve Balmumcu Sokağı ile Karyağdı Sokağı'nın birleştiği yerdedir. Halic'e bakan hakim bir tepede bulunduğundan güzel ve nefis bir manzarası vardır.

Kahvenin ve yanındaki iki katlı ahşap binanın ilk sahibi Rabia Kadın olduğundan kahveye, Rabia Kadın veya Kadın kahvehanesi denirdi. Rabia Hanım, 1176 (1762) tarihinde vefat etmiştir. Kabri, kahve civarında, Eyüp'e inen yolun hemen başında ve sağ taraftadır. Kitabesi Vahidi-Zâde kerimesi Rabia Kadın şeklindedir. Babası, Vahidi-Zâde, müderris Mehmed Tahir Efendi 1163 (1750) tarihinde vefat etmiştir. Kabri, kızının yanındadır. Kahve, Rabia Hanım'ın babasının mesleğinden dolayı Kadı Kahvesi adı ile de anılırdı.

Kahvehane, 1880 tarihlerinde Ragıb Ağa tarafından işletilmekte idi. Ragıb Ağa, aynı zamanda mahallenin bekçisi idi. Kendisi Rumeli göçmenlerinden olup Piyer Loti'nin gönlünü kazanmış hoş sohbet bir zat idi.

Ragıb Ağa'nın Seyfullah adlı bir çırağı vardı ki devrinde güzelliği ile ünlü idi. Ragıb Ağa'nın vefatından sonra kahve, buna intikal etmiş, ondan Kanbur Halid'e, ondan Yakub'a ve Yakub Ağa'dan da Hâşim Dağdeviren'e aldı. Hâşim'e geçişi 1926 yıllarındadır. Kahvehane ile yanındaki binanın 1950 lerdeki sahibi Feshâne Fabrikası İşletme Müdürü emekli binbaşı Sıdkı Bey idi.

Hâşim Dağdeviren, mülk sahibi ile anlaşamıyarak 1955 de Piyer Loti Kahvesi'ni terk etti. 1964 de kahve, pek harap durumda iken Sabiha Tansuğ Hanım tarafından kiralanmış ve şimdiki şekliyle tamir ettirerek aynı sene tekrar açmıştır.

Piyer Loti, bir kaç defa İstanbul'a geldi. İkinci gelişinde 26 yaşındaydı ve Hasköy'de kiraladığı evde ilk romanına konu olan Aziyâde'yi tanıdı. Bu evde 1,5 yıl oturdu (1876). Daha sonraki gelişinde kısa süre kaldığı Divanyolu'ndaki eve, evin bulunduğu sokağa onun adı verildi. (1910). Kendisi 1923 tarihinde öldü.

Kaynak: (M. Koman, Eyüp Sultan S: 29) (İstanbul Ans. 10/5453) (M. Larus 8/82).

RAMİ MEHMED PAŞA SARAYI

Rami Kışlası'nın bulunduğu yerde ve büyük Rami Mehmed Paşa Çiftliği içinde idi.

Rami Mehmed Paşa, Eyüplü Hasan Ağa'nın oğludur. 1065 (1655) tarihinde Eyüp'te doğdu. Reis kalemine girip ünlü şair Nabi Efendi ile hacca gidip, dönüşünde Reis Kisedarı olmuştur. 1106 (1694) de, Reis'ül-küttab (Hariciye Bakanı) olup 1696 da azl olunmuş ve 1109 (1697) tarihinde ikinci defa Reis'ül-küttab olup, evvelce Sofya'da hazırlanmış olan sulh antlaşmasını Karlofca'da imza etmiştir.

1114 şabanında (Ocak-1703) kubbe nişin olup ramazanında sadrazam olmuştur. Meşhur Edirne Vakası sırasında bir müddet kendi çiftliğinde saklanmış ve sonra Kıbrıs ve Mısır valisi olmuştur. 1118 C. evvelinde (Ağus. 1706) azl ile Rodos'a sürülmüştür. Mart-1707 tarihinde orada vefat etti.

Rami Paşa, akıllı dirayetli, ilm ü irfan sahibi ve matematik ilminde mahir idi. Divân şairlerimizdendir. Eyüp'te Nişancılar'da bir mektebi vardır. Oğlu ricalden Mustafa Na'il Bey'dir. İyi bir atıcı olduğu için ismine Rami sıfatı eklenmiştir.

Rami Paşa'nın vefatından sonra bütün malı mirîce zabt edilmiştir.

Rami Paşa'nın vefatından sonra, bu çiftlikde devlete intikal etmişti. Arazisi geniş ve oldukça zengin topraklara malikti. Sultan II. Abdülhamid devrine kadar olduğu gibi terkedilmişti. Sultan Hamid devrinin ilk senelerinde, 4-Aralık-1878 tarihinde şeyhülislâm olan Uryanî Zade Esad Efendi'nin tavsiyesi üzerine, İstanbul'da bulunan ve Osmanlı-Rus Harbi'nden kaçan Rumeli göçmenlerine verildi. Harab olan çiftlik bunlar tarafından imar ve ihya edildi. Orada, küçük bir köy kuruldu. Havasının ve manzarasının güzelliğinden az zamanda bir kasaba haline geldi. Yakın tarihe kadar İstanbul'un bir sayfiye yeri idi.

1147 (1734) tarihinde, Mimar Kayserili Mehmed Ağa, Rami Paşa Çiftliğinde, bir kasr-ı hümâyun ile bir takım odalar inşa etmiştir.

Mustafa Paşa, karısı Şah Sultan'ın arzusu üzerine emekli olmuş ve bir müddet bu sarayda oturmuşlardı. Mustafa Paşa, 1228 (1813) tarihinde burada vefat ederek Şah Sultan Türbesine gömülmüştür. (Bu türbe bahsine bakınız.)

Rami Paşa Çiftliği'nin bir kısmı üzerine, Sultan III. Selim devrinde (1789-1807) şimdi görülen kışla yaptırıldı. 1828 - 29 Osmanlı-Rus harbinde, Sultan II. Mahmud karargâhını bu kışlada kurmuştu. 1244 R. evvel (Eylül-1828) de "Padişah Hz. bizzat kendisi de sancağını açarak, Hassa Askerleri ile Rami Çiftliği Kışlası'na" geldi ve "dualarla Sancağı Şerif kışla hizasındaki kuleye dikildi."

Eylülün ilk cumasında, II. Mahmud büyük bir ihtişamla Rami Kışlası'ndan hareket ederek Eyüp Sultan Camii'ne gelmiş ve Cuma namazını hünkar mahfelinde kıldıktan sonra büyük bir huşu içinde türbeyi ziyaret etmişti. Namaz sırasında ikinci imam, Kasideci-Zâde Nuri Efendi hutbe okumuş ve imamlık görevini yapmıştı. 1244 ramazan bayramı (Mart-1829) muayede töreni yine Rami Çiftliği'nde yapıldı.

1245 seferinin 18 inde (19-Ağus.-1829) Rusların Edirne'yi mukavemetsiz işgali üzerine, İstanbul'u korumak amacı ile etrafına bir takım tabyalar yaptırıldı. Yıldız,

Karlıtepe ve Demirkapı tabyaları bunlardan yalnız üçüdür.

Kışla, kareye yakın dikdörtgen biçimindedir. Cümle kapısı, Rusçuk Yaranı Sokağı tarafında olup, eski durumundan hiç eser kalmamıştır. Rami Kışla Caddesi tarafındaki mermer, orijinal, kemerli kapısının üzerindeki kitabe ve Sultan Selim'in tuğrası ne yazık ki kazınmıştır.

Cümle kapısının karşısında, batı cephesinde de bir tek kapı vardır. Bu kapının yanında ve cephenin dışında kesme taş kulenin yalnız bir kısmı mevcuttur. Bu kuleye Sancak-ı Şerif dikiliyordu. Bu kulenin yanında, kışla avlusunda, üç bölümden oluşan kubbeli, çok harap kışla hamamı mevcuttur. Küçük bir yapı olup kurnalarına varıncaya kadar her tarafı sökülmüştür.

Kuzey cephesinde de iki kemerli bir kapı vardır. Yapının hiç bir yerinde kitabe yoktur. Camiinden de eser kalmamıştır.

Kışlanın dört köşesinde iki katlı ve cepheden biraz dışa taşmalı mekanlar mevcuttur. Cümle kapısının sağ tarafındaki köşe mekanı, Hünkar Köşkü imiş. Sonradan kışla kumandanına tahsis edilmiş diğer üç köşe yapıları da subaylara ayrılmıştı.

Kışlanın cepheleri dıştan, taş payandalarla takviye edilmiştir. Koğuşlar cephe tarafında olup bunun arkasında uzun koridorlar vardır. Ortası çok büyük bir avludur. Cümle kapısı tarafındaki cephesi 390, iki yan cephesi ise 325 er adımdır. Harabiyetinden dolayı 1970 li yıllarda terk edildi. Bugün Eyüp Belediyesi'nin malıdır.

Kaynak: (Hadika 1/255-295) (Uzunçarşılı, Osm. Tarihi 4/263-270) (Hızır İlyas Ağa, Enderun Tarihi, C. Karya Ter. S: 315) (M. Erdoğan, Mimar Kayserili Mehmed Ağa S:40) (Si. Osm. 2/367-68) (Ayvansarayi, Vefeyât, Hz. F. derin. S: 72) (Danişmend, Kronoloji 3/483-489-521-522) (İsti. Ans. 9/623) (Z. Çelikkol, Rodos'taki Türk Eserleri. S: 47-48) (Z. Şakir, Haliç ve Eyüp Sultan S: 53) (Ata Tarihi 111-112).

SADRAZAM ALİ PAŞA SARAYI

Evliya Çelebi, Eyüp Sultan Semti'ni anlatırken "Saraylarının en meşhuru Ali Paşa Sarayı'dır ki Mimar Sinan yapısıdır," diyor. Tezkiret'ül-ebniye'de "Eyyubi Ensâri'de Ali Paşa Sarayı" diye kayıtlıdır.

Bu sarayın, Ali Paşa Camii civarında, Kuru Kavak Caddesi (Şimdi Halit Paşa Caddesi) ile Vezir Tekkesi Caddesi arasındaki Şifâ Tepesi'nde bulunduğu tahmin edilmektedir. Tepenin yolu üzerinde ve Şifâ yokuşunda kitabesiz bir çeşme vardır. Daha ileride bazı tonos bakiyeleri elan mevcuttur. Tepenin manzarası nefistir.

(Ali Paşa Mescidi ve Mustafa Çelebi bin İbrahim Paşa Türbesi bahislerine bakınız.)

Kaynak: (E. Çelebi, Z. Danışman Ter. 2/98) (M. Meriç, Mimar Sinan'ın Hayatı. S: 121) (A. Kuran, M. Sinan S: 381).

SEMİZ AHMET PAŞA SARAYI

Tezkiret'ül-ebniye'de "Eyyübi Ensârî'de Ahmed Paşa Sarayı" diye kayıtlıdır.

Semiz Ahmed Paşa Sarayı, 990 (Ocak-1582) tarihli Eyüp Vakfiyesi'ne göre; "Ahmed Paşa Mer'ası kurbünde Subaşı Süleyman Mescidi önündeki çeşme ile Topçubaşı Mescidi" arasında idi.

Ahmet Paşa, Mihrimah Sultan'ın kızı Ayşe Hanım Sultan'ın kocası olup 987 şabanında (Ekim-1579) tarihinde sadrazam olmuş ve 988 R. evvel (Nisan-1580) de vefat etmiştir. Kabri, kayınvalidesi Mihrimah Sultan'ın Edirnekapısı'ndaki Camii yanındaki türbesindedir.

Ayşe Hanım Sultan ise 1003 (1594) tarihinden sonra vefat etti. Kabri, Üsküdar'da Hüdâi Hz. Türbesi civarında ki diğer bir türbededir.

Kaynak: (M. Meriç, Mimar Sinan S: 121) (A. Kuran, Mimar Sinan. S: 381) (Si. Osm. 1/49-202) (Eyüp Vakfiyesi S: 318 No. 17).

SALİHA SULTAN YALISI

Bahariye sahilinde idi. Sâliha Sultan, III. Ahmed'in kızıdır. 1127 (1715) tarihinde doğdu. Evvela, 1728 de Sarı Mustafa Paşa, sonra 1740 da Serhoş Ali Paşa ve daha sonra da, 1758 de Ragıp Paşa ile evlendirildi. Düğünleri Bahariye'deki bu sahilsarayda oldu,

"1171 senesi recebinin 21. perşembe günü (31-Mart-1758) Şeyhülislâm Efendi Baltacılar Kahyası ile Sultan Hz.nin Eyyub'deki yalısına davet olundu. Kızlar Ağası da sultan tarafından nikah vekili tayin edildi. Ağırlık nâmına hazırlanan mücevherat ve sair eşya sandıklar içinde ve iki kıt'a koçuya (Bir çeşit araba) konularak Sadrazam Ragıb Mehmed Paşa tarafından hazine katibi ile o gün erkenden sahilsaraya gönderildi. Nikahı kıyan Şeyhülislâm Mehmed Salih Efendi ile nikah vekili dördüncü Beşir Ağa (Kızlar Ağası) ya samur kürkler giydirilerek birer bohça kıymetli hediyeler verildi. Ayrıca ziyafetle de ikram olundu. O gece yalıda zifaf oldu. Ertesi gün Sadrazam sultanının hatırını sormak için bir gümüş sini içinde on gümüş sahan, bir gümüş tas gönderdi, bu kapların hepsi türlü şekerlerle doldurulmuştu, ayrıca otuz tabla çiçek ve çeşitli meyveler gönderildi."

Sâliha Sultan, Ragıp Paşa'nın 1763 tarihindeki vefatı üzerine Kaptan-ı Derya Mehmed Paşa ile evlendirildi. Sultan, son zamanlarda ağır hastalanmış ve tebdil hava için yalısına gitmek istemişti. Fakat vücudu arabaya dayanamadığından, tahtırevana yatırılmıştı. Sahilsaraya geldiği, l9-ramazan-1192 (3-Ağus.1778) pazar

gecesi vefat etti. Kabri, Eyüp Sultan Türbesi, şadırvan avlusunda ve Gazi Edhem Paşa lahdinin hemen sağ tarafındadır. Kızı, Emine Hanım Sultan 1238 (1822) tarihinde vefat ederek yanına defn edildi. Taşı vardır. Bu yalıda vefat etmiş olmalıdır.

Kaynak: (İstanbul Ans. 4/1849) (Si. Osm. 1/47) (Ç. Uluçay, Padişahların Kadınları S: 89).

SULTAN IV. MEHMED SARAYI

Alibey Köyünde idi. Hadika yazarı diyor ki:

"Alibey Köyü'nde Sultan IV. Mehmed Han binası olmak üzere muhtasarca bir saray dahi var imiş, lakin hâlen (1790 tarihleri) binadan bir eser kalmamıştır.

Bu sarayın yerine Âdile Sultan (1826-1899) bir köşk yaptırmıştır. 1946 tarihlerinde harabesi duruyordu. Bugün izi dahi yoktur.

Köşk Silahdar Ağa'dan Alibey Köyü'ne giderken, derenin ve yolun sol tarafından, köye 1 km. mesafede idi. Saray, Nevşehirli İbrahim Paşa devrinde yeniden yaptırılmış ve Hurrem Âbâd denmişti.

Kaynak: (Gezi Notu) (Hadika 1/299) (İstanbul Ans. 2/640).

VALİDE SULTAN YALISI

Zâl Mahmud Paşa Camii avlu kapısı karşısında ve Feshâne Caddesi üzerinde bulunan bu muhteşem yalının resmini Flandin yapmıştır ki, İstanbul Anıları adlı eserde görmek mümkündür. 1261 (1845) tarihli bir haritada ise "Saray-ı Hümâyun" adı ile kaydedilmiştir. Yalı, Eski Feshâne Binası ile Debbağhane arasında, Feshâne Binası'nın 1,5 misli büyüklüğünde idi. Sahil boyundaki rıhtımı ise 300 metreyi buluyordu.

Mirî saraylardan olan sahilsaray, IV. Mehmed'in annesi Turhan Hatice Sultan tarafından yaptırılmıştır. 21 yaşında olduğu halde, 1648 tarihinde Valide Sultan olan bu asil hanım, 1094 (1683) tarihinde vefat etti. Kabri, yaptırmış olduğu, Eminönü Yeni Cami Türbesi'ndedir.

Turhan Sultan'ın vefatından sonra yalı, Rabia Gülnuş Emetullah Valide Sultan'a verilmiştir. Emetullah Kadın, III. Ahmet'in validesi ve IV. Mehmet'in kadınıdır. Oğlu II. Mustafa'nın 1106 (1695) tarihinde tahta çıkması üzerine Valide Sultan olmuştur. Sultan Mustafa'nın 1115 (1703) de tahttan indirilmesi üzerine, ikinci oğlu, III. Ahmet tahta çıkmış ve Gülnuş Kadın'ın Valide Sultanlığı da devam etmiştir. Yirmi yıl Valide Sultanlık yaptıktan sonra 1715 tarihinde vefat etti. Kabri, Üsküdar'da yaptırmış olduğu ve Yeni Cami adı ile bilinen mabedinin yanındaki açık

türbesindedir.

Valide Sultan Yalısı, 6 R. evvel 1121 (16 Mayıs 1709) tarihinde evlendirilen, III. Ahmet'in kızı Fatma Sultan'a verildi. Fakat yalı yine de Valide Sarayı adı ile anıldı.

Fatma Sultan bu tarihte Silahdar Şehid Ali Paşa ile evlendirildi. Gelin alayı, büyük bir ihtişamla, Topkapı Sarayı'ndan çıktı ve Edimekapı ile Otakçılar'dan geçerek bu yalıya geldi. Günlerce süren düğün yapıldı.

Silahdar Ali Paşa, 16 şaban 1128 (5 Ağus. 1716) tarihinde Patervaradin'de şehid oldu. Fatma Sultan bir sene sonra Nevşehirli Damad İbrahim Paşa ile evlendirildi. Çok mesud bir evlilikten sonra 1730 tarihinde, İbrahim Paşa öldürülmüş ve Fatma Sultan da fazla yaşamıyarak, 29 yaşında olduğu halde 1145 (1733) tarihinde vefat etmiştir. Lahdi, Eminönü Yeni Cami Türbesi hazîresindedir.

Fatma Sultan'dan sonra Valide Sultan Yalısı Esma Sultan'a geçmiş olmalıdır. (Esma Sultan Yalısı bahsine bakınız.)

Venedik seferinde, III. Ahmet, 1127 (1715) kışını, Harem-i Hümâyun ile birlikte Valide Yalısı'nda geçirmişlerdi. Bu sırada Sancak-ı Şerif ve Hırka-i Mübareke ile has odaları ve iç oğlanları da Eyüp'teki Maktul Kara Mustafa Paşa Yalısı'nda kalmışlardı.

Kaynak: (Şem'danizâde Tarihi, Haz. M. Aktepe, 111/38) (S. Eldem, İstanbul Anıları S: 214) (Ç. Uluçay, Padişahların Kadınları S: 83) (H. Şehsuvaroğlu Eyüp Yalıları. 15-Ocak-1950 Cumhuriyet Gazetesi) (Fındıklılı Mehmed Ağa, Nusretname, Çev. İ. Parmaksızoğlu. 11/250-251-275-339-390).

EYÜP HAMAMLARI

ÇÖMLEKÇİLER HAMAMI

Yakınındaki Semiz Ali Paşa Çeşmesi'nden dolayı Akar Çeşme Hamamı adı ile de anılır. Hamam, Cezerî Kasım Paşa Camii civarında, Abdurrahman Şeref Bey Caddesi üzerinde ve Çömlekçiler Caddesi karşısındadır. Semte ismini veren ve Halic'in çamuru ile çömlek yapan dükkanlardan eser kalmamıştır.

Kanunî Sultan Süleyman'ın şehzadesi Mehmed vakfından olup halen çalışmaktadır. Güzel bir eser olup çifte hamamdır.

Tezkiret'ül-ebniye'de Dere Hamamı adı ile kayıtlı olduğuna göre, Mimar Sinan yapısıdır.

Hamam, Kanunî tarafından, 7/8 şaban 950 (5/6 Kasım 1543) tarihinde vefat eden, sevgili oğlu Şehzade Mehmed adına yaptırdığı Şehzadebaşı Camii'ne gelir olmak üzere inşa olunmuştur. Camiin yapımına 1544 de başlanmış ve 955 (1548) tarihinde tamamlanmıştır.

Asıl hamam bir kubbe ile örtülüdür. Her bölümün üç kubbeli bir saçaklığı vardır.

Kaynak: (A. Kuran, Mimar Sinan S: 389) (Ş. Akbatu, İstanbul Hamamları, Cumhuriyetin 50. yılında İstanbul S: 490) (İstanbul Ans. 1/500) (Danişmend, Kronoloji 2/244-245-258) (M. Meriç, Mimar Sinan S: 129).

EMİNE SULTAN HAMAMI

1147 (1735) tarihli hamam müstahdemleri sicil defterinde adı geçmekte ve Debbağhane civarında olduğu belirtilmektedir. İçinde natır, külhancı, onbir uşak çalışır ve külhanında beş nefer külhanbeyi (hammal) barınır büyük bir hamamdır. 1735 tarihinden evvel yapılmıştır.

Eyüp Debbağhânesi, şimdiki Feshâne Binası ile Eyüp vapur iskelesi arasında ve Haliç sahilinde idi. 1934 tarihli İstanbul Şehir Rehberi'nin 9. paftasında, burada kare şeklinde gösterilen bir yer vardır ki hamam olabilir.

Emine Sultan, II. Mustafa'nın kızı olup 1152 (1739) tarihinde vefat etti. Kabri, İstanbul'da Mevlânâkapı civarında, Mimar Acem Camii hazîresindeki açık türbesindedir. Bu cami yakınında, Şehremini Küçük Saray Meydanı'nda bir sarayı ve 1149 (1736) tarihli bir çeşmesi vardı. Çeşme elan mevcuttur.

Kendisinin Eyüp'te Feshâne sahilinde de bir yalısı olduğu anlaşılıyor. Emine Sultan'ın üçüncü kocasıAbdullah paşa bu yalıda vefat ederek, Eyüp Sultan Türbesi Hazîresine gömülmüştür. Kallavîli taşı 1148 (1736) tarihli olup Gazi Ethem Paşa Lahdi'nin sol gerisindedir.

Kaynak: (İstanbul Ans. 9/5072) (Ç. Uluçay, Padişahların Kadınları s: 76)

ESKİ-YENİ HAMAM

Hazret-i Hâlid vakfındandır. Fâtih Sultan Mehmed tarafından Eyüp Camii'nin yapımı sırasında, ona akar olarak inşa olunmuştur. Bâli Hamamı adı ile de bilinir.

Eski-yeni Caddesi üzerinde ve Eyüp Hamamı Çıkmazı ile Kemikci Çıkmazı arasındadır.

Eski Fâtih vakfiyesinde adı yoktur. 990 (1582) tarihinde toplanan vakfiyede Yeni Hamam adıyla kayıtlıdır fakat, hamamın yapımı eski olduğu için Eski, Yeni Hamam ismiyle maruf olmuştur.

Hamam tek olup bugün, şeker imalatı ve satış yeri olarak kullanılıyor.

Kaynak: (Hadika 1/265-267) (Ş. Akbatu, İstanbul Hamamları, adı geçen Eser) (Ayverdi, Fatih Devri 4/598) (Fatih Mehmed II. Vakıfları 1938).

EYÜP TÜRBE HAMAMI

Hazret-i Hâlid vakfından olup bugün çalışmaktadır. Yusuf Muhlis Paşa Caddesi

ile Eyüp Hamamı Sokağı arasında ve Eyüp Camii civarındadır.

Hamam daha sonra Mimar Sinan tarafından şimdiki şekliyle yeniden yapılmıştır. "Hz. Eyyüb'de, Türbe kurbinde bir hamam dahi bina olunmuştur" diye kayıtlı olduğuna göre yine Eyüp'te Hz. Hâlid vakfından olan Eski-Yeni Hamam'dan ayrılır.

Çifte hamam olup etrafını dükkanlar sarmıştır.

Evliya Çelebi, "Fâtih Sultan Mehmed binasıdır. Suyu gayet latiftir. Erkek ve kadınlar için çifte hamamdır. Hastalar girse, Fâtih Sultan Mehmed'in nefesleri eseri şifâ bulurmuş" diyor.

Kaynak: (Ayverdi, Fatih Devri. 3/355) (Ö. L. Barkan, Eyüp Türbesi Muhasebesi, İktisat Fak. Mec. Cilt: 23 Sayı: 1-2 S: 373). (Ş. Akbatu, İstanbul Ham.) (M. Meriç, Tezkiret'ül-ebniye S: 128) (Fatih Mehmed II. Vakıfları, Ankara 1938) (Danışman, E. Çelebi 2/98).

KIRKIK HAMAMI

Düğmeciler'de, Ahmed Dede Sokağı ile Çavuşbağı Sokağı arasında idi. Bugün mevcut değildir. Civarında Kirpasî Tekkesi vardı. Bu telekenin sol tarafındaki setin altında hamamın su haznesi vardır ki hâlâ durmaktadır. Hamamın arsası, 1934 tarihli şehir rehberinin 9. paftasında gösterilmiştir. Hamam yeri arsası adı ile maruf idi. Sonra bostan oldu.

Hadika yazarı şu bilgiyi vermektedir:

"Hamam Mehmed Kethüda vakfından olup lakin harab olmakla yıkılmıştır."

1790 tarihlerinde yıkıldığı sanılmaktadır.

Mehmed Kethüda, Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın eski emektarı olup ona evvela hazinedar ve sonra damad oldu. 1131 C. evvel (Nisan-1719) da Sadaret Kethüdası oldu. 1143 (1730) Patrona ihtilâlinde öldürüldü. Kabri, Süleymâniye Camii civarında, Kirazlı Mescid Sokağı üzerinde ve Cenderî Türbesi karşısındaki konağının bahçesinde iken Şehzadebaşı'nda, Damad İbrahim Paşa Camii hazîresine nakledilmiştir. Fakat taşı yoktur.

Sonradan Paşa olan Mehmed Kethüda hamamı, Ortaköy Camii'ne akar olarak yaptırmıştır. Kendisinin İstanbul Fethiye Camii yanında mektebi ve çeşmesi ayrıca Üsküdar'da Kaptanpaşa Camii adı ile bilinen bir camii ve çeşmesi vardır.

Kaynak: (Hadika 1/268) (Si. Osm. 4/224).

KÜÇÜK HAMAM

Balcı Yokuşu üzerinde idi. Yapıldığı tarih belli değildir.

NİŞANCILAR HAMAMI

Eyüp Nişancası'nda, Zahireci Sokağı ile Nazır Ağa Çeşmesi Sokağı'nın birleştiği yerde ve Nişancılar Meydanı'nda idi. Bugün yerinde, gecekondu tipi binalar bulunmaktadır. Nazır Ağa Çeşmesi Sokağı tarafında, kesme taş temelleri hâlâ görülmektedir. Semtin yaşlıları burasının eski bir mezarlık olduğunu, hamamın ise, Nişancı Mustafa Paşa Caddesi ile Nimet Sokağı'nın birleştiği yerde ve sokağın sol köşesinde olduğunu söylüyorlar. Burası bugün, etrafı yüksek duvarla çevrili bir arsa olup han kapısını andıran bir de kapısı vardır.

Tezkiret'ül-mi'marin'de "Nişancı Paşa Hamamı", Tezkiret'ül-Ebniye'de de "Eyyûbî Ensâri'de Nişancı Paşa Hamamı" adı ile kayıtlıdır.

Evliya Çelebi, "Nişancı Paşa'nın bir ferah, gönül açan hamamı vardır ki emsalsizdir. Mimar Sinan yapısıdır" diyor.

Hadika yazarı ise şöyle diyor:

"Şeyh Murat Efendi Zaviyesi'nin karşısındaki kuşluk hamamı, Sadrazam Mehmed Sa'id Paşa, kethüdayı sadrı âli iken yaptırarak adı geçen zaviyeye ilhak eylemiştir.,,

Acaba bu iki hamam aynı mıdır? Evvela Mustafa Paşa ve harab olduğu için sonradan Said Paşa mı yaptırmıştır? Şimdilik burası belirsizdir.

Nişancı Mustafa Paşa, 975 (1567) tarihinde vefat ettiğine göre, hamam cami ile beraber bu tarihten evvel yapılmış olmalıdır. (Nişancılar Camii bahsine bakınız.)

Said Paşa 1159 recebinde (Ağos. 1746) sadâret kethüdası olmuş ve 1175 (1761) tarihinde de Kahramanmaraş'ta vefat etmiştir. Buranın mezarlıklarında, belediyenin ve müzenin taş depolarında yaptığım aramada taşına tesadüf etmedim.

Kaynak: (Hadika 1/295) (Si. Osm. 3/29-30) (E. Çelebi, Danışman Ter. 2/ 94) (M. Meriç, Mimar Sinan S: 47-127) (A. Kuran, M. Sinan S: 395).

OTAKÇILAR HAMAMI

Otakçılar'da, eski adı Otakçılar Caddesi olan şimdiki Abdurrahman Şeref Bey Caddesi üzerinde ve Akarçeşme'ye doğru yürüdüğünde sağda ve Eski Saray Ağası Yakub Ağa Mektebi ve hazîresinin sağ tarafında idi. Karşısında, Mühendis Ali Dede'nin çeşmesi vardır ki bugün de mevcuttur. Hamamın sol tarafında ve biraz aşağıda ise Çadırcı Tekkesi vardı. Hamamın yerinde bugün apartmanlar vardır.

Hamam, Aziz Mahmud Hüdâi Efendi vakfından olup 1004 (1595) tarihinden sonra yapılmıştır. Kendisinin Üsküdar'da bir Âsitanesi ve Bulgurlu'da da bir hamamı daha vardır. 1038 (1628) tarihinde vefat etti. Kabri, Üsküdar'da cami yanındaki türbesindedir.

Kaynak: (Ş. Akbatu, İstanbul Hamamları, Cumhuriyetin 50. yılında İstanbul S: 493) (B. Turnalı-E. Yücel, İstanbul bazı tekkelerin yerleri Vakıflar Der. 18/151).

SARAY HAMAMI

Hatice Sultan Hamamı ve Yalı Hamamı isimleri ile de bilinir. Yâvedûd Camii civarında ve Haliç sahiline yakın bir yerde idi. Hamam, Hatice Sultan sahilsarayı içinde iken saray yıkılmış ve hamam da çarşı hamamı haline getirilmiştir. Sahilsaray, 1086 (1675) tarihinde, Hatice Sultan'ın Musahib Mustafa Paşa ile evlendirildiği sırada inşâ olunmuştur.

Hatice Sultan IV. Mehmed'in kızı olup 1156 (1743) tarihinde vefat etmiştir. Kabri Eminönü Camii Türbesi'ndedir. Sarayının karşısında sebili, çeşmesi ve mektebi vardır. (Bu bahislere bakınız.)

1230 (1815) tarihli Bostancıbaşı Defteri'nde "Saray Hamamı ve yanındaki arsa" diye adı geçmekte olduğuna göre saray, bu tarihten evvel yıkılmıştır. Daha sonra arsasına Ayvansaray Un Değirmeni yaptırıldı ve bu da 1987 de yıktırıldı. Bugün yeri parktır.

Kaynak: (Ş. Akbatu, İstanbul Hamamları) (İstanbul Ans. 6/2984).

YALI HAMAMI

Sadrazam Boynueğri Mehmed Paşa vakfındandır. 1230 (1815) tarihli Bostancıbaşı Defteri'nde hamamın ismi şu sıralamadan sonra geçmektedir:

1 - Mihrişah Valide Sultan İmareti bahçesi

2 - İsmetlu Hibetullah Sultan Sarayı

3 - İsmetlu Hatice Sultan Sarayı

4 - Hanımsultan-Zâdeler'in oturduğu Çukur Yalı

5 - Yalı Hamamı

6 - Yalı Hamamı İskelesi ve kayıkhane

7 - Civarında hali Hançerli Sultan Yalısı

8 - Şah Sultan Tekkesi

Mehmed Paşa, Bağdad muharebesinde 40 yerinden yara aldığı için Boynuyaralı lakabıyla ün saldı. Sonra bir çok görevlerde bulundu. 1066 recebinde (Mayıs-1656) sadrazam oldu. Kısa bir müddet sonra azl edildi. 1076 receb 24 de (30-Ocak-1666) emekli olduğu halde vefat etti.

Kabri, Sicill-i Osmâni yazarına göre, yaptırdığı Yalı Hamamı'nın karşısındaki mezarlıktadır. Fakat bugün burada böyle bir kabir yoktur.

Hafız Hüseyin Efendi'ye göre ise kabri, Çemberlitaş'ta, Atik Ali Paşa Camii

hazîresindedir. Burada da taşı yoktur. Yalnız isimsiz ve tarihsiz üç muhteşem lahit mevcuttur. Bunlardan biri olabilir.

Yalı Hamamı bugün mevcut değildir. Takriben Eyüp Lisesi'nin bulunduğu yerde idi.

Kaynak: (İstanbul Ans. 6/2985) (Si. Osm. 4/175) (Ayvansarayi Vefeyât, Haz. Fahri Derin S: 19).

EYÜP ÇEŞMELERİ

ABDÜLKÂDİR EFENDİ ÇEŞMESİ

Bıçakçı Eyüp Sokağı üzerinde, Düğmeciler Mektebi Sokağı ile Kitapçı Kasım Sokağı arasında ve sokağın orta yerinde idi. Bugün yalnız sağ duvarı mevcuttur. İki sıra ince tuğla hatıllı olarak, kesme taştan yapılmıştır. Yeri bir oduncunun işgalindedir.

Çeşme, Sultan I. Ahmet devrinin meşhur Reis'ül-kurra'sı Abdülkâdir Efendi tarafından yaptırılmıştır. 1015 (1606) da vefat ederek Eyüp'te, Bâli Hoca Camii yanındaki türbesine gömülmüştür.

(Şeyh Abdülkâdir Efendi türbesi ve sebili bahsine bakınız.)

Kaynak: (Gezi Notu) (N. Nirven, İstanbul Şehremaneti'ne Vakıftan Devr Olunan Sular) (İstanbul Kültür ve Sanat Ans. Tercümen Yay. 1/172-173) (Si. Osm. 3/346).

ALACA ÇEŞME

Defterdar Camii civarında, dört yol ağzında meydanda ve Arpacı Hayreddin Sokağı karşısındadır. Kesme taştan yapılmış olup, yüksek bir duvar gibidir. Haznesi

ve kitabesi yoktur. Akar çeşmedir. Az ileride, bir çeşme daha vardır. Klasik üslupta, kitabesiz güzel bir eserdir.

Alaca Çeşme'nin banisi ve yapıldığı tarih belli değildir. N. Nirven, "Devr Olunan Sular" adlı kitabında, burada Hatice Sultan'ın bir çeşmesi olduğunu bildiriyor. Hatice Sultan'ın biraz geride, Ayvansaray Surları dibinde bir çeşmesi, sebili ve mektebi vardır.

Kaynak: (Gezi Notu) (Devr Olunan Sular)

ALEMDAR MUSTAFA PAŞA ÇEŞMESİ

İslâm Bey Mahallesi'nde, Tahta Minare Caddesi ile Tahta Minare Bostan Sokağı'nın (Eskiden çıkmaz sokak imiş) birleştiği yerde ve sokağın sol köşesindedir.

Çeşmenin arkasındaki Tahta Minare Camii yerine apartmanlar yapılmıştır. Karşısında, biri bostan diğeri çiçekçi olan iki büyük düzlük vardır. Bunlardan biri 1986 tarihinde güzel bir park olmuştur.

Cephesi mermer kaplı bu güzel ve zarif çeşme, Türk Barok mimarisi üslubunda inşa edilmiştir. 1970 li yıllara kadar üzerinde ahşap, saçaklı bir çatısı vardı. Ayna taşı kabartmalarla süslenmiştir. İki yanına kabartma sütunlar yapılmıştır. Ayna taşının üzerinde, dört satır halinde, sekiz mısralı şu kitabe vardır:

Sadr-ı â'zam Mustafa Paşa-yı hayrat iktisâb
Fî sebilullah ne rânâ çeşme bünyâd eyledi

Bu mahall-i sükkânı âb-ı rahmete muhtaç iken
Teşnegânı lutf ile sirâb ü dilşâd eyledi

Katresi tadadı üzere Hakk vire ecr-i sevâb
Çeşme ihsan ile bu semti âbad eyledi

Bir âkar-su gibi Fâzıl söyledim târihini
Mustafa Paşa yerinde çeşme bünyâd eyledi
1223 (1808).

Hadika yazarı diyor ki:

"Mescid altındaki mâi leziz çeşme uzun zamandan beri harâb olduğu için" Alemdar Mustafa Paşa tarafından yeniden yapılmış ve suyu akıtılmıştır.

Kitabe yazarı Fâzıl Hüseyin Bey, Enderun'dan yetişmiştir. Halep defterdarı oldu. 1214 (1799) da Rodos'a sürüldü. Râtıb Ebu Bekir Efendi'nin siyaseten vefatında orada bulunup korkusundan felç oldu. Afdan sonra İstanbul'a gelip, Eyüp ve Beşiktaş'ta yedi sene hastalık çekti. 1225 zilhiccesinin üçünde (Aralık 1810) vefat etti. Eyüp'te, Kızıl Mescid karşısındaki Afife Hatun Nakşibendî Tekkesi hazîresine

gömüldü. Fakat taşı yoktur. Âlim ve şâir idi. Divanı ve eserleri vardır. Kendi vefatına tarih düşürmüştür ki şudur:

Sıhhatimde Fâzıl'a lafzen didim târihini
Bin ikiyüz yiğirmibeşde eyledi Lahut cinân

Sultan III. Selim'i tekrar tahta çıkarmak için İstanbul'a gelen Alemdar Mustafa Paşa, onun cesedi ile karşılaştı. Yeni padişah Sultan II. Mahmud onu, I C. âhir 1223 (28 Tem. 1808) de sadrazam yaptı. Fakat, 25/26 ramazan 1223 (14/ 15 Kasım 1808) de Yeniçeri isyanında, Bab-ı âli'deki barut deposunu infilak ettirerek şehid oldu. Kabri, Yedikule surları haricinde iken sonradan Gülhane Parkı kapısı karşısındaki Zeynep Sultan Camii hazîresine nakledildi.

Kaynak: (Danişmend, Kronoloji 4/93-95) (Uzunçarşılı, Alemdar Mustafa Paşa) (Tanışık, İstanbul Çeşmeleri 1/228) (Si. Osm. 4/5 Fâzıl Hüseyin Bey) (Hadika 1/265) (M. Tahir, Osm. Müel. 2/118) (İstanbul Ans. 1:5590) (Türk Dili veEd.Ans. 3/167).

ALİBEYKÖY ÇEŞMESİ

Eski Alibeyköy Camii kapısının sağ tarafındadır. Klasik olup, yol seviyesi yükseldiğinden toprağa gömülmüştür. Kesme taştan yapılmıştır. Kemeri içinde üç sıra halinde hazırlanmış şu kitabe vardır:

Adana mutasarrıfı esbak merhum Süleyman Paşa'nın küçük Kerimesi merhume ve mağfuru lehâ Hadice Hanım'ın ruhiçün/ Ve kaffei ehl-i iman ervahiçün fatiha. Ta'mir-i sal

15-Sefer-1279 (12-Tem.-1862).

Kitabenin üzerinde bir güneş şuası bulunmaktadır.

Çeşme ilk defa cami ile beraber yapılmış olmalıdır. Mabet, Sultan III. Ahmed döneminden evvel yani 1703 tarihinden önce yapılmıştır.

Kaynak: (İstanbul Ans. 2/641) (İ. Tanışık, İstanbul Çeş. 1/274).

AYŞE BAHRİ KADIN ÇEŞMESİ

Eyüp Sultan Camii'nin Bostan İskelesi Sokağı'na açılan avlu kapısının sağ tarafındaki açık türbenin hacet pencereleri arasında olup bir kuzu çeşmeciğidir.

Küçük, desenli mermer ayna taşı altındaki yalacığı kırılmıştır. Bu taş üzerinde şu kitabe vardır:

İşbu türbede medfûne olan
Sâhibet'ül-hayrât el-hace Aişe
Bahri Kadın bu sebili fî-sebilullah
İcra eyledi Hakk Ta'âlâ kabul eyliye
Amin. Rûhiçün el-fâtiha
Sene 1139 (1726)

Ayşe Bahri Kadın, aynı sene içinde vefat etmiştir. Kabri, çeşmenin hemen arkasında ve sol taraftadır. (Ayşe Bahri Kadın Türbesi bahsine bakınız.)

Çeşmenin suyu hazîre duvarları içinden akıtılarak getirilmiştir.

Bu çeşmenin sağ tarafında, değerli Türk âlimi Abdülbâki Arif Efendi'nin vakfı olup eşi Behire Hanım tarafından yaptırılmış bir sıra musluklar vardı. Harap durumda iken 1957 de kaldırıldı.

Kaynak: (Gezi Notu) (Uzunçarşılı, Değerli Türk Âlimi Abdülbâki Arif Efendi S: 105-106).

BALÇIK TEKKESİ ÇEŞMESİ

Defterdar Caddesi üzerinde ve Cezerî Kasım Paşa Akar Çeşmesi Sokağı ile Balçık Tekkesi Türbesi karşısında idi. Yol seviyesi yükseltildiğinden, yarıdan fazlası toprağa gömülmüştür. Defterdar Mensucat Fabrikası büyütülürken duvarları arasında kalmıştır.

Banisi ve yapıldığı tarih belli değildir. Kitabesi yoktur. Muntazam kesme taştan yapılmış olup klasik Türk çeşme üslubunda idi. 1987 de fabrikanın ilaveleri ile beraber yıktırıldı.

BALCI YOKUŞU ÇEŞMESİ VEYA BURHANEDDİN ÇEŞMESİ

Balcı Yokuşu üzerinde, Zekâi Dede Sokağı karşısında ve 22 numaralı bir evin önündedir. Temel bakiyeleri mevcuttur. Çeşmenin karşısında, köşede, eski yapı eli böğründeli ahşap iki katlı bir ev vardır.

Ayvansaraylı Hüseyin Efendi 'nin Mecmuai Tevârih adlı eserinde şu bilgi vardır: "Kızıl Mescid Mahallesi'nde, Balcı denmekle maruf kimsenin hanesi altında bina olunan çeşmenin tak-ı bâlâsında banisinin ismi Burhaneddin ve binası:

Suretü'l-infitar
1038 (1628).

tarihinde olduğu yazılıdır. Eyüb beldesi kadısı nezâretinde vakıf ve bir miktar

müsakkafatı (Geliri) vardır. Balâ'nın alakası yoktur."

Kaynak: (Ayvansarayi, Mec. Tevarih, Derin-Çabuk Ter. S: 416).

BEKİR EFENDİ ÇEŞMESİ

Haydar Baba civarında, Şeyhülislâm Tekkesi avlu kapısının sol tarafında ve Haydar Çeşmesi Sokağı'nın sol köşesine yakın bir yerdedir. Klasik güzel, yüksek bir eser olup kemeri üzerinde üç sıra halinde hazırlanmış bir kitabesi vardır. Uzak olduğundan her mısra okunamamaktadır. Okunabilenler şunlardır:

1 - Pür-veş Yâ-Rabb mahrem-i harim
2 - Pâk-ı gevher server ferhunde zât
3 - Ya'ni Bekir Efendim ki taze bulub
4 - Kurb-i Şâhinşâhi'de mekin ü ...
5 -Hüsrev ü ...
6 - Eylemiş hem nâm-ı fahr-i...
7 - Sarf-ı mâl eylemiş...
8 - Ebnâ leb-teşnedir cû Fırat
9 - Teşneler içdikce âbından Hüdâ
10-...
11 - Didi târih-i binasın Na'ili
12 - Âb-ı eltaf çeşmei ayn'ül-hayât
1057 (1647)

Kitabe, Piri-Zâde Na'ili Mustafa Efendi tarafından yazılmıştır. Maden halifesi iken 1077 (1666) da öldü. Divanı vardır.

Çeşme, yanındaki Şeyhülislâm Mustafa Efendi Tekkesi'nden 100 sene evvel yapılmış olduğundan, tekkenin avlu kapısı çeşmenin inşa şekline uydurulmuş ve bu sayede ikisinin aynı zamanda yaptırıldığı hissi uyandırılmıştır. Bu durumda çeşmenin yeniden yaptırıldığı sanılmaktadır. Çünkü, kapı ile çeşmeyi birbirinden ayırmaya imkan yoktur.

İstanbul Çeşmeleri adlı eserde, çeşmenin adı Bey-Zâde Mehmed Efendi'dir. Oysa bu ad kitabede yoktur. Çeşmenin biraz aşağısında, köşede kitabesiz bir çeşme daha vardır. Haraptır.

Kaynak: (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/78) (İ. Beliğ, Nuhbetü'l-asar, Haz. A. Ab-dülkadiroğlu S: (506) (Si. Osm. 4/529) (E. Çelebi, Haz. Z. Danışman 2/94).

BAYBURTLU MUSTAFA AĞA ÇEŞMESİ

İslâm Çeşmesi Sokağı üzerindedir. Bu sokağa, İslâm Bey Caddesi'nden girildiğinde, sağda İslâm Bey Camii, sol köşede İslâm Bey İlkokulu bulunmaktadır. Yokuş olan bu sokağın ilerisinde ve sol tarafta, Mustafa Ağa Çeşmesi mevcuttur Yığma taştan yapılmış, basit bir çeşmedir. Sol tarafındaki mermer yalağı kırılmıştır. Kitabesi yoktur. Halk Mustafa Ağa çeşmesi diyor. Karşısında bir kahve vardır.

BAYBURTLU MUSTAFA AĞA ÇEŞMESİ

Bıçakçı Eyüp Sokağı ile Kitapçı Kasım Sokağı'nın birleştiği yerde ve ikinci sokağın sol köşesindedir. Kitabesi yok olmuş kendi de harabe haline gelmiştir. Tarih beyti şudur:

Feziyâ geldi "Dü" şık hameden târihi tam
Gel safa ile zülâl iç Mustafa'nın aşkına
1166(1752).

BAYBURTLU MUSTAFA AĞA ÇEŞMESİ

Bugün mevcut değildir. İstanbul Çeşmeleri adlı eserde İslâm Bey Mahallesi'nde olduğu yazılıdır. Kitabesinin tarih beyti şudur:

Lülesi atsana Fevzi böyle târihin okur
Zemzem iç gel nûşi can olsun bu vâlâ çeşmeden
1169(1755)

(Mustafa Ağa için Bayburtlular Türbesi bahsine bakınız.)

Mustafa Ağa'nın, Camii Kebir Caddesi üzerinde ayrıca musluklu bir taş teknesi vardı.

Ahi Çelebi naibi olan şair Fevzi Efendi Kara Murad Efendi'nin damadı idi. 1170 (1756) tarihinde vefat etti. Murat Efendi ise 1122 (1710) da vefat etmiştir. Her ikisinin de kabirleri Üsküdar'da Karacaahmet Mezarlığında idi. Fakat bugün mevcut değillerdir.

Kaynak: (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/186-330) (Si. Osm. 4/28 Fevzi Efendi) (Si. Osm. 4/358 Kara Murad Efendi) (Si. Osm. 4/447 Bayburtlu Mustafa Ağa) (N. Nirven, Devr Olunan Sular).

BERBER BAŞI MUSTAFA AĞA ÇEŞMESİ

Saçlı Abdülkâdir Efendi Camii sırasında, Eyüp Meydanı'nda ve takriben Lokmacı İbrahim Sokağı karşısında, bugün mevcut olmayan Eski Kavaflar Sokağı başında idi. Arkasında, çeşme banisi Mustafa Ağa ile oğlunun kabirleri vardı. 1957'de kaldırıldı ve yerleri meydana katıldı.

Mustafa Ağa, Sürre Emini ve Berberbaşı olup 1219 (1804) tarihinde vefat etti. Kabri, Saçlı Abdülkâdir Camii hazîresine nakledilmiştir. Sütun şeklindeki şahidesinde şu kitabe vardır:

Hüv'el-Bâki
Dergâh-ı Âli Kapucı
Başıları'ndan sabıka
Mabeyinci ve Berberbaşı
Ve Sürrei Hümâyun Emini
Merhum ve Mağfurleh Seyyid
El-hac Mustafa
Ağa Ruhiçün Rızaullahü
Ta'âlâ Fatiha
1219

Ayak taşında zincirli kandil kabartması vardır. Etrafını çeviren demir parmaklığın bir kısmı devrilmiştir. Oğluna ait kabir taşına rastlanmadı.

BEYLERBEYİ MEHMED PAŞA ÇEŞMESİ

Vezir Mehmed Paşa Çeşmesi ve Namazgâhı adı ile de anılır. Sur dışında, Edirnekapı-Topkapı Yolu üzerinde, Edirnekapı'dan Bayrampaşa Deresi (Vatan Caddesi) ne doğru yüründüğünde sağ tarafta ve mezarlık duvarının köşesinden 255 adım ileride, Vatan Caddesi'ne yakın bir yerdedir. Karşısına, Ekim-1988 tarihinde Sulukule Parkı yapılmıştır. Aynı tarihte çeşme arkasındaki pencereli mezarlık duvarı yıktırılmıştır. Bu duvarın geriden yapılması neticesinde çeşme yol ortasında, üst geçidin yapılması ile de çukurda kalmıştır.

Çeşme tamamen kesme taştan yapılmıştır. Üstü harpuştalıdır. Haznesi yoktur. Dilimli kemeri içinde bir kitabe taşı bulunmaktadır. Bu 1306 (1888) tarihli, güzel hatlı bir kitabe olup bunun üzerine eski kitabenin metni ilave edilmiştir. Her ikisi aynı mermer levha üzerindedir. Eski ve ilk kitabe üç sıra halinde hazırlanmış olup en üstte bir satır, bunun altında dört ve bunun altında ise iki mısra bulunmaktadır. Kitabe şudur:

Rumeli Beylerbeyi ile vezir olan Mehemmed Paşa'nın çeşmesidir.

Güiyâ bu çeşme bir sakkaâddır
Râh-ı Hakk'da teşne eyler cest ü cû
Su gibi ezberlemiş okur revân
Macerayı dehri Âli sû-besû
Önüne gelen dir târih içün
Mâ-i Hüseyn ile Hasan aşkına sû
998(1589)

Aynı taşın devamında dört sıra halinde hazırlanmış sekiz mısralı şu kitabe vardır:

Bu ayn-ı cân-fezâ üçyüz sene evvel olub câri
Mürûr-ı dehr ile ta'mire şimdi teşne olmuşken

Hadice Bahriyye Hanım bu kerre eyledi tecdid
İdüb banisi Paşa'nın yine rûh-ı revanın şen

Bulunca eski âb ü tabını mecrasını böyle
Uyun teşnegân-ı dehrin oldu sû-besû rûşen

Dokuz defa gelüb Tal'at su içdim söyledim târih
İçin ayn'üş-şifâdır çeşmei pâk-ı Mehemmed'den
1306 (1888)

Çeşmenin sağ yan yüzünde de iki kitabe vardır. Üstteki yedi sıra halinde hazırlanmış olup ondört mısradır. Kitabe şudur:

Ol vekil-i saltanat sâhib-i hurd
Mesnedinde müstedâm ide Hüdâ

Adi ü dâd ile cihan âsûde hâl
Cümleye lâzım ana itmek du'â

Nâm-ı pâkidir Halil hem hamid
Celb ider nâsın kulübün bî-riya

Geçdi bir gün gördü mâdan yok eser
Râh-ı âbın çeşmenin kıldı hesnâ

Hayr-ı câri fikridir halka müdâm
Hakk muvaffak ide ânı dâ'imâ

Nutku her bir mürdeyi ihya ider
Akdi ferman ile sim-âb-ı şifâ

Rifatâ itdim zamiriyle hisâb
Gel gel iç mâ-i kevseri ayn-ı safa

1197(1783)

Hurrede el-da'i el-hacİbrahim çekerdi gafurle.

Bu kitabenin altında, bir kısmı kırık, 998 tarihli orijinal kitabe bulunmaktadır. 1306 tarihli kitabenin yerinde iken bu tarihte buraya yerleştirilmiştir. Kitabe, dört sıra halinde hazırlanmış olup sekiz mısradır.

Çeşmenin banisi, Beylerbeyi pâyeli Mehmed Paşa, 16-C. evvel-997 (2-Nisan-1589) tarihinde eksik akçe meselesinden, baş defterdar Mahmud Efendi ile beraber yeniçeriler tarafından öldürülmüştür. Türbesi, Eyüp'te, Siyavuş Paşa Türbesi yanında ve Ferudun Paşa Türbesi karşısındadır. Üsküdar'da türbesi olan Sadrıazam Halil Paşa'nın kardeşidir. Çeşme, vefatından hemen sonra tamamlanmıştır.

Çeşmeyi ilk defa tamir eden Sadrazam Halil Hamid Paşa 1199 (1785) tarihinde vefat ederek Üsküdar'da, Haydarpaşa Mezarlığı'na gömülmüştür. Kallavili iki muhteşem şahidesi vardır.

İkinci tamir kitabesi, Üsküdarlı Şair Tal'at Efendi tarafından yazılmıştır. 7-R. evyel-1345 (15-Eylül-1926) tarihinde, Üsküdar'da Çiçekçi Kahvesi civarındaki evinde vefat etti. Vasiyyeti gereğince, Üsküdar'da, Karacaahmet Mezarlığı'nda 8. adada, Şair Nedim'in yanına defnedildi.

Çeşme, aynı zamanda Namazgâhtır. Arka yüzüne bir mihrab yapılmıştır Üzerine:

Küllemâ dehâle aleyke Zekerriya el-mihrab.

âyeti yazılmıştır. Namazgâhın sofası bugün mevcut değildir. Namazgâhın bulunduğu yer, Bayrampaşa Mesiresi adı ile ünlü idi.

Evliya Çelebi, "Şeyh Ethem-Zâde, Beylerbeyi Çeşmesi yakınındaki Cevzi Sofa denilen yerde gömülüdür. Bütün ilimlerde tam mahareti olduğundan büyük şeyhler ile ülfet etmiş, ilâhi ilme sahib bir kimse idi." diyor.

Sulukule'de sur dibinde Ethem Baba'nın açık türbesi vardır.

Kaynak: (Gezi Notu) (E. Çelebi, Haz. Z. Danışman 2/66) (M. Ziya, İstanbul ve Boğaziçi S: 134) (İ. Tanışık, İstanbul Çeşmeleri. 1/38) (Si. Osm. 4/127 MehmedPaşa; 2/299 Halil Hamid Paşa) (Ayvansarayi, Vefeyât, Haz. F. Derin S: 25) (Danişmend, Kronoloji 3/111) (İnal, Son Asır Türk şairleri S: 1846) (R. Aka-kuş, Eyüp Sultan S: 218) (Ayvansarayi, Mec. Tevârih. Haz. Derin-Çabuk S: 192) (Uzunçarşılı, Halil Hamid Paşa).

ÇORLULU ALİ PAŞA ÇEŞMESİ

Evlice Baba Tekke Sokağı ile Arif Ağa Sokağı'nın birleştiği yerde bulunan bir meydan çeşmesidir. Arkasında, set üzerinde Evlice Baba kabri, yan tarafında ise Evlice Baba Camii bulunmaktadır. Kesme taştan yapılmış olan bu büyük çeşmenin üzerinde şu kitabecik vardır:

Sâhib'ül-hayrât ve'l-hasenat
Çorlulu Veziriazam Ali Paşa
1119(1707)

Ali Paşa, 1706 da Baltacı Mehmed Paşa yerine sadrazam olmuş ve 1708 senesinde de Sultan II. Mustafa'nın kızı Emine Sultan ile evlendirilmiştir. Zekâsı ve güzelliği ile ünlü paşa, bazı sebeplerden dolayı Midilli Adası'na sürülmüş ve orada bir buçuk sene kadar sonra idam olunmuştur. Kabri, İstanbul'da, Çarşıkapı'daki camiinin hazîresindedir.

Ali Paşa İstanbul'da kendi adını taşıyan iki camii, Kasımpaşa'da, Tersane'de bir hamam ve üç çeşme, Eski Ali Paşa'da, Hırkai Şerif muhafazası için kargir hücre ve imaret, Çorlu'da bir çeşme ve mektep yaptırdı. Diğer camii Kasımpaşa'da tersanededir. Ayrıca Arnavutköyü'nde güzel bir yalısı vardı.

ÇIRÇIR SUYU ÇEŞMESİ

Düğmeciler Camii kuzeyinde, Oluklu Bayır Sokağı ile Ümmî Sinan Sokağı nın başladığı ve yolun dirsek yaptığı yerdedir. Arkasında Oluklu Bayır sırtları bulunmaktadır. Çırçır Mesiresi bu tepenin üzerinde olup bugün parktır. Suyu bu tepeden gelen çeşme 1717 tarihinde yapılmıştır. Kitabesi şudur:

Sahib'ül-hayrât Altuncu-Zâde el-hac Mustafa Ağa
1130

Suyu, ince ince aktığından Çır-Çır denmiştir. Böbrek taşlarını erittiği söylenir. İstanbul'da, Fâtih'te ve Boğaziçi'nde Sarıyer'de Çırçır mevkileri ve suları vardır.

Kaynak: (Gezi Notu) (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/326).

ÇİNİLİ ÇEŞME

Eyüp Nişanca'sında, Çinili Çeşme Sokağı üzerinde ve Gülsuyu Sokağı'nın tam karşısındadır. Klasik Türk çeşme mimarisinde inşa olunmuştur. Kitabesi yoktur.

Cephesinin bazı yerlerine çiniler yapıştırılmıştır.

Dik bir yokuşta bulunan çeşmenin arka tarafında Davud Ağa Camii ile Sertarik Tekkesi bulunmaktadır.

DEFTERDAR NAZLI MAHMUD EFENDİ ÇEŞMESİ

Defterdar Caddesi üzerinde ve Defterdar Nazlı Mahmud Efendi Camii'nin caddeye açılan avlu kapısının sağ tarafındadır. Klasik üslupta, kesme taştan yapılmıştır. Kemeri içinde üç sıra halinde hazırlanmış altı mısralı şu kitabe vardır:

Zî-eser kim bunda bu ayn-ı hayât
Akdi firdevs içre güya selsebil
Ber-murad olub hemişe sahibi
Ruhuna hâsıl ola ecr-i cezil
Müddet-i bünyâdına Bari bunun
Didi târih İnnehâ hayr-ı cemil
950 (1543)

Bu kitabenin üzerinde ve aynı taşın devamına iki satır halinde bir dua yazılmıştır. Çok çamurlu olduğu için okunabilen kısımları şudur:

Haza gelüb içerse bundan âb ... ol du'â-veş bula ...

Bugün pek harap durumdadır. Yol seviyesi yükseltildiğinden, yarısı toprağa gömülmüştür. Eyüp Camii'nden sonra beldenin en eski eseridir.

(Mahmud Efendi için türbesi bahsine bakınız.)

Kaynak: (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/4) (Hadika 1/286) (E. Çelebi, Z. Da- Ter. 2/96).

DERVİŞ MEHMED PAŞA ÇEŞMESİ

Eyüp Camii ile Büyük İskele arasında ve Büyük İskele yolu üzerinde idi. Bugün mevcut değildir. Kemeri üzerinde şu kitabe vardı:

Sadr-ı deryâ-dil ü cûyende-i hayr ü hasenat
Ya'nî Cem-mertebe Derviş Mehemmed Paşa
Ol felek-pâye ki cûy-ı himem-ikdâmın
Dâ'ima eylemede semt-i salâha icra
Hâlid-i sa'y ile ta'mir edicek bu defa
Yapdı bir çeşme dahi kıldı atâşı irvâ

Kıldı ihya hele sükkân-ı Ebî Eyyûb'u
Suya muhtaç idi o cây-ı mübarek zîrâ
Vâsıfâ, fevze bu hayr âlet olur dünyâda
Ola ukbâda bedel cedvel-i tesnim ana
Çıksa hâme feleğe yazsa sezadır târih
Sadr-ı asr eyledi bu çeşmeyi Li'llâh bina
1190(1776)

Derviş Mehmed Paşa, 1189 (1775) temmuzunda sadrazam olmuş ve bir buçuk sene sonra azl edilmiştir. Kendisine Hanya Sancağı verildi. Yolda hastalandı ve Sakız Adası'nda, 1191 (Mayıs-1777) tarihinde vefat etti. Kabri, oradaki İbrahim Paşa Camii hazîresinde idi.

Kitabe yazarı Vasıf Ahmed Efendi Ağustos 1805'de reis'ül-küttab olmuş ve şaban 1221 (Ekim-1806) senesi vefat etmiştir. Lahdi, Eyüp'te, Mihrişah Valide Sultan Türbesi karşısındaki mezarlıktadır.

Kaynak: (Mec. Tevarih S: 335) (Vefeyât S: 90-91) (Si. Osm. 2/333).

DİLSİZ SÜLEYMAN AĞA ÇEŞMESİ

Nişancı Mustafa Paşa Mahallesi'nde, Alaca Çeşme Sokağı üzerinde ve Aşçıbaşı Camii Sokağı karşısında olup yola çıkıntı teşkil etmiştir.

Tamamen kesme taştan yapılmış olan bu klasik çeşmenin kemeri üzerinde, Şair Sâi tarafından söylenmiş ve üç sıra halinde hazırlanmış şu kitabe vardır:

Hân Murad'ın lâl-i makbûli olan
Ol Süleyman Ağa bir ferhunde zât

Hayr içün yapdı bu âli çeşmeyi
Sâhib'ül-hayrât ol nik ü sıfat

Selsebil âsâ revân târihini
Didi Sâi "Bâisi âbı hayât
995 (1586)

Birinci mısradaki Lâl kelimesi, dilsiz anlamına gelmektedir. Dilsiz Süleyman Ağanın, Etyemez Tekkesi yanında 1001 (1592) tarihli bir çeşmesi daha vardır ki bugün İstanbul Hastanesi'nin bahçesindedir.

Süleyman Ağa'nın kabri, Eyüp Sultan Türbesi çıkış koridorunun sol tarafındaki küçük hazîrededir. Lahdinin sütun şeklindeki şahidesi üzerinde şu kitabe vardır:

Merhum Dilsiz Ağa mezarıdır

Hakk rahmet eyliye. Fî muharrem
Sene 1010 (Tem. 1601)

Kitabe yazarı, Sâ'i Mustafa Çelebi, İstanbullu meşhur bir nakkaş ve şairdir. 1004 (1595) de vefat etti. Kabri Silivri Kapı mezarlığında idi. Bugün mevcut değildir. Divânı vardır.

Kaynak: (Si. Osm. 3/2) (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/36-48).

DERVİŞ MUSTAFA EFENDİ ÇEŞMESİ

Vezir Tekkesi Caddesi ile Yusuf Efendi Çiftliği Sokağı'nın birleştiği yerde ve sokağın sol köşesindedir. Yol seviyesi yükseldiğinden yarısına kadar toprağa gömülmüştür. Karşısında meşhur Vezir Tekkesi'nin harabesi ve hazîresinin arsası bulunmaktadır.

Kesme taştan yapılmış olan çeşmenin yan tarafındaki duvarda, dört satır halinde hazırlanmış şu kitabe vardır:

Yaptı bu nev çeşmei mahdumu pâk-nik
Ya'ni Derviş Mustafa Efendi merhumun gerde
Eyledi nakl eder Hatif dilinden târih
Didi bir merd cârisine ehl-i çeşme-i...
1166(1752)

Kitabe kalın bir badana ve toz tabakası altında olduğundan güçlükle okunuyor. Bazı kelimeler yanlış olabilir.

DÖKMECİBAŞI SÜLEYMAN AĞA ÇEŞMESİ

Düğmeciler Caddesi ile Ahmet Dede Sokağı'nın birleştiği yerde ve sokağın sol köşesindedir. Tamamen kesme taştan yapılmış olup klasiktir. Kitabesi yoktur. Çok harap durumdadır.

Biraz ileride meşhur Kirpası (Bir nevi kumaş) Tekkesi ve sokağa ismi verilen Ahmed Dede'nin kabri ve karşısında köşede ise bugün mevcut olmayan Kırkık Hamamı vardı.

Aynı cadde üzerinde Fâtih'in, top dökümcülerinin medfun bulunduğu, Fetih Şehidleri hazîresi bulunmaktadır.

Süleyman Ağa, Kanuni ve Sultan II. Selim devri top dökümcübaşısı idi. Ağanın, Düğmeciler Camii avlusunda da bir çeşmesi ve bir şadırvanı vardı. Cami, 990 (1582) tarihlerinde yapılmıştır.

Kaynak: Nirven, Devr Olunan Sular (Gezi Notu)

EBU BEKİR AĞA ÇEŞMESİ

Taşlıburun Mezarlığı'nın sol tarafında, eski Bahariye Karakolu'nun yanında ve cadde üzerindedir. Kitabesi beş satır halinde hazırlanmış olup şudur:

Mıhzırân-ı Sadr-ı Rum'un mefharı bu Bekir Ağa
Kim odur hayrata sa'y ile mahâmid-i ittisâf

Hazret-i Hâlid civarında bu dilcu çeşmeyi
Hakk yolunda yapdı sıdk-ı niyyet ile bî-hilâf

Mâi safisi o rütbe-i canfezadır kim anın
İçse Hızır âb-ı hayât olduğun eyler i'tiraf

Nûş idüb zemzem gibi banisine kılınsun du'â
Teşnegân-ı rahmet ol dergâhı itdikce tavaf

Âb-ı cevherle yazıldı Vehbiyâ târihide
Eyledi bu Bekir Ağa hakka ki icra mâi sâf
1207(1792)

Çeşmenin kemeri içinde "Maşaallah" ve aynasında da "Mübarek Bad sıhhat Bad" diye yazılıdır. Hatlar nefistir.

Ebû Bekir Ağa'nın Fâtih Nişancası'nda 1208 tarihli mermer bir çeşmesi daha vardır. Ağa'nın Bahariye sahilinde bir yalısı ve Fâtih'te de bir konağı olduğu anlaşılıyor. Kendisi Mıhzır (Şeriat mahkemelerinde mübaşir) olup çok zengin olmuştur. Kızı 1249 (1833) tarihinde yanan Ayvansaray Mescidi'ni, ahşap olarak yeniden yaptırmıştı.

Bekir Ağa'nın kabri, bu çeşmenin biraz ilerisindeki Taşlıburun Tekkesi hazîresindedir. Tepelikli ve güneş şualı şahidesindeki kitabesi şudur:

Hüv'el-Bâki/Rumeli Kazaskeri/Matlabcısı iken irtihal-i/dar-ı beka iden merhum/ve mağfurleh el-hac/Ebû Bekir Ağa ruhiçün/El-fâtiha. 122?

Tarihin son rakamı kazınmamıştır. Bundan, taşını hayatta iken hazırladığı anlaşılmaktadır. Ayak taşı kandil kabartmalıdır. 1810 tarihlerinde vefat etmiş olmalıdır.

Kaynak: (Gezi Notu) (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/216-332) (İstanbul Ans.9/ 4849) (Si. Osm. 1/185 Ebû Bekir Ağa).

ECZ ACI EŞREF ÇEŞMESİ

Silahtar Ağa Caddesi üzerinde, Bahariye Mevlevîhânesi civarında ve Aralık Sokağı'nın karşısındadır. Çeşmenin arkasındaki hazîrede meşhur İhtifalci Ziya Bey'in kabri bulunmaktadır. Sağ tarafında ise Mezarlık Sokağı uzanmaktadır.

Düz bir ayna taşından ibaret basit bir çeşmedir. Türkçe yazılmış olan kitabesi şudur:

EŞREFİN ÇEŞMESİ
Doktor Neş'et Osman Bey'in
Mahdumu merhum
Eczacı Eşref Neş'et
Bey'in ruhiçün hayrat
olarak refikası Nilüfer
Hanım tarafından
ihya edilmiştir. 17-Temmuz-1932

Dr. Neş'et Osman Bey, oğlu Eşref Neş'et Bey ve eşi Nilüfer Hanım'ın kabirleri arkadaki hazîrede ve Ziya Bey'in yanındadır. (Lagari Tekkesi bahsine bakınız.)

EMİN EFENDİ ÇEŞMESİ

İmam-Zâde Çeşmesi de denir. Eski adı Dülbendci, daha sonra Kurukavak Caddesi olan şimdiki Hâlit Paşa Caddesi üzerinde ve Semiz Ali Paşa Camii ilerisinde, sağ taraftadır. Yol genişlediğinden caddeye çıkıntı teşkil etmiştir.

Büyük hazneli olup çok haraptır. Küçük ayna taşı üzerinde üç sıra halinde hazırlanmış bir kitabesi vardır. İlk mısraı su ayetidir. Diğer iki mısra şudur:

Sâhib'ül-hayrât ve'l-hasenat merhum imam
Zade Mehmed Emin Efendi ruhiçün fi-sebilullah
1187(1773)

İmam-Zâde Emin Efendi İmam Ebû Bekir Efendi'nin oğludur. İstanbul ve Anadolu Kazaskeri olmuş ve 1222 (1807) de vefat ederek Eyüp'te Küçük Emir Efendi Türbesi civarında gömülmüştür.

Kaynak: (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/200) (Si. Osm. 1/418) (Nirven, Devr olunan sular).

FÂTİH SULTAN MEHMED HAN ÇEŞMESİ

Eyüp Çeşmesi adı ile ünlü idi. Eyüp Camii şadırvan avlusu duvarı üzerinde ve Silahdar Ağa Caddesi'nin sağ köşesine yakın bir yerde olup kitabesi ve tarihi yoktur. Klasiktir. Arkasında, Fâtih Sultan Mehmed'in sakası Mustafa Ağa'nın kabri vardır. (Saka Mustafa Türbesi bahsine bakınız.) Çeşme, III. Selim tarafından 1798 tarihlerinde ihya edilmiştir.

FATMA HÂTÛN ÇEŞMESİ

Baba Haydar Camii yukarısında olduğu bilinen bu çeşme bugün mevcut değildir. Merhum İbrahim Tanışık Bey şu bilgiyi vermektedir:

"Sabık Darphâne Nâzırı Hacı Mehmed Efendi'nin büyük kızı Ayşe Hanım'ın annesi merhume Fatma Hatun'un ruhu için yapıldığı kitabesinden anlaşılıyor." Çeşme, 1160 (1747) tarihinde yaptırılmıştır.

Kaynak: (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/330).

HACI BEŞİR AĞA ÇEŞMESİ

Eyüp Nişancası civarında, Nazır Ağa Çeşmesi Sokağı ile Baba Haydar Camii Sokağı'nın birleştiği yerde ve ikinci sokağın sol köşesindedir. Yeni yol levhaları yazılırken yanlış olarak Nezir Ağa Yokuşu ismi verilmiştir. Sağ tarafında yeni bir sokak uzanmaktadır.

Çeşme, klasik olup yüzü kesme taş ile kaplanmıştır. Haznesi yüzünden büyüktür. Sivri kemeri üzerinde dört sıra halinde hazırlanmış bir kitabesi vardır. Mısralar arası bölünmemiştir. "Menbâ'-ı cûd-ı himem" diye başlıyan kitabe yer yer okunmaz hale gelmiştir.

"Hazret-i Dar'üs-sa'âde Ağası Hacı Beşir Ağa" mısraından çeşmenin banisinin ismini öğreniyoruz. Çeşmeyi, "Şâh-ı devrâne du'â-yı hayr" için inşa eylemiştir. Kitabenin tarih beyti şudur:

Hakk-ı vasfın eyleyüb târihi der kim
Hıfzı'yâ Afiyet bade gel iç mâ ayn-ı zemzemdir bu mâ
1151 (1738)

Kitabe yazarı Hıfzı Mehmed Efendi İstanbullu olup uzun müddet Mahmud Paşa

mahkemesi kadı vekilliği yapmıştır. 1165 (Haz. 1752) de vefat etti. Mahir bir şair idi.

(Beşir Ağa için türbesi bahsine bakınız.)

Kaynak: (İ. Tanışık, İstanbul Çeş. 1/160) (Si. Osm. 2/234)

HACI EMİN EFENDİ ÇEŞMESİ

Ruznameci Sokağı üzerindedir. Yusuf Muhlis Paşa Caddesi tarafından gelindiği zaman sağ taraftaki ahşap, 14 No. lu bir evin altındadır. Evin yanında ayrı bir çıkmaz yol bulunduğundan köşededir. Yekpare mermer ayna taşı üzerinde şu kitabe vardır:

Hasbetin Lillah/Bu çeşme el-hac Mehmed Emin/Efendi'nin vakfıdır.
1206 (1791).

Çeşmenin, tuğla hatıllı olarak, muhtazam kesme taştan yapılmış olan haznesi evin bahçesindedir. Arkasındaki büyük bostana apartmanlar yapılmaktadır.

HACI HANIM ÇEŞMESİ

Hacı Süleyman Ağa çeşmesi de denir. Kurukavak Caddesi üzerinde ve Durak Sokağı'nın karşısındadır. Barok mimarîsinde, yekpare mermerden yapılmış bir yüzden ibarettir. Haznesi yoktur. Caddeye çıkıntı yapmış vaziyette iken Aralık 1988 tarihinde bir darbe neticesi dipten kırılmış ve taş, yan taraftaki bir dükkanın duvarına dayanmıştır.

Üzerinde iki kitabe vardır. Biri şudur:

Sahib'ül-hayrât ve'l-hasenet El-hac Süleyman
Ağa, Ser kurşunciyân-ı Sarây-ı Hassa

Rakam yazılı değildir. Bunun altında iki satır halinde şu kitabe vardır:

Sahib'ül-hayrât ve'l-hasenet Hace
Hanım bu çeşmeyi yeniden inşâ eylemiştir.
1351 (1932)

Çeşmenin ilk defa ne zaman yapıldığı belli değildir.

Hâlid Tanık Bey, "Çeşme Ser Kurşunciyan-ı Saray-ı Hassa Hacı Süleyman Ağa vakfıdır. Büyük bir çeşme iken belediye tarafından yıktırıldığından ikinci defa Bayan Hacı Nuriye tarafından eski yerinin yanına şimdiki çeşme yaptırılmıştır." demektedir.

Kaynak: (M. Hâlid Tanık, Hz.i Hâlid ve Eyüp Beldesi S: 47) (Tanışık, İstanbul Çeşmeleri 1/314).

HACI İSMAİL EFENDİ ÇEŞMESİ

Haydar Baba Caddesi üzerinde ve Baba Haydar Camii'nin merdivenli kapısı karşısındadır. Camiin imamlarından Hacı İsmail Efendi çeşmenin ikinci bânisidir. İlk defa Kanunî devrinde yapılmış olmalıdır. Kitabesi şudur:

Sahib'ül-hayrât Haydar Dede
İmamı el-hac İsmail Efendi'nin
Ruhu ola şâd. Târih-i ta'mir
1252 (1836)

Bu kitabe, 1976 senesi yok olmuştur. Çeşme bugün çok haraptır. On adım ileride fazla yüksek olmayan bir su terazisi vardır.

İsmail Efendi'nin şahidesi Haydar Baba Camii hazîresinde yoktur.

Kaynak: (Gezi Notu) (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/336).

HACI MEHMED AĞA ÇEŞMESİ

Kasapbaşı Çeşmesi ismiyle de bilinir. Haliç Köprüsü ve çevre yolu yapılmadan evvel, Yeni Mahalle Sokağı ile Öküz arabaları Çıkmaz Sokağı'nın kesiştiği yerde ve çıkmaz sokağın sol köşesinde idi. 1973 de sökülerek şimdiki yerine nakledilmiştir. Bu yer bugün, Haliç Köprüsü yolundan, sur tarafındaki derin bir çukurun içinde ve çatısı yıkılmış Yeni Mahalle veya Hacı Hüsrev Mescidi'nin kuzey tarafındadır.

Ahşap çatılı ve çok yüksek, hazneli bir çeşmedir. Yığma taştan ve ince tuğla hatıllı olarak yapılmıştır. Küçük ayna taşı üzerinde 1236 (1820) tarihli, Sultan Mahmud-ı Adlî tuğrası ve onun altında ise iki satır halinde yazılmış dört mısralı şu kitabe vardır:

Sâhib'ül-hayrât ve'l-hasenet Kassab-Başı-i esbak Merhum ve mağfurün-leh el-hac Es-seyyid Mehemmed Ağa

Çeşmenin arka yüzünde Bizans mimarîsini hatırlatan tuğla kemerli üç lülesi daha vardır ki önündeki çoban çeşmesi tarzındaki yalakları yok olmuştur.

Hadika yazarı "Mescid civarında bulunan büyük çeşme Şatır Hasan Ağa'nındır.

Bir çeşmesi dahi Ayvansaray dahilinde, Mustafa Paşa Cami'i avlusundadır." dediğine göre bu çeşme, ilk önce Şatır Hasan Ağa tarafından yapılmıştır. Hasan Ağa'nın kabri, Afife Hatun Tekkesi arkasındaki mezarlıktadır. (Eyüb'e yapılan nakiller bahsine bakınız.)

Çeşmenin karşısında, mescid sahibi Hacı Hüsrev aile sofası ile başka bir Mehmed Ağa'nın 1102 (1690) tarihli çeşmesi vardı. Sofa bugün mevcut değildir.

Kaynak: (Gezi Notu) (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/248).

HACI MUSTAFA AGA ÇEŞMESİ

Feshâne Caddesi üzerinde, Debbağhâne civarında idi. Bugün mevcut değildir. Ayrıca Debbağhâne'nin kapısında da bir çeşmeciği vardı. Debbağhâne (Tabakhane, deri işlenen yer) Haliç sahilinde ve Defterdar Mensucat Fabrikası ile Kısıl Mescid Sokağı arasında idi. Bugün yeri parktır.

Çeşme, 1189 (1775) tarihinde vefat eden Debbağhâne üstadlarının reisi ve Ahî Babası el-Hâc Mustafa Ağa tarafından yaptırılmıştır. Mustafa Ağa'nın kabri, şimdiki vapur iskelesi civarındaki, Hünkar İskelesi'nde bulunan binek taşının karşısında idi.

Çeşmenin su fazlası, iskele yakınındaki Büyük İskele Camii abdest mahallinden akardı.

Kaynak: (Ayvansarayi, Mec. Tevarih, Haz. Derin-Çabuk S: 267).

HACI MUSTAFA ÇEŞMESİ

Düğmeciler civarında, Oluklu Bayır altında ve köşededir. Tamamen kesme-taştan yapılmış olup çok haraptır. Kitabesi bugün mevcut değildir. Merhum İ. Tanışık Bey, İstanbul Çeşmeleri adlı eserinde, 1945 tarihlerinde var olan kitabeyi aynen yazmıştır ki şudur:

Sâhib'il-hayrât Hacı Mustafa ol pâk zât eyledi
Bu çeşmeyi ihya ki ola ruhu şâd.
Hicret-i hayr'ül-beşerden bin yüz altıda tamamen
Kim rızâyı Hakk dürür maksûdî külli valide.

Sene 1106

Çeşme, 1694 senesinde ihya olunmuştur. Çeşmenin ilk banisi belli değildir.

Kaynak: (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/322).

HACI SEZAİ PAŞA ÇEŞMESİ

Feshane Caddesi üzerinde ve Hubbi Hatun Türbesi karşısındaki ahşap bir evin cephesinde idi. Kitabesi aynen şudur:

Sâhib'ül-hayrât ve'1-hasenat merhum
Ve mağfur Hacı Sezai Paşa'nın ruhuna Fatiha.
1332(1913)

Çeşme küçük bir ayna taşından ibaret idi. Kitabe bugün mevcut değildir.

Kaynak: (İstanbul Çeş. 1/346).

HAKKI BEY ÇEŞMESİ

Çevre yolu yanında ve Fethi Çelebi Caddesi üzerindedir. 1970 tarihine kadar, Eminönü-Eyüp hattında çalışan otobüsler bu çeşmenin önünden geçerek Eyüp Sultan'a giderlerdi.

Çeşme muntazam kesme taştan yapılmıştır. Kemeri üzerinde, altı satır halinde hazırlanmış şu kitabe vardır:

Sad Barek Allah efrin ol merd-i hayr-endiş kim
Yapdı bu cây-ı bezi idüb ol ma'den cûd ü sehâ
Ya'ni ki Mir Hakkı'dır mahdûm-ı Yahya Beğ ol-zât
Bu çeşme-sârı zevcesi rûhı içün kıldı bina
Atşâne bir düşse sezadır böyle târih-i selis
Nûş et bu ayn-ı âbdan banisine eyle du'â
1260 (1844)

Çeşmenin alnındaki madalyon içinde ise şu kitabe vardır:

Bânii sânisi/ Bosnasaray'ı ahalisinden Habibe Hanım/ve Taşçı el-Hâc Necib Efendi'lerin eser-i hayratıdır.

Sene 1305 fî gurre-i şa'ban (13-Nisan-1888).

Çeşme, çevreyolu üzerine geldiğinden 1974 de şimdiki yerine nakledilmiştir. O tarihe kadar, biraz yukarıda ve Mehmed Bey Mescidi yanında idi.

Kaynak: (Gezi Notu) (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/262).

HALİL AĞA ÇEŞMESİ

Baba Haydar Camii ile Takkeci Camii arasında, dört yol ağzında, Tekkeci Çeşmesi Sokağı'nın sol köşesinde ve Ahmed Çelebi Sokağı'nın karşısındadır. Sol tarafında ulu bir çınar ağacı vardır. Burada ufak bir çarşı mevcuttur.

Klasik çeşmenin kemeri içinde, dört sıra halinde hazırlanmış 12 mısralı bir kitabesi vardır ki üç ve dördüncü satırlar âyet-i kerimedir. Kitabe şudur:

Bende-i Sultan Murad'ı kâmrân
Dâver Dârâ vü İskender sıfat
Ol Halil Ağa-yı çevgânî-lakâb
Ol celil'ül-kadr olferhunde zât
Râh-ı Hakk'da yapdı bu aynı idüb
Arzû-yı sâlihat-ı bâkiyât
Hakk kabul idüb anın bu çeşmesin
Nâr-ı düzâhdan vire ana necat
Didi târihin Fedâ'i-i hakir
Ayn-ı pâk ü çeşme-i mâ'ül-hayât
1000(1591)

Çeşme, Sultan III. Murad devri devlet adamlarından ve cündî (Suvarî) zümresinden, hayır sahibi Halil Ağa tarafından yaptırılmıştır.

Kitabe yazarı Fedai İsmail Bey, İstanbullu'dur. Kiler-i âmire kâtibi olup Peşte'de 1010 (1601) de şehid oldu.

Takkeci ismiyle de anılan çeşme ve civarının güzel bir görünümü vardır. Etrafındaki iki katlı ahşap binaları ile hâlâ 16 ve 17. yüzyılların hayatını yaşıyor gibidir. Muhakkak olan şu ki, büyük Türk Yazarı Evliya Çelebi ve kendisine pek çok şey borçlu olduğumuz, içi İstanbul ve eserleri sevgisiyle dolu olan Ayvansaraylı Hafız Hüseyin Efendi merhum da burada, bugünkünden farklı bir şey görmemişlerdi.

Çeşme ismini biraz ilerideki Takkeci Camii'nden almıştır.

Kaynak: (Gezi Notu) (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/322) (Hadika 1/285) (Ayvansarayi, Mec. Tevarih, Haz. Derin-Çabuk S: 133) (Si. Osm. 4/12) (E. Çelebi, Danışman Ter. 2/96).

HATİCE SULTAN ÇEŞMESİ

Defterdar'da, Haliç Köprüsü ayağı yanında ve Polis Karakolu'nun önündedir.

Etraf zemini yükseltildiği için çukurda kalmıştır. 1974 tarihine kadar, Yâvedûd İskelesi Sokağı ile Yâvedûd Çeşmesi Sokağı'nın birleştiği yerde ve ikinci sokağın sağ köşesinde idi. Bu sokaklar ve civarındaki diğer sokaklar bugün mevcut değildir.

Klasik çeşmenin üzerinde dört sıra halinde hazırlanmış on mısralı şu kitabe vardır:

Hazret-i Sultan-ı âli neseb kübrâ ism ü şân
Gevher-i iklil-i ismet mefhar-ı zât-ı asîl
Teşnegân-ı dehri iskaa idüb meyl-i kerem
Eyledi bu çeşmeyi bünyâda fermân-ı celil
Kethüdası ya'ni Hacı mustafa ol pâk-dil
Mahlas-ı La'li'le nâm ü zâtı olmuşdu cemil
Eyleyüb emr-i celil'üş-şânını icraya sa'y
Sûret-i itmamına makdûrunu kıldı sebil
Bula cennetde mükâfatın didim târihini
Kıldı Sultan Çeşmesin dünyâda ayn-ı selsebil
1148 Fi. şehr-i Ca.

Çeşme, Eylül-1735 tarihinde yapılmıştır. (Lâ'li Hacı Mustafa Efendi Çeşmesi bahsine bakınız.)

Kitabe, Lâ'li mahlasiyle Kethüda Mustafa Efendi tarafından yazılmıştır. Kendisi şair ve hattattır. Lâ'l renkli kırmızı mürekkep yaptığı için bu lakap verilmiştir.

Çeşmenin sağ tarafında ve ona bitişik, kesme taş ve yüksek bir su terazisi vardır.

Kaynak: (Gezi Notu) (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/148) (Mec. Tevarih S: 124) (Müstakim-Zâde, Tuhfe S: 554).

HATİCE SULTAN ÇEŞMESİ

Ayvansaray'da, sur dışında, Yâvedûd Caddesi üzerinde ve Muhamed'ül-ensâri Türbesi'nin sağ tarafındadır. Türbeye bitişik olan Hatice Sultan Mektebi çok haraptır. Bunun sağındaki Hatice Sultan Sebili'nin ise yalnız yeri kalmıştır.

Sebile bitişik olan çeşmenin yüzü tamamen mermer kaplıdır. Kemeri içinde, üç sıra halinde hazırlanmış on mısralı bir kitabesi vardır. İlk sırada iki, diğer sıralarda ise dörder mısra bulunmaktadır. Kitabe şudur:

Bu çeşme-i dil-cûy ile mekteb-i vâlâ
Güya suyu pâkize-nigin-i güher oldu
Birisi revân-bahş-ı cihandır biri amma
Şâdâb kün-i teşne-i feyz-i hüner oldu

Her birisi hakka ki cûdâ gane bu hayrın
Şâyân-ı sitayiş-eser-i mu'teber oldu
Zâd-ı reh-i ukbâyı eder böyle müheyya
Keyfiyet âlemden o kim bâ-haber oldu
Tâ'ib didi târihini bu hayrı görenler
Allah kabul eyliye âli eser oldu.
1123(1711).

Kitabe yazarı Osman-Zâde Tâ'ib Ahmed Efendi değerli şair ve tarih-çilerimizdendir. Bir çok eseri ve toplanmış divânı vardır. Sultan III. Ahmed devrine kadar geçen Osmanlı vezirlerinin öz geçmişlerini anlatan, Hadikat'ül-Vüzerâ'sı meşhurdur. 1136 ramazanının ikinci günü (25-Mayıs-1724) Mısır mollası iken orada öldü.

Hatice Sultan, IV. Mehmed'in kızıdır. 1086 (1675) de Müsahib Mustafa Paşa ile evlendi. Bu evlenmeden dört oğlu oldu. Paşa, 1686 da ölünce 1102 (1691) de Moralı Hasan Paşa ile evlendirildi. Hayli yaşlanmış olarak 1156 (1743) yılında öldü. Kabri Yeni Cami Türbesi'ndedir.

Hatice Sultan, çeşmesi karşısındaki Yâvedûd Camii'ni de bu sırada tamir ettirmiştir. Ölümünden 20 yıl sonra, 1178 (1764) de Üsküdar'da, İhsaniye'de, Harek İskelesi Yolu üzerindeki çeşmeyi, yeğeni Sultan III. Mustafa, çok hürmet ettiği halasının ruhu için yaptırmıştır. Hatice Sultan'ın yazlık sarayı da bu çeşme civarında idi. Sahilsarayı ise mekteb ve sebilin karşısında idi. Bu sarayın arsasına sonradan Ayvansaray Un Değirmeni yapılmış ve bu da, 1986 da yıktırılmıştır. Bugün yeri parktır. Çeşme, 1988 tarihinde restore edilmiştir.

Kaynak: (Ayvansarayi, Mec. Tevarih, Haz. Derin-Çabuk S: 126-131) (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/326) (M. Tahir, Osm. Müel. Merel Yay. 2/414) (Si. Osm. 1/242) (Ç. Uluçay, Padişahların Kadınları S: 68) (Hadika, 1/56 11/232-232) (M. Ziya, İstanbul ve Boğaziçi S: 346-347-348) (Si. Osm. 1/31).

HAYREDDİN PAŞA ÇEŞMESİ

Mihrişah Valide Sultan Türbesi arkasında ve Türbe Arkası Çıkmazı Sokağı üzerindedir. Bu sokak 1987 tarihinde istimlak edildi.

Çeşme çok büyük hazneli olup tuğla hatıllı olarak kesme taştan yapılmıştır. Küçük ayna taşı üzerinde üç satır halinde yazılmış şu kitabe vardır:

Merhum ve magfurunleh Sadr-ı esbak
Hayreddin Paşa'nın Asarı hayriyesidir.
1310 (1892)

Güzel yazı hattat imzalıdır. Paşa'nın Eyüp'te bir çeşmesi daha vardı. Fakat bu

çeşme yıkılmıştır. Kitabesi, yukarıda yazılanın aynı olup bugün Paşa'nın kabri civarındadır.

Hayreddin Paşa, Tunus valisi Ahmet Paşa'nın yanında yetiştiği için Tunuslu Hayreddin Paşa diye ünlüdür. İstanbul'a gelerek Şeyh Zafiri Efendi aracılığıyla, Sultan II. Abdülhamid'in gözüne girdi. 4-Aralık-1878 de sadrazam olmuş ve 19-Temmuz-1879 da istifa etmiştir. Doğru özlü, doğru sözlü ve kültürlü bir zat idi. Kışın, Nişantaşı'ndaki konağında ve yazın Kuruçeşme'deki yalısında otururdu. 1307 (29-Ocak-1890) tarihinde vefat etmiştir. Kabri, bu çeşmenin civarında, Mihrişah Valide Sultan İmareti bahçesinde iken, 1968 tarihinde, Cumhurbaşkanı Habib Burgiba'nın isteği üzerine, kemikleri Tunus'a nakledildi.

Oğlu, Damad-ı Şehriyâri Salih Paşa, Mahmud Şevket Paşa'nın katli hadisesinden dolayı 24 Haziran 1913 de Bayezid meydanında asılarak idam olundu. Kabri, babasının eski kabri yanındadır.

Kaynak: (A. Çetin, Tunuslu Hayreddin Paşa) (İnal, Son Sadrazamlar S: 895) (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/342).

HAZİNEDAR HOŞNÂDİ USTA ÇEŞMESİ

Abdurrahman Şeref Bey Caddesi üzerinde ve bu caddenin Sirkeci Sokağı ile birleştiği yerde ve sağ köşededir. Yan tarafında ve biraz ileride, Edhem Baba Türbesi ve Arpacı Hayreddin Mescidi bulunmaktadır.

Kesme taş ve tuğla hatıllı olarak yapılan çeşme bugün çok haraptır. Kemeri üzerinde üç satır halinde hazırlanmış şu kitabe vardır:

Hazret-i Esma Sultan Aleyh'üş-şân pür ni'metin
Hazinedar Ustası Hoşnâdi itdirmişdi ceryân

Geldi ihrak etdi bu çeşmei dibinden harâb
Nesim ü Saba Usta ta'mir itdirüb âb-ı revân

Sa'y idüb ma'mûruna oldu sebeb çün sanradan
Su gibi herdem aziz itsün Cenâb-ı Müstean
1258 (1842).

Esma Sultan 1202 (1788) tarihinde vefat etmiştir. Kabri, Eyüp Sultan Türbesi haziresindedir.

Kaynak: (Gezi Notu) (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/260).

HAZİNEDAR ŞEMSİ CEMAL USTA ÇEŞMESİ

Yâvedûd Türbesi avlu kapısının sol tarafındadır. Küçük bir teknecik ve ayna taşından ibaret bulunan bu çeşmeyi, Sultan II. Abdülhamid'in Hazinedar Ustası yaptırmıştır. Kitabesi şudur:

Şevketlû Sultan Gazi Abdülhamid Han Efendimiz Hazretlerinin
Haznedar Ustası merhume Şemsi Cemal Usta'nın hayratıdır.
1324 (1906)

Şemsi Cemal Usta'nın kabri, Otakçılar'da, Fethi Çelebi Camii ile Aşçıbaşı Camii arasında uzanan metruk büyük mezarlığın ortasındadır. Etrafı demir parmaklık ile çevrilmiştir. 1957 de buraya nakledilmiştir. O tarihe kadar, Fethi Çelebi Camii'nin sol tarafında ve yol aşırı yerde bulunuyordu.

Motifli şahidesi üzerindeki kitabesi şudur:

Hüvel-Bâki/Cennet mekân firdevs-i/Âşiyân Pertev-Niyal/Vâlide Sultan/ Aleyh'üş-şân Hazretleri'nin/Hazinedar Ustası/Ve Şevketlû Gazi Sultan Abdülhamid/Han Efendimiz Hazretleri'nin/Hazinedar Ustası)Şems-i Cemâl Us-ta'nın ruhiçün/Fâtiha. 1324 (1906).

Kaynak: (Gezi Notu) (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/302).

HOCA SA'DEDDİN EFENDİ ÇEŞMESİ

Saçlı Abdülkadir Efendi Camii önünde ve Kalenderhane Caddesi üzerinde idi. Bugün mevcut değildir.

Sa'deddin Efendi şeyhülislâm iken Eylül 1599 da vefat etmiştir. Kabri çeşmenin arkasındaki haziredeydir.

Kaynak: (N. Nirvan, Devr Olunan Sular).

İSLAM BEY ÇEŞMESİ

İslâm Bey Caddesi ile İslâm Çeşmesi Sokağı'nın birleştiği yerde ve sokağın sağ köşesindedir. Arkasında İslâm Bey Camii ve hazîresi, karşısında ise, İslâm Bey İlkokulu vardır.

Yığma taştan yapılmış, büyük hazneli bir çeşmedir. Üstü kiremit örtülü ve saçaklıdır. Kemeri üstünde dört sıra halinde hazırlanmış arapca şu kitabe vardır:

Sâhib'ül-hayr sane el-Mevla
Mâ-i câri'ül-ayn fî sebil-Allah

Ayn-ı mâi certmen efdâle
Marr-et aynihâ uyun miyâh

Şehhir allah kasr-ı ikbâle
Nâl amale ü tâl bekah

Câ ü ferdin liemr-i târihin
Eşrib'ül-mâi hasbeten-Lillah: 1112 (1700)
Ta'mir-i sâni fi/Şaban-1322 (Ekim-1904).

1112 hicri tarih yazılı değildir. Fakat son satırın ebced hesabı bu rakamı vermektedir. Çeşme, İslâm Bey Camii'nden 180 sene sonra yapılmıştır.

Kaynak: (Gezi Notu) (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/100).

İSMAİL ÇEŞMESİ

Sofular Çeşmesi de denir. Sofular Yokuşu ortalarında, çıkarken sol tarafta olup büyük bir haznesi vardır. Kemeri üzerindeki kitabesi üç sıra halinde olup şudur:

Hamdullah kerem ü lutf-ı cemil
Rahmet ü mağfiret Rabb-ı Celil

Şest ü şuy idemez isyanım
Anın çün diledim ola sebil

Mülhem'e gayb didi târihini
Aynı zemzem eser-i İsmail
1146(1733)

Kitabe yazarı Mülhem hakkında bir bilgimiz yoktur. Çeşme, bir settin altında, bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğla hatıllı olarak yapılmıştır. Ayna taşı küçüktür.

İ. Tanışık, İstanbul Çeşmeleri adlı eserinde bu çeşmeyi 1187 (1773) tarihinde inşa edilen ve Kurukavak Caddesi üzerinde bulunan Emin Efendi Çeşmesi ile karıştırmıştır.

Kaynak: (Gezi Notu) (İstanbul Çeş. 1/328) (İstanbul Ans. 10/5297).

KADI-ZADE ÇEŞMESİ

Eyüp Sultan Camii karşısındaki Lokmacı İbrahim Sokağı üzerinde ve sokağa girildiğinde biraz ileride, sol taraftadır. Sağ tarafındaki yol, son senelerde açılmış ve çeşme köşeye gelmiştir. 1985 senesinde de onarılmıştır. Ampir mimarî üslubunda inşa olunmuştur. Büyük haznelidir. Alnındaki kitabesi yedi satır halinde hazırlanmış olup şudur:

Nâmdâş-i Fahr-i Âlem mâyek hayr-ı hasenat
Ol küttâb-ı bi'l mahkeme buldu sebil

Belde-i Eyyüb'de dil-havâsın virdi Hüdâ
Küçükköy'de hafr-ı âbâd lağmer mesil

Oldu mecmu' âb-ı safın sâhib'ül-hayrâtdan
Şâhi Mirza Odaları içre çeşme dahil

Akrada katılub Kırkçeşme'ye mâi leziz
Menzilinde kalan bakî fazıledir bî kâl-i kil

Hasbetenlillâh icrayı itdi bâ tevfik-i Hakk
Mazhar idince hayrata dahi Hayy-ı Celil

Ânın zât cümle zât-ı ihraz iderse teşnegân
Bi bedel olur Necibâ iki târih-i cemil

Hakk yoluna akdi iç bu çeşmeden âb-ı hayât
Kadı-Zâde eyledi ihya mâi bî-adil

1169(1755)

Mehmed Rıfat imzalıdır.

Kitabe yazarı Eyüblü Suyolcu-Zâde Necib Mehmet Efendi, meşhur hattat ve şairdir. Divânı ve Devhat'ül-küttâb isimli kitabı vardır. 1171 (1757) de vefat etti. Kabri, Eyüp'te, hamam arkasındaki yokuşun başında ve babasının yanında idi. Bugün mevcut değildir. Şahidesi, Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ne kaldırılmıştır.

Çeşmenin banisi Kadı-Zâde Mehmed Efendi Eyüp'lü olup devrin hattatlarından idi. Eyüp Mahkemesi baş katibi olarak kırk yıl hizmet etmiştir.

Müstakim-Zâde Süleyman Efendi Tuhfet'ül-hattatin adlı eserinde şu bilgiyi vermektedir:

"Eyyûbî Kadı-Zâde denmekle ma'ruf bir pir idi. Beldesinde mahkeme kâtibi riyasetiyle kırk yıla yakın hizmet eyledi. Hüsn-ü hattı Ağakapılı İsmail Efendi Zade Mustafa Efendi'den yazıp diploma almıştır. Beldesi çarşısında, hanesine bitişik odalar dahilinde bir çeşme bina ve bir müstakil vakıf hazırlayıp tarihini İbrahim Tahir Efendi ye yazdırmıştır. 1178 şevvalinde (Mayıs-1765) öldü."

Kaynak: (Müstakim-Zâde, Tuhfe S: 436-495) (M. Necib, Devha S: 108 Kadı-Zâde Mehmed) (M. Tahir, Osm. Müel. Meral Yay. 2/276 Necib Efendi) (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/186) (Si. Osm. 4/542) (Ş. Rado, Türk Hattatları S: 159-166).

KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN ÇEŞMESİ

Silahdar Ağa Caddesi üzerinde ve 1207 (1792) tarihli Ebubekir Ağa Çeşmesi'nin, Eyüp'e doğru sol ilerisindedir. Klasik Türk Çeşme Mimarîsi üslubunda olup muntazam kesme taştan yapılmıştır. Kitabesi yoktur. Sol tarafında tuğladan bir su terazisi vardır. Güzel bir eserdir.

Nazım Bey'in ifadesine göre, Sultan Süleyman'ın bu cadde üzerinde bir çeşmesi daha vardır. Bu çeşme, Bostan İskelesi Sokağı karşısında ve Piyer Loti Kahvesi'ne çıkan yokuşun altında olup yanyana iki çeşmedir. Üzerinde, İstanbul Belediyesi cenaze işlerine bakan bir ahşap yapı vardır. Çeşme bugün çok haraptır. Kanuni'nin bütün çeşmelerinde olduğu gibi bunun da kitabesi yoktur.

Silahdar Ağa Caddesi üzerinde, Sultan II. Mahmud'un da bir çeşmesi vardı. (Bu çeşme bahsine bakınız.)

Kaynak: (N. Nirven, Devr Olunan Sular) (Gezi Notu).

KAPI AĞASI MUSTAFA AĞA ÇEŞMESİ:

Yusuf Muhlis Paşa Caddesi üzerinde ve bu caddenin Yusuf Muhlis Paşa Çıkmazı ile birleştiği yerdedir. Klasik çeşmenin kemeri üzerinde iki sıra halinde hazırlanmış şu kitabe vardır:

Olan Hân Ahmed'e Kâpû Ağası izz ü devletle
Yapub bu çeşmeyi Hakk yoluna bunda oldu cemil
Ali Murteza'nın dest-i pâkinden iç kevser

Bu hayrına ol Mustafa'nın ismi kim oldu delil

Görünce Bülbülî akdığını bu âb-ı pâkin ben
Didim târihini Allah içün kevser sebil oldu
1015(1606)

Kitabe yazarı ve divân şairi Bülbülî hakkında bir bilgimiz yoktur.

Çeşme, Bab'üs-sa'âde Ağası ve Saray Ağası isimleri ile de bilinen Kapıağası Kayış Mustafa Ağa tarafından yapılmıştır. 1022 (1613) tarihinde vefat etti. (Kabri için Kapıağası Kayış Mustafa Ağa Türbesi bahsine bakınız.)

Bu çeşmesine Kapıcı Çeşmesi denirdi. Kendisinin bundan başka, Yedikule ile Belgrad Kapı arasında, Hacı Evhad Sokağı üzerinde de bir çeşmesi ve Sirkeci civarında, Hüdâvendigar Caddesi üzerinde, Karaki Hüseyin Efendi Camii karşısında, Hocapaşa Vergi Dairesi yerinde bir medresesi ve bir çeşmesi daha vardı.

Kaynak: (Gezi Notu) (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/322) (Ayvansarayi Mec. Te-varih, Haz. Derin-Çabuk. S: 304-416) (M. Kütükoğlu, İstanbul Medreseleri, Tarih Ens. Der. SAyı: 7-8 S: 345) (Hadika 1/173) (T. Öz. İstanbul Camileri 1/83).

KARYAĞDI SOKAĞI ÇEŞMESİ

Karyağdı Tekkesi ile Piyer Loti Kahvesi arasında ve kahvenin yanındaki 1 kapı numaralı ahşap evin bahçe duvarı üzerindedir. Arazi meylinden dolayı bahçe, bu çeşmenin üstündedir.

Çeşme, ampir üslubunda olup ayna taşının sağ ve sol tarafında dört köşe mermer sütunlar vardır. Bu sütunlar üzerine kitabeler yazılmıştır. Sağdaki kitabe şudur:

Efdal'ül-amel saki'ül-mâ buyurmuşdur Resul
Su sebilullah-ı lirûh el-Hüseyn'in ola kabul
1228(1813)

Sol taraftaki sütun üzerindeki kitabe ise şudur:

Gazi şedd Abd'ül-Hamid Hân-Zâde Mahmud Hân Hakk
Hûd Medine feth-i Mekke müjdesi buldu vusul
1228

İhtimal bu kitabeler mevcut olan çeşme üzerine bu tarihte yazılmıştır.

Hicaz Seraskeri Tosun Paşa, Vehhabiler'i yenilgiye uğratarak Medine'yi feth etmiştir. Bu haber 1228 senesi R. âhırının 3. günü İstanbul'a ulaşmış ve büyük bir sevinç yaratmıştır. Bu vesile ile bir çok ilim adamına payeler verilmiş ve top şenliği

yapılmıştı. O gün Kabe'nin anahtarları da, Eyüp Sultan Türbesi'nde, Padişah II. Mahmud'a teslim edilmiş ve bir merasim yapılmıştı.

Kaynak: (Gezi Notu) (Cevdet Tarihi, Üçdal Neş. 10/124-127-128).

KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN ÇEŞMESİ

Eyüp Camii civarında ve Silahdar Ağa Caddesi üzerinde ve Bostan İskelesi Sokağı karşısında olup yanyana iki çeşmedir. Bugün çok harap durumda olup kitabesi yoktur. Elvan kemerleri vardır. Üstü mezarlıktır. Burasının vaktiyle Namazgâh olduğu sanılmaktadır. Sol tarafında üst kısma çıkan taş bir merdiven bulunmaktadır.

N. Nirven Bey, "Devr Olunan Sular" adlı kitabında, Bahariye'de Kanunînin üç çeşmesinin bulunduğunu belirtmiştir ki biri bu olmalıdır.

Yapı şekline ve özelliğine bakarak bunun Bizans devrinden kaldığı da söylenebilir.

KASAP-BAŞI ÇEŞMESİ

Edirnekapı dışında olup Bayrampaşa Deresi'ne (Vatan Caddesi-Menderes Caddesi) doğru yüründüğünde, sol tarafta ve biraz ileridedir. Eskiden etrafında oto yedek parçacı dükkanları ve bir de kahve vardı. Kahve 1987 senesi haziranında, dükkanlar ise beş sene evvel kaldırıldı. Çevresi bugün parktır.

Kesme taştan yapılmış olan çeşmenin alnında dört satır halinde hazırlanmış şu kitabe vardır:

Sâhib'ül-hayrât şerife neseb eşrâf-ı hacegân
Hasan Efendi Kassab-Başı hûb hisâl

Yapdı bu çeşmei dilcûyu Rıza-Ullah
Haşre-dek deftere yazıla hüsn-ü a'mal

Nice hayrata muvaffak ide lutf ile ânı
Ecrini eyliye makbul Hüdâ-yı Müstean

Hayriyâ virdi safa teşnelere târihin
Haseneyn aşkına mâ-i çeşmeden iç âb-ı zülâl
1231 (1816)

Kitabe yazarı Hayri Efendi Sünbül-Zâde Vehbi Efendi'nin oğlu olup 1194 (1780)

de İstanbul'da doğdu. 1267 zilkadesinde (Eylül-1851) de vefat etti. Kadı olup gazel ve kasideleri ile tanınır.

Kitabede Efendi diye yazılmasına rağmen Ağa olarak bilinen Hasan Ağa, çeşmesini yaptırdığı sırada kasapbaşı idi. Sonra 22-R. âhır-1233 (29-Şubat-1818) de vezaretle Bursa Valisi ve aynı senenin Ağustos'unda Kaptan-ı Derya oldu. Azlinden sonra bir çok valiliklerde bulundu. 1244 (1828) tarihinde vefat etti.

Kaynak: (Gezi Notu) (Danişmend, Kronoloji 4/588) (Hafız Hızır İlyas, Letaif-i Enderun, Çe. C. Karya S: 146-163) (Si. Osm. 2/167 Hasan Ağa. 2/319 Hayri Efendi) (M. Tahir, Osm. Müel. 2/175) (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/238-336).

KAŞGÂRÎ TEKKESİ ÇEŞMESİ

Kaşgârî Tekkesi avlu duvarı altında ve İdrisköşkü Caddesi üzerindedir. Kesmetaştan yapılmış olup kitabesi yoktur. Çeşme, 1290 (1873) tarihinde Ahmed Bican Paşa tarafından, tekkenin avlusundaki büyük sarnıç ile beraber inşa ettirilmiştir. Suyu bu sarnıçtan gelmekte idi. (Murteza Efendi Tekkesi Camii bahsine bakınız.)

KAYMAKAM MEHMED PAŞA ÇEŞMESİ

Kara Süleyman Tekke Çıkmazı Sokağı üzerinde ve Hacı Ali Efendi Tekkesi Mescidi avlu kapısının sağ tarafındadır. Çıkmaz sokağın Oluklu Bayır Sokağı ile irtibatı vardır.

Çeşme, klasik olup kesme taş ve tuğla hatıllı olarak yapılmıştır. Mermer motifli ayna taşı üzerinde iki kitabe vardır ki ikincisi tamirine aittir. Kitabeler şudur:

Sâhib'ül-hayrât Kaimmekâm Mehmed Paşa
1185(1771)
Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne kabile muallimlerinden Vefalı
Zeliha Hanım
1315 (1897)

Eskiden ebelere "kabile" derlerdi.

Çeşme, Melek Mehmed Paşa tarafından kaymakamlığı sırasında yaptırılmıştır. Kendisi, iki defa Kaptan-ı Derya ve bir kere de sadrıazam olmuştur. Zeynep Sultan'ın kocasıdır. 1216 şevval 15 (18-Şubat-1802) de, Ortaköy'de satın aldığı Ayşe Sultan Sahilhânesi'nde vefat etti. Kabri, eşinin yaptırdığı, Gülhâne Parkı kapısı karşısındaki Zeynep Sultan Camii hazîresindedir. Kallavîli taşı vardır.

Kaynak: (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/200) (Si. Osm. 4/509) (Cevdet Paşa Tarihi, Sabah Gazetesi Neş. 7/180).

KIRIMÎ MEHMED EFENDİ ÇEŞMESİ

Otakçılar'da, Kırımî Çeşme Sokağı ile Otakçılar Mescidi Sokağı'nın birleştiği yerde ve ikinci sokağın sol köşesinde, çevreyolu üzerinde bulunan Kambur Köprü merdivenlerinin önünde ve Otakçılar İlkokulu'nun arka tarafındadır.

Çeşme klasik olup kesme taştandır. Ayna taşının sağında zarif bir kuzu çeşmeciği vardır. Bu çeşmeciğin üzerine iki kumru kabartması yapılmıştır. Yakın tarihe kadar mevcut olan saçağı bugün mevcut değildir. Kemeri üzerinde iki satır halinde hazırlanmış şu kitabe vardır:

Semiyy-i Hazret-i Fahr-i dü âlem
Muhit-i mekremet dil-sâf u dânâ
Ki ya'ni Sadr-ı İstanbul-ı sabık
Bu zibâ çeşmeyi yabdırdı hakka
Necibâ beda vü itmamına târih
Sezadır olsa bu beyt-i dilârâ
Akıtdı aynını âb-ı hayâtın
1147
Kırımî çeşme-sârından için mâ
1148(1735)

Kırımî Mehmed Efendi, Otakçılar Camii civarındaki evi yakınında bulunan tarlayı yenibaştan vakf edip üzerine evli ailelere odalar ve evler yaptırmış ve bu çeşmeyi inşa ettirmiştir. Camiin köşesine de bir abdest teknesi koyarak buradan dahi su akıtmıştır.

Evlerin ve odaların gelirlerini, Otakçılar Cami'inde Kur'an okuyacak üstat hafızlara ve çeşmenin tamirine ve su yollarının bakıcılarına ve sair cihete vakf ve şart eylemiştir.

Kırımî Efendi müderris olmuş, 1141 (1728) de Edirne, 1145 de Mekke Mollası, 1147 (1734) de İstanbul Kadısı ve 1157 şevvalinin onikisinde (Kasım-1744) Anadolu Kadıaskeri oldu. 1159 (1746) tarihinde vefat etti. Kabri, Edirnekapı Mezarlığı'nda ve Şair Kadıasker Baki Efendi'nin yakınındadır. Eşi, Baki Efendi neslinden idi. Kendisi fâzıl ve şâir idi.

Kitabe yazarı Necib Efendi hakkında daha evvel bilgi verilmiştir.

Kırımî Efendi'nin cadde üzerindeki lahdinde "Sabıka Anadolu Kazaskeri/ Kırımî Mehmed Efendi ruhi çün" diye yazılıdır. Lahdin yüzünde ise "Kimseye baki değildir" diye başlıyan ve:

Gel oku ihlas ile bir fatiha itme sükut
Bak hakikatle Mehemmed merkadine ibret al

diye devam eden dört mısralı bir yazı vardır ki 1159 tarihlidir.

Kaynak: (Ayvansarayi, Mec. Tevârih, Haz. Derin-Çabuk S: 75) (Si. Osm. 4/ 236) (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/146) (M. Tahir, Osm. Müel. Meral Yay. 2/276) (Hadika 2/38).

KOCA YUSUF EFENDİ ÇEŞMESİ

Düğmeciler Mahallesi'nde, Zekai Dede Sokağı ile Kurukavak (Halit Paşa Caddesi) Caddesi'nin birleştiği yerde ve sokağın sol köşesindedir. Karşısında ve Ali Paşa Camii yanında, son senelerde yeniden yaptırılan ünlü bestekâr Zekai Dede'nin evi vardır.

Büyük hazneli çeşme, klasik Türk Çeşme Mimarîsi üslubunda olup kesme taştan yapılmıştır. Kitabesi yoktur. Yapıldığı tarih belli değildir. Çatısı dahi kesme taş ile kaplanmıştır.

Hâlit Tanık Bey, bu çeşmenin Koca Yusuf Efendi vakfından olduğunu ve kendisinin, Paşmakçı Çayırı Caddesi üzerindeki büyük çeşmenin de sahibi olduğunu söylüyor ve Koca Yusuf'un Eyüp Çeşmesi'nin yakınında medfun bulunduğunu ilave ediyor.

Eyüp Çeşmesi'nin gerçek adı Fâtih Çeşmesi olup, Eyüp Camii avlu duvarı üzerinde ve Silahdar Ağa Caddesi'nin sağ köşesine yakın bir yerdedir. Koca Yusuf Efendi'nin kabri, bu çeşmenin arkasında ve köşeden 4. hacet penceresi arkasındadır. Lahdinin sütun şeklindeki şahidesi üzerinde şu kısa yazı vardır:

Merhum/ve mağfur el-hac/Koca Yusuf Efendi'nin/ruhiçün fatiha. 1104 (1692).

KOCA YUSUF EFENDİ ÇEŞMESİ

Münzevî Kışla Caddesi ile Münzevî Caddesi'nin birleştiği yerde ve birinci caddenin sağ köşesindedir. İki yüzlü olup çatısına kadar kesme taş ile kaplanmıştır. Büyük haznesi ile heybetli bir görünümü vardır. Kitabesi yoktur.

Çeşmenin az ilerisinde ve aynı sırada, set üzerinde bir Namazgâh bulunmaktadır. Eskiden, çeşmenin ve Namazgâhın önünden geçen ana yol, Edirne Yolu idi. Bütün Osmanlı orduları bu yoldan ve çeşmenin önünden geçerek sefere giderlerdi.

Yusuf Efendi'nin yalı ve bahçesi Sütlüce, Karaağaç sahilinde idi.

(Oğlu için Ahmet Efendi Türbesi bahsine bakınız.)

Kaynak: (M. Hâlid, Hz.i Hâlid ve Eyüp Beldesi S: 48) (M. Erdoğan, Osm. Mimari Tarihinin Arşiv Kaynakları S: 100).

LA'Lİ MUSTAFA EFENDİ ÇEŞMESİ

Edirnekapı Caddesi'nden mezarlığa girildiğinde, biraz ilerideki küçük mescid yanında ve Münzevî Kışla Caddesi üzerindedir. Yakın tarihe kadar Eminönü-Eyüp otobüsleri bu çeşmenin önünden geçerlerdi. Eski resimlerde görüldüğü üzere yol, bu çeşmenin önünde ikiye ayrılır, biri, Otaktepe-Emirbuhari Camii istikametine giderken, sol taraftaki yol ise, Sakızağacı-Demirkapı istikametine giderdi. İkinci yolun bir kısmı bugün de mevcut olup bir taşçının işgalindedir. Emir Buhârî Camii'ne giden yol ise çevre yolu tarafından kesilmiştir.

Eskiden küçük mescidin yerinde bir Namazgâh varmış. Çeşmenin sağ tarafında ve 15 metre ileride kesme taş bir su terazisi bulunmaktadır.

İki cepheli, klasik çeşmenin kemeri üzerinde yedi satır halinde hazırlanmış şu kitabe vardır:

Hüdâvendan-ı hayr-ı din ü dünyânın ser-efrâzı
Ki Hacı Mustafa Lâ'lî Efendi hayr olub karı

Hulûs-ile dilerdi bir eser Allah rızası- çün
Bu ayn ile ki icraya muvaffak eyledi Bari

İdüb tertibe himmet ruhunu merkûmenin dâme
Civâr-ı merkadinde çeşme bünyâd idi efkârı

Olub bezi eyledi bây ü gedâya fî sebil-Allah
Olub âb-ı revanın mâl ü caniyle hayr-ı darı

İçin âbın du'âyı hayra mertûb'ül-lisân olsun
Cihanın pâydâr oldukça bünyâd ile âsârı

Gelüb nûş idene âb-ı hayât olsun diye târih
Bu suyu eyledi Lâ'lî Efendi hasbeten câri
1148(1735)

Kemeri içinde şu küçük kitabe vardır:

"Merhum Hacı Ali Ağa'nın ruhu şâd olsun"

Çeşmenin sağ tarafındaki cephesinde ve kemeri üzerinde yine yedi satır halinde hazırlanmış şu kitabe vardır:

Zâir beyt-i Hüdâ Lâ'lî Efendi kim odur
Kethüdayı Hazret-i Sultan-ı Kübrâ ism ü zât

İtmek-içün iktifa erbâb-ı hayre nev'amâ
Bir eser vaz'ına sa'y eyledi memdûh'üs-sıfât

Bu mahall-i huskî bu âb ile sirâb eyledi
Eyliye ferdâde Mevlâ bâ'is-i fevz necat

Fâtıme Hanım o Zehra haslet iken zevcesi
Gitdi ukbâya idüb terk-i cihanı sebat

Ruhunu merhumenin ihyaya himmet eyleyüb
Merkadi kurbinde yapdı çeşme-i mâi Fırat

Hayr-i câri-veş Hüdâ makbûl-i dergâh eyleyüb
İde ecrin ziver ser levhai hüsn-i berât

Subh ü şâm itsün utaş-ı nâsı târihi nida
Oldu câri fî sebilullah gelün aynı hayât
1148

Kemeri içinde, çok silik olarak, şu kitabe vardır:

Hazâ makâm-ı mâi lezizi câriye bâ'is-ü badi Benli-Zâde/Ebû'1-fevz Ahmed Efendi'ye Hazret-i Zât'ül Kerim ecri azim ihsan eyliye âmin.

Lâ'lî Mustafa Efendi bu çeşmeyi, 1147 (1734) tarihinde vefat eden eşi Fatma Hanım'ın ruhu için yaptırmıştır. Kabri, çeşmenin sağ tarafında ve meşhur Şâkir Baki Efendi kabrinin sol tarafındaki sofadadır. Sofanın etrafı demir parmaklık ile çevrilmiş olup, Lâ'lî Sofası diye ünlüdür.

Fatma Hanım'ın baş ve ayak taşları tavus kuyruğu şekilli olup, her ikisinde de kitabesi vardır. Ayak taşındaki kitabenin son mısraı şudur:

Yâ İlâhi ide adni Fatıma Hanım'a mekân
1147

Yazısı çok siliktir. Bu uzun kitabe, Harameyn müfettişi İbrahim Hanif Efendi'nindir. (Hayatı için Daye Hatun Türbesi bahsine bakınız.)

Lâ'lî Mustafa Efendi Sultan IV. Mehmed'in kızı Hatice Sultanın kethüdası idi. Hattat olan Lâ'lî Efendi 1154 (1741) tarihinde vefat ederek eşinin yanına gömülmüştür. Kafesi sikkeli şahidesi üzerinde silik, onaltı mısralı bir kitabesi vardır. Son beyti şudur:

Hanifâ bâ du'â geldi dile bu mısrâ'târih
Ola Lâ'lî Efendi'nin makamı cennet-i â'lâ
1154(1741)

Daha evvel ruznâmcei evvel olan Mustafa Efendi yazılarında kırmızı mürekkep kullandığından ve bu mürekkebi kendi yaptığından Lâ'lî lakabı ile ünlü olmuştur.

(Hatice Sultan Çeşmesi bahsine bakınız.)

Fatma Hanım'ın baş şahidesinin dış yüzünde şu kitabe vardır:

Merhum ve mağfur/Fâtıma Hanım bint-i Âişe/Hanım. Hemşirei Silahdâr/Hasan Paşa. Dâmâd-ı/Sultâni veziriazamdır./Sabık. Rahmetullahü ecmâin/ervâhiçün el-fâtiha/1147.

Hasan Paşa, yukarıda adı geçen Hatice Sultan'ın kocasıdır. 1125 zilhiccesinde (Aralık-1713) vefat etmiştir.

Çeşmenin sol tarafındaki duvarda da bir kitabesi vardır. Bu duvar, mescid içine bakmaktadır. Lâ'lî Efendi buradaki Namazgâhı da yaptırmıştır. (Edirnekapı Mezarlığı Mescidi bahsine bakınız.)

Kaynak: (Gezi Notu) (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/148) (Ayvansarayi, Mec. Tevârih. Haz. Derin-Çabuk S: 162) (Müstakimzâde, Tuhfe S: 554) (M. Larus, 7/ 781 Lâ'l Mad.) (Si. Osm. 2/258).

MEHMED AĞA ÇEŞMESİ

Defterdar ile Eğrikapı arasında, 1974 tarihine kadar, Öküz Arabacıları Sokağı üzerinde ve Hacı Hüsrev Camii karşısında idi. Çeşme bugün de mevcuttur. Yukarıda belirtilen tarihte ve Haliç Köprüsü'nün yapılması sırasında cami etrafında bulunan sokaklarla beraber, Yeni Mahalle de ortadan kalkmıştır. Çevre Yolu'nun yapımı esnasında da cami ve çeşme, büyük ve derin bir çukurun içinde kalmıştır. Bu sırada camiin ahşap çatısı özellikle sökülmüştür.

Klasik çeşme çatısına kadar muntazam taştan yapılmış olup, sol tarafında ilave bir kısmın çıkıntısı görülmektedir. Kemeri üzerinde üç sıra halinde hazırlanmış şu kitabe vardır:

Ta'âlâ Allahü rahim hayr-ı an-kes çeşme bina kıldırdı
Mehmed Ağa ol kani sehâya irdi avnullah

Bugün teşnediller âb-ı lutfe oldu müstegrak
İde lutf ile bârân havz-ı kevserden ataullah

Safayı tab'ile itmamına Vehbi didi târih
Bu ayn-ı cân-fezâ âb oldu câri hasbetenlillâh
1102 (1690)

"Ketebe Hakkak-Zâde" hattı ile yazılmıştır.

Çeşmenin sağ yan cephesinde, Darphâne Başkâtibi el-Hâc İbrahim Efendi tarafından 1176 (1762) tarihindeki tamirini gösteren kitabe bugün mevcut değildir. Yeri boştur.

1690 tarihli kitabe de 1990 yazında, İstanbul Belediyesi Park ve Bahçeler Müdürlüğü'nce yerinden çıkarılmıştır. Bugün nerede bulunduğunu yaptığım bütün müracaata rağmen öğrenemedim.

Kaynak: (Gezi Notu) (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/92) (Hadika 1/288).

MEHMED AĞA ÇEŞMESİ

Gümüşsuyu Mahallesi'nde, Kasım Çavuş Camii civarında ve Kırk Merdivenler Caddesi ile Balıkçı Bakkal Sokağı'nın birleştiği köşededir. Çok harap durumda olup ayna taşının yarısına kadar toprağa gömülmüştür. Kitabesi şudur:

Bu çeşme-i pâkizeyi Mehmed Ağa nâmında bir sâhib'ül'hayr/Binâ ve ihya idüb mürûr-ı dehr ile harâb/Olmağla hâlâ Pâdişâh-ı... hidiv/Ma'delet güster Sultan Selim Hân/Efendimiz'in Vekil Ustası merhûme/ve magfurünleha Fâtıme Hatun ta'mir ve ihyâ/eyledi. Eyliye cennetde mükâfat Mevlâ.
1207(1792)

Çeşme tamamen kesmetaştan yapılmış olup sağ tarafındaki su terazisi yarıya kadar yıkılmış durumdadır.

Kaynak: (Gezi notu) (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/334).

MEHMED KETHÜDA ÇEŞMESİ

Eyüp Nişancası'nda, Davut Ağa Caddesi üzerinde ve Murat Molla Tekkesi kapısının sağ tarafında idi. Bugün mevcut değildir. Taşlarının bir kısmı avludadır.

Türk Barok Mimarîsi tarzında güzel bir çeşme idi. Ayna taşının üstü istiridye kabuğu biçiminde olup kenarları ve kemerinin üstü çiçek motifleri ile bezenmişti.

Kasım 1987 de, Sayın Kemal Oktay Bey'in himmetiyle külliyenin hazîresi, şadırvanı ve mesnevîhânenin tamirine başlanmıştır. Yapılan hafriyat sırasında, caddeye açılan avlu kapısının iç tarafında ve toprak altından, çeşmenin kitabesi iki parça halinde çıkarılmıştır. Bu iki parçanın dahi bazı yerleri kopmuştur. Mihrab biçimindeki ayna taşının üzerinde beş sıra halinde hazırlanmış şu kitabe vardır:

Mükerrem Kethüdâ-yı Hazret-i Sultan
Ve bud-ı muhterem cûy-ı kerem bir yem i'tâ

Derûn-ı kalb-i pâki ki ma'mûr itdi bu cayın
Getürdü taşradan âb-ı revân mâ-i hayât-efzâ

İsabet eyledi bu bâbda yaptırdı nev çeşme
Leb-i atşâne medar üzre ider âb-ı zülâl icra

Pür itsün tas-ı gûşin da'ima savt sakkan Allah
Olsa tasa biribirine sıhha ile güya

Seza hemân (Kırık).... târih
Mehemmed yapdı bâb-ı tekyeye bir çeşmei zibâ
1143 (1730)

Hadika yazarı diyor ki: "Tekkenin kapısında olan çeşme ve avlusundaki şadırvan, Ayvansaray'da oturan Hatice Sultan'ın kethüdası, Tersane Emini Mehmed Efendi'nin binasıdır ki kendi evi karşısında Zal Paşa Cami'inin üst kapısı karşısında medfundur. Fî 1151 (1738)."

Şadırvan'ın tarihi Suyolcu-Zâde Necib Eyyubî'nindir. Bir beytten iki tarih çıkar:

Eyledi Piri Murad üzre Mehmed-i mükerrem
1143
Tekye'de ehl-i dili şâd-ı revân eyledi âb
1143

Avludaki şadırvan yıkılmış, yalnız kaidesi ile bir kaç ince mermer sütunu kalmıştır.

Mehmed Efendi'nin kafesi destarlı şahidesi bugün de mevcut olup Zal Paşa Caddesi ile Selâhi Mehmed Bey Sokağı'nın birleştiği yerde ve sokağın sol köşesindeki perişan hazîrededir. Kitabesi çok silinmiştir. Okunabilenler ilk mısra ile son beyttir:

Emin-i Matbah iken oldu azm-i ukbâ
Necibâ böyle du'a birle yazdı târihin
İlâhi kıla Mehmed Efendi huldi mahal
1151

Mehmed Efendi'nin bir şadırvanı dahi Eyüp'te Cezeri Kasım Paşa Camii avlusundadır.

Kaynak: (Hadika 1/280-293-294) (İstanbul Çeş. 1/140).

MİHRİŞAH VALİDE SULTAN ÇEŞMESİ

Bostan İskelesi Sokağı üzerinde ve imaretinin sağ tarafındaki muhteşem sebilinin iki tarafındadır. Sebil ile beraber 1209 (1794) tarihinde yaptırılmıştır. Yekpare mermerden olup alınlarına su âyeti yazılmıştır. Ayrıca kitabeleri veya tarihleri yoktur. (Sebili bahsine bakınız.)

Mihrişah Valide Sultan İmâreti'nin sol tarafındaki türbesi kapısının iki yanında da birer kuzu çeşmeciği vardır. Üzerlerine Kelime-i Tevhid hak edilmiştir. Tarih rakamı yoktur. (Türbesi bahsine bakınız.)

MUSTAFA AĞA MEYDAN ÇEŞMESİ

Kasım Çavuş Camii Çeşmesi ve Eski-Yeni Çeşme isimleri ile de anılır.

İslam Bey Caddesi ile Balıkçı Bakkal Sokağı'nın birleştiği köşede ve Kasım Çavuş Camii'nin mihrabı önündedir. Karşısında Eski-yeni Hamamı vardır.

Çeşme klasik olup tamamen muntazam kesme taştan yapılmıştır. Kitabesi yoktur. Yapıldığı tarih belli değildir. Bu Mustafa Ağa, Kapıağası Mustafa Ağa olmalıdır. Bu zatın biraz ileride 1015 (1606) tarihli bir çeşmesi vardır.

Kaynak: (N. Nirven, Devr Olunan Sular).

MUSTAFA PAŞA ÇEŞMESİ

Edirnekapı dışında, Fethi Çelebi Caddesi üzerinde, harap Mustafa Paşa Tekkesi Camii kapısı önünde olup 1940 lı tarihlerde yıktırıldı. Üzerinde şu kısa kitabe vardı:

Sahib'ül-hayrât vel-hasenat Mustafa Paşa
1178(1764)

Kitabe, üç parça olarak camiin sol tarafındaki küçük hazîrenin etrafını çeviren duvarı dibindedir.

(Mustafa Paşa Tekkesi Camii bahsine bakınız.)

Kaynak: (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/192).

MÜHENDİS ALİ DEDE ÇEŞMESİ

Abdurrahman Şeref Bey Caddesi üzerinde ve Aşhane Sokağı köşesine yakın bir yerdedir. Caddeye bu sokaktan girildiğinde 15-20 adım ileride ve sol taraftadır. Karşısında, Yakub Ağa Mektebi'nin giriş kapısı ve Yakub Ağa'nın lahdi vardır.

Çeşme kesme taştan yapılmıştır. Kemeri içinde dört mısralık şu kitabe vardır:

Mühendis Ali dede hayr-endiş idi rah-ı hakikatde
Hüdâ rahmet kıla cân feda kıldı tarikatde
Harâb olmuş idi yolu serâpâ çeşmenin cana
Muvaffak bilhayr oldu türâb buşide gurbetde
1269 (1852)

Ali Bey, Ayvansaray civarında, Hatice Sultan Yalısı ile Defterdar İskelesi arasındaki Hasan Efendi Yalısı'nda uzun müddet kiracı olarak oturmuştur.

Kitabeden Ali Dede'nin tarikat mensubu olduğu ve evvelce mevcut olan çemeyi ve su yollarını tamir ettirdiği anlaşılmaktadır. İstanbul Çeşmeleri adlı eserde Dede ismi yazılmadığı gibi tarih de 1169 yazılmıştır ki doğru değildir.

Kaynak: (Gezi Notu) (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/88) (İstanbul Ans. 6/2984).

MÜLÂZIM OSMAN NURİ EFENDİ MEYDAN ÇEŞMESİ

Terk edilmiş olan Rami Kışlası kapısının karşısındadır. Üzerindeki âyet-i kerimenin altında şu yazı vardır:

Ağır topçu Mülâzım-ı evveli Osman Nuri
Fî 1-Muharrem-1334FÎ28-Teşrini evvel 1331
(9-Kasım-1915)

NAKKAŞ HASAN PAŞA ÇEŞMESİ

Zal Paşa Caddesi üzerindeki Nakkaş Hasan Paşa Türbesi'nin cephesindedir. İki pencere arasına yerleştirilen bu güzel ve zarif kuzu çeşmeciği, türbenin 1606-1607 tarihlerindeki inşası sırasında türbe ile beraber yapılmış olmalıdır.

Mihrap şeklindeki çeşmenin ayna taşı üzerinde, yelpaze şekli ve onun üzerinde ise kabartma şadırvan kubbesi bulunmaktadır. Ayna taşına şu kitabe yazılmıştır:

Sâhib'ül-hayrât merhum
Nakkaş Hasan Paşa rûhiçün fatiha

Rakam yazılı değildir. (Nakkaş Hasan Paşa Türbesi bahsine bakınız.)

Kaynak: (Gezi Notu) (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/350).

NAZIM BEY MEYDAN ÇEŞMESİ

Rami, Yenimahalle'de, Boşnak Hızır Sokağı ile Numan Efendi Sokağı'nın birleştiği köşededir. Karşısında, 1889 da yapılmış bulunan, Tantavî-Zâde Mehmed Halit Efendi Camii bulunmaktadır. Üstü çinko ile kaplı bir saçakla örtülü zarif bir çeşmedir.

Kitabesi, Su herşeye hayât verir, anlamında bir âyeti kerime altında:

Nâzım Bey Çeşmesi
1-Kanun-ı evvel 1341 (Kasım-1922)

yazısı vardır.

Kaynak: (Gezi Notu) (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/312).

OTAKÇILAR ÇEŞMESİ

Otakçılar'da, Fethi Çelebi Camii karşısında ve Otakçılar Polis Karakolu'nun sağ tarafında olup ona bitişiktir. Beş yol ağzında bulunan bu klasik, kesmetaş çeşmenin ne yazık ki kitabesi yoktur.

Eyüp Vakfiyesi'nde, Eyüp Kasabası hudutları yazılırken "Otakcıbaşı Mescidi kurbünde Ali Paşa Çeşmesi" denmektedir. Bu Ali Paşa Sadrazam Semiz Ali Paşa

olup bir çeşmesi de Cezerî Kasım Paşa Camii karşısındadır.

Kaynak: (Eyüp Vakfiyesi S: 317-318 No. 17).

ÖKÜZ MEHMED PAŞA ÇEŞMESİ

Edirnekapı ile Rami Kışlası arasında, Rami Kışla Caddesi üzerinde ve Topçular Caddesi kavşağına yakın bir yerde olup karşısındaki Tikveş Sokağı üzerinde yeniden restore edilen ahşap bir konak vardır. Çeşmenin sağ tarafında ise eski bir yapı bulunmaktadır. Yola taşmış olan ahşap kısmı yıktırılmıştır. 1973 tarihine kadar halk buna Karagöz'ün evi demekte idi. Bu klasik yapı Karagöz Mehmed Paşa'ya ait olabilir. Yapının kargir kısmı, Rami Kışla Caddesi ile Topçular Caddesi arasında uzanmakta olup bir mermercinin tasarrufundadır.

Klasik çeşmenin arkası Namazgâhtır. Sofasına taş merdivenle çıkılır. Mihrab taşı yok olmuştur. Çeşmenin kemeri üzerinde istif yazı ile yazılmış iki satırlık şu kitabe vardır:

Hazret-i Paşa ki nâmıdır Mehmed kâmbin
Sadr-ı a'zam ya'ni ol mu'ti'ül-abâ-i kâmilin

Cümle âsân badi mâden ihya itmeğin
Kıldı icra işbu aynı lezize es-sebâin

Rûz-ı mahşerde şefi'i ola beyn'el-müminin
Mustafa-i Enbiyâ-yı mahbûb Rabb'ül-âlemin

Zümrei atşân nûş itdikce bundan hamd-ile
İzz ü rıf at vire Hû kıla bilâ belâdan emin

Nazar oldukda bu ahsen-i cemilin hüsnüne
Didi târihin Hatibi hayre mâ-i mu'in
sene 1027 (1618)

Bu kitabenin bir aynısı, İstanbul içinde, Öküz Mehmed Paşa Camii önündeki çeşmesi üzerindedir.

Çeşmenin banisi Mehmed Paşa iki defa sadrazam olmuştur. İlki 1023-1025 (1614-1616) tarihleri arasındadır. İkinci sadareti ise, 1-sefer-1028 (18-Ocak-1619) dadır. Buna göre, çeşmeyi inşa etmeye birinci sadaretinde başlamış olmalıdır.

Paşa, 1031 (1622) tarihinde Halep'te vefat ederek Şeyh Bekir Efendi Tekkesi hazîresine gömülmüştür. Karagümrük'te bir camii, mektebi ve çeşmesi vardır. Ayrıca Ulukışla'da mükellef bir handan başka hamam, cami, çarşı, mektep, medrese,

çeşme ve köprü yaptırmıştır. Başka hayratı da vardır. 1020 (1612) tarihinde Gevher-Hân Sultan ile evlendirilerek saraya damad oldu.

Kaynak: (Gezi Notu) (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/64) (Si. Osm. 4/147) (İst-Ans. 7/581) (Hadika 1/27) (Ayvansarayi, Vefeyât, Haz. F. Derin. S: 75).

PERTEVNİYÂL VALİDE SULTAN ÇEŞMESİ

Yâvedûd Caddesi üzerindedir. Hemen yanında Çamur İskelesi Sokağı bulunuyordu. Haliç Köprüsü'nün yapımı sırasında sökülmüş ve geriye alınarak, köprü ayağının yanına yeniden monte edilmiştir. Bu sırada yanındaki ulu çınar ağacı da sökülmüştür. Etrafında bulunan sokakların hepsi 1974 tarihinde evvel istimlak edilmiştir.

Çeşme Türk barok mimarîsinin güzel bir örneğidir. Cephesi mermer kaplı ve büyük haznelidir. Ayna taşı kabartma motifli ve iki tarafı oluklu sütunlarla şekillendirilmiştir. Sütunlar üzerinde iyonik başlıklar görülmektedir. Zarif bir vazo kaidesine geçirilmiş olan musluğunun üzerinde ve kemerinin altında, ayrı bir görünüş veren daire biçimindeki bombeli kabartmanın içine 1273 (1856) tarihli bir hadis-i şerif yazılmıştır.

Sütunların üzerinde ve çeşmenin alnında beş satır halinde hazırlanmış şu kitabe vardır:

Ferzend Mahmud Hân-ı Adlî nûr-ı ayn-ı ka'inât
Eyvan kasr-ı ismetin rûşen çırağ ziveri
Eshâb-ı Fahr-i Âleminne hürmeten bu beldeti

Abd'ül-aziz'in mâder-i sa'd ahteri pâkize zât
Pertev-Niyâl Kadın Efendi ser-firaz-ı kânatat
Terinin içün bünyâd kıldı çeşme nûr'ül-cihât

Hayrata icra eylemekdir şân-ı Nil cûnini
Nûş eyledikçe teşneler âsâr hayrından zülal
Allah hül küll ü cûdin gonçesiyle muttasıl

Mihr-i mu'allayı kerem-fermâyı memduh'üs-sıfat
Rûh-ı Şehidân ola şâd sâbıkîn sâbıkât
İkbâl-i ömr-ile kıla ferahbahş gülzâr-ı sebat

Birsu içüb Muhtar tahsin eyledim hayratını
Pertev nümâ susuzlara nev çeşmeden âb-ı hayât
1273 (1856)

"Hafız Mehmed Emin El-Eyyûbî" hattı ile yazılmıştır.

Çeşmenin alnında Besmele ve onun altında ise "Su âyeti" yazılıdır. Muhteşem görünüşlü bir eserdir.

Kitabe yazarı Şeyh Ahmed Muhtar Efendi Sütlüce Sâdiye Tekkesi şeyhi idi. 1319 (1901) tarihinde vefat etti. Kabri tekkenin hazîresindedir.

Pertevniyâl Valide Sultan, II. Mahmud'un kadını ve Sultan Abdülaziz'in annesidir. 5-Şubat-1883 tarihinde vefat etti. Kabri, yaptırdığı Aksaray Camii avlusundaki türbesindedir. Başka hayratı da vardır.

Kaynak: (Gezi Notu) (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/270) (İnal, Son Asır Türk Şairleri S: 983) (Si. Osm. 1/27) (Ç. Uluçay, Padişahların Kadınları, S: 124).

PERTEVNİYAL VALİDE SULTAN ÇEŞMESİ

Yâvedûd İskelesi Sokağı ile Yâvedûd Çeşmesi Sokağı'nın birleştiği yerde ve ikinci sokağın sağ köşesinde idi. 1972 tarihinde mahalle ile beraber istimlak edildi. Haliç Köprüsü ayakları civarında bulunuyordu.

Basit bir çeşme olup üzerinde şu kitabe vardı:

> Cenet-mekân Pertevniyâl Valide Sultan
> Hazretleri'nin hayratı olan çeşmenin
> Tarih-i ta'miri, fî 15 R. evvel-1326 (17-Nisan-1908)

Çeşme, diğer çeşmesinin yapımı sırasında, 1856 tarihinde yapılmış olmalıdır.

6 Temmuz 1905 Defterdar yangınında mahalleden 35 ev yanmıştır. Bu sırada çeşmenin cephesindeki mermerler de tamamen mahvolmuş olmalıdır.

Yangın, ünlü şeyh ve değerli ilim adamı Veled Çelebi (İzbudak)nin evinden çıkmış ve kıymetli kütüphanesi ile beraber hazırlamakta olduğu Büyük Türk Lûgatı'nın müsvetteleri de yanmıştır.

Kaynak: (Gezi Notu) (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/344) (İstanbul Ans. 8/4347).

RATİBE SALİH HANIM ÇEŞMESİ

Saçlı Abdülkâdir Camii kapısında ve Kalenderhâne Caddesi üzerinde idi. 1316 (1898) da doğup 1332 (1913) tarihinde, 16 yaşında olduğu halde vefat eden Ratıbe Salih Hanım'ın ruhu için annesi Şevkiye Hanım tarafından yaptırmıştır. 1957 de

Eyüp meydanının tanzimi sırasında yerinden alınarak Bulak Mustafa Paşa Türbesi'nin sağ tarafındaki mezarlık duvarına yerleştirilmiştir. Yekpare mermer bir ayna taşından ibarettir. Ne yazık ki boyu duvarı aştığından kitabesi konmamıştır. Taşın alnına Besmele ve su âyeti yazılmıştır.

Kaynak: (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/346) (Gezi Notu).

RAYET KEŞAN KALFA ÇEŞMESİ

İdris Köşkü Caddesi üzerinde ve Çeşme Üstü Sokağı'nın sağ başındadır. Sağ tarafında İdris-i Bitlisî'nin taş mektebi, sol tarafında ise bir çıkmaz sokak vardır. Burada, meşhur İdris-i Bitlisî'nin köşkü bulunduğundan semte ve caddeye bu isim verilmiştir. Sağ tarafında ulu bir çınar ağacı olan çeşmenin kitabesi yoktur. Kesme taştan klasik Türk çeşme mimarîsinde inşa olunmuştur. Yanında ayrıca küçük bir çoban çeşmesi bulunmaktadır. Büyük haznelidir. Kitabe yeri boş ve haraptır. Sol tarafındaki bir merdivenli yoldan İdris Köşkü Mesiresi olan mahalle gidilirdi. Şimdi bu yerde ahşap binalar vardır.

Çeşmenin banisi İdris-i Bitlisî olup zamanla harab olduğundan Abdülaziz'in cariyelerinden Râyet Keşan Kalfa tarafından 1285 (1868) tarihinde onarılmış ve onun ismi ile anılmaya başlamıştır.

Çeşme üzerine yerleştirilen bir kitabede şunlar okunuyor:

"Râyet Keşan Kalfa Çeşmesi 16. yüzyılda İdris-i Bitlisi'nin yaptırdığı bu çeşme 1855 de Râyet Keşan Kalfa tarafından yeniden inşâ ettirilmiştir."

"Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı tarafından onarılmıştır. 1985"

Yukarıdaki tarih yanlıştır. Bu tarihte Sultan Abdülmecid tahtta idi.

Çeşmenin arkasında bir kabir vardır. Silindir şahidesi toprağa gömülmüştür. Ancak, Yâ-Hayy ve Yâ-Kayyûm yazıları okunmaktadır.

Hadika yazarı diyor ki: "İdris Efendi hâlâ İdris Köşkü denmekle maruf nam mahalde bina gerdesi olan çeşme-i âb-ı lezize karib Bülbülderesi tarafında bir set üzerinde medfundur. Koca Mustafapaşa Camii'nin tarihi onundur."

Kaynak: (Gezi Notu) (Hadika 1/264) (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/272).

SADRAZAM ALI PAŞA ÇEŞMESİ

Cezerî Kasım Paşa Camii karşısında ve Çömlekçiler Caddesi ile Haydar Baba Caddesi'nin birleştiği yerde ve ikinci caddenin sol köşesindedir. Çeşme, iki yüzlü olup ön yüzünde üç satır halinde hazırlanmış şu kitabe vardır:

Dokuz yüz altmış altıda yapub kazdırmamış târih
Vezir-i a'zamı Sultan Süleyman'ın avni hemta
Hasan ile Hüseyn'in ruhu içün hoş itmiş sebil
İki cânibden akması ana şahiddir de hakka
Bin onüç da bilüb aslını didim Bülbülî târih
Döküb mâlı bu zibâ çeşmeyi yapdın Ali Paşa
966 (1558)

Tarih rakamı kitabenin ortasına yazılmıştır.

Kitabeli cephesi diğer cephesine göre daha yüksektir. Çatısı dahil her tarafı kesme taştan yapılmış muhteşem görünüşlü bir çeşmedir. Ön cephe çeşmesi Hz. Hüseyin'in, diğer taraftaki çeşme ise Hz. Hasan'ın ruhu için yaptırılmıştır.

Çeşme, Sadrazam Semiz Ali Paşa tarafından 1558 de yaptırılmış ve 1013 (1604) de de tamir edilmiştir. Ali Paşa, 972 (1565) tarihinde vefat etmiştir. Kabri, Eyüp Sultan Türbesi'nin çıkış koridorunun sol tarafındaki küçük hazîrededir. Şahidesi mevcuttur.

Kaynak: (Gezi Notu) (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/10) (Si. Osm. 3/499).

SADRAZAM HÜSREV PAŞA ÇEŞMESİ

Eyüp Camii civarında, Eyüp Hamamı Sokağı üzerinde ve bir evin altındadır, olup kitabe yeri boştur. N. Nirven, Devr Olunan Sular adlı eserinde Külhan Sokağı'nda Hüsrev Paşa Çeşmesi" diyor ki bu olmalıdır.

SADRAZAM HÜSREV PAŞA ÇEŞMESİ

Bostan İskelesi Sokağı nihayetinde, sahile çok yakın bir yerde idi. Arkasında bir kahve, sol tarafında Hüsrev Paşa Kütüphanesi, karşısında ise Âdile Sultan Türbesi ile Hüsrev Paşa Türbesi vardır. 1984 tarihinde, hemen yakınındaki Mihrişâh Valide Sultan İmareti avlusuna nakledilmiştir.

Çeşme, dört köşe sütun şeklinde olup üzerine bir tepelik oturtulmuştur. Kitabesi dört satır halindedir ki şudur:

Hüsrev-i zî-cûd ü Paşa-yı mürüvvet menba'ın
Ruhu şâd olsun demâdem rahmet-i rahmandan
Söyledim Âsaf bu dilcû çeşme-i târih-i tâm
Âb-ı hayvanı akıtdı sahil-i Bostan'da
1275 (1858)

Çeşme, Hüsrev Paşa'nın vefatından sonra yaptırılmıştır. (Hüsrev Paşa Türbesi bahsine bakınız.) Paşa'nın Külhan Sokağı'nda bir çeşmesi daha vardı. Bugün mevcut değildir.

Kaynak: (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/272) (N. Nirven, Devr Olunan Sular).

SADRAZAM MUSTAFA PAŞA ÇEŞMESİ

Rami Kışla Caddesi ile Cicoz Yolu Sokağı'nın birleştiği yerde ve sokağın sağ köşesindedir. Klasik çeşmenin kemeri üzerinde beş satır halinde hazırlanmış şu kitabe vardır:

Sadr-ı a'zam Mustafa Paşa Vezir-i muhterem
Âb-ı ihsâniyle sirâb oldular heb teşne-cû
Ol vezir-i ibn-i vezir Hakk şeş enhâr-ı cûd
Cûy-ı lutfın eyledi atşâne icra sû-besû
Fî-sebil Allah bu yolda buldu bir ayn-ı sevâb
Her tarikiyle de vasfın ider dil-i arzu
Simden bir çeşmedir olmuş revân emvâcle
Ayn-ı âşık-veş ider hoş hurûşdan vuzû
Nafiz'â nutk itdi hame târihi vasfın tamâm
Sadr-ı âli Mustafa Paşa'nın ayn ü cûdi bu
1166(1753)

Kemeri içinde:

Bî-tevfik-i Allâhu Ta'âlâ
Ta'mire muvaffak olundu.
1304 (1886)

diye yazılıdır.

Çeşme, Bahir Mustafa tarafından birinci sadareti sırasında yaptırılmıştır. Kendisi, 18-şaban-1165 (1-Tem.-1752) tarihinde sadrazam olmuş ve 3-C. evvel-1168 (15-Şubat-1755) senesinde de azl edilmiştir. Bundan sonra iki defa daha sadrazam olmuştur. 1765 tarihinde Midilli'de vefat etti. Cesedi İstanbul'a getirilerek, Edirnekapı ile Otakçılar arasında, Otakcıbaşı Sokağı ile Fethi Çelebi Caddesi'nin birleştiği yerdeki tekkesine gömüldü. Fakat taşı yoktur.

Mustafa Paşa, kültürlü ve şair bir zat idi. Bir çok eseri tamir ettirmiş ve Yerebatan Camii'ni yaptırmıştır.

Kaynak: (Gezi Notu) (Tanışık, İstanbul Çeş. /184) (Danişmend, Kronoloji 3/480) (Si. Osm. 4/440) (Ayvansarayi, Vefeyât. Haz. Derin S: 74) (Şem'dani-Zâde Tarihi, Haz. M. Aktepe 11/A. S: 74).

SAVAKLAR ÇEŞMESİ VE MAKSEMİ

Eğrikapı'da, Savaklar Caddesi üzerinde ve Hirami Ahmet Paşa Camii karşısındadır. Aşağıdaki yazı, Sadi Nâzım Nirven Bey'in İstanbul Ansiklopedisi için yazdığı makaleden aynen alınmıştır:

"Kanunî Sultan Süleyman'ın su hayrı olarak Mimar Sinan'ın Belgrad Ormanları'ndan ve Kağıthane Deresi vadilerinden yer altı kanalları ve kemerlerle İstanbul şehri kale duvarı önüne kadar getirdiği Kırkçeşme Suları'nın büyük şehrin muhtelif semtlerindeki çeşmelere, cami ve medrese ve mekteb gibi hayır tesislerine dağıtılması için yapılmış bir maksemdir. Kırkçeşme Suları'nın su kemerleri ve su yolları gibi bu maksem de Mimar Sinan'ın eseridir.

Maksemin caddeye bakan yüzünde klasik üslubda büyük bir çeşme vardır. Geniş, yuvarlak kemerli bir çeşmedir... Çeşmenin kitabesi yoktur.

Maslak dört köşe planlı olup içine, Haliç tarafına bakan yüzündeki kapıdan girilir. Üstü piramit şeklinde bir damla örtülmüştür. Ortası, hava ve ışık almak için fener pencerelidir. Duvarlarda da dar birer pencere bulunmaktadır.

Merhum Mimar Sedad Çetintaş Eğrikapı Maksemi'ni şöyle anlatıyor:

Kırkçeşme Suyu, Eyüp'te İslâmbey Mahallesi'ndeki Savak'dan doğruca Eğrikapı'daki Savaklar Çeşmesi'ne gelir. Bu yapı dışardan büyükçe bir çeşme gibi görülür, fakat yandan bir demir kapı ile girilince içerisi geniş bir oda halindedir. Bu oda makseminin tarifini plan krokisi üzerinde yapalım:

1 — Maksemin kapısı, bu kapıdan zemini mermer döşeli bir gezinti yerine girilir (A). Bu gezinti yerinin havuz tarafındaki köşesinin iki yanında birer su tası yalağı vardır. (B). Savağı ziyaret edenler, güzel suya imrendiklerinde buralardaki taslarla, elleri ile doldurup içerlerdi. Ziyaretimizde iki maşraba hâlâ bulunuyordu.

Gezinti yerinden iki basamak mermer merdivenle mermer döşeli bir sedir-peykeye çıkılır (C). Eskiden bu sedir peykeye hasır serilir, üstüne şilteler atılıp oturulurmuş, yaz sıcağında cidden zevkle oturulacak yerdir. Sedir-peyke mermerleri sökülmüş, harab halde idi.

2 - Eyüp Savağı'ndan gelen suyun bu makseme giriş kanalı. Maslağa gelen su ilk tevzi havuzunu (D) doldurur. Bunun mermer şeddine yüze yakın tunç lüleler dizilmiştir. Su ilk havuzdan (D) bu lülelerle hesablı olarak ikinci tevzi havuzuna (E) dökülür, oradan bir kanala (F) geçer. Su bu kanaldan şehir içinde Ayasofya ve Tahtakale ve etraflarına dağılmak üzere bir ana yola geçer (3). İlk tevzi havuzundan ikinci bir kanala (G) dökülen sular da Yedikule ve etrafına giden ana yola akar (4).

Eğrikapı Maksemi-Maslağı'nın içinde ikisi I. Sultan Abdülhamid, biri III. Sultan Selim, biri II. Sultan Mahmud, biri de Su Nazırı Hamid Ağa adına beş kitabe vardır.

Kitabelerin metinleri şunlardır:

1 — ABDÜLHAMİD I. KİTABESİ (Kapının karşısındaki duvarda)

Bâisi ta'lîki levha oldur ki Cennetmekân ve firdevs âşiyân vâzıı kavânini Devleti Osmaniye ve mucidi âyini saltanatı hâkâniye merhum ve mağfiret nişan ebülfütûhât velmegaazi Es-Sultan Süleyman Han El-Gaazinûrüllâhi merkadüma Hazretleri sây-ü gûşisi beliğ ve sarfı dirhemü dinarı bi deriğ ile mahmiyei İstanbul'a icrayı mâi zülâl hususen Eğrikapı Maksemi'n inşâ ve ihdas ile ahalisi İstanbul'a inayet eyleyüb tanzimi evkaf ile nezaretini sadrıâzam ve düstûru devletlere tefviz idüb bu su yolları harab oldukça merhum ve mağfiretnişânın sülalei tayyibesinden ziveri tahtı saltanat olan padişahlara gerek ziyneti sadrı devlet olan vezirlere gerek şeyhülislamı asra vâcibei zimmet olub her kim pâdi-şâhdan ve vüzerâda bu su yolları haraba meyledikçe ta'mir ve teımim ederler ise mazharı duâi hayr ola, sülük etdiği umurunda muvaffak olsun ve mansur ve muzaffer ve âdâsına galib ve dâreynde aziz ve muhterem ola deyû merhum ve mağfurun vakfiyesinde mastur olub hilâfında tehâşi ve mücânebet eylemek vükelâ ve vüzerâya elzemi umurdan olduğu vazıh ve rüşendir, sene 1201 (1786).

2 — ABDÜLHAMİD I. KİTABESİ (Kapıdan girildiğine göre sol köşede)

Her sefer besmeleyle açılır taksimimiz
Hazreti Bâyezidi Bestamî'dir bizim üstadımız

Sahibi Kanun'u Devlet menbâi cûdi hayr
Hazreti Sultan Süleyman Han dehrin âzami

Çeşmesârı rahmetinde Hak anı âb gark ide
Eylemiş sîrâb lûtfu teşnegânı âlemi

Cümle aksamı hayrında bu taksimi kim müdâm
Teşnegâna etmede taksimi âbı zemzemi

Şimdi viran olmağın ferman ile Su Nâzırı
Oldu çün memur tamire bu câyı hurremi

Mustafa Ağa o zâti hoşhisâlü nîk huy
Hazreti Abdülhamid Han'ın nedîmü hemdemi

İhtimamı tam ile tamirine sây eyleyüb
Bezi idüb makdûrunu oldu bu hayre müntemi

Âb veş cûşen olub târihi hamemden...
Oldu mâmûrü lâtif Eğrikapı'nın Meksemi
1201 (1786)

3 — SELİM III. KİTABESİ : (Kapının karşısındaki ilk kitabenin altında)

Şehi devri kamer Sultan Selim'i nâmdâr elhak
Zemânı devletinde hâba vardı fitne vü câdû

Su verdi tîgi adle mevcei nakşi şecâatden
Nice görsün adüvvü bed meniş handiyle bir hubrû

Unutturdu sedâdı sermeyi şevki Sfahanı
Gubâri pâyine muhtaç olurken didei âhû

Nedîmi hassı Mustafa Ağa hem nâzın âbı
Şehinşâhı cihanı hayre sevk eylerdi ol hoşgû

Yapıldı fî sebilillâh takı hayreti âlem
Getirdi Kerbelâ ervahını şâd etmeye bir su

Tutardım kıt'ayi cevherle bir târihini
Hatif Değil... lutfi nûri Sultan Selim'dir bu.
1203(1789)

MAHMUD II. KİTABESİ

Yapdı Mevlâ yoluna bu eseri Han Mahmud
Âlemin pâdişehi dâdveri Han Mahmud

Döndü bir satırı zerrin kemere Bendi Atik
Harcedüb su yerine sîmü zeri Han Mahmud

Abgûn kubbei gerdüne dönüb bu Maksem
İki tas eyledi şemsü kameri Han Mahmud

Âbler kâbei dergâhına oldu rûmâl
Eyleyüb nakdiyle memlû kemeri Han Mahmud

Eyledi bezli atâ bendei dîrînesine
Yani mamur idüb ol muteberi Han Mahmud

Döndü ber vechi letafet su yolu âyineye
Sureti gamden idüb ânı berî Han Mahmud

Eseri ceddine lutfiyle halâvet verdi
Zam idüb üstüne şîrü şekeri Han Mahmud

Nice şehâm cihan aldı egerçi meydan
Cümleden tîrini sürdü ileri Han Mahmud

Düşmeni bâl açamaz Kaf da Ankaa olsa
Açsa ger şehberi mürgi nazarı Han Mahmud

Sû besû kişverine verdi suhuletle nizam
Çekdi san rişteı âbı güheri Han Mahmud

Lutfu ol mertebedir katrei ihsanından
Âteş içre bitirir verdi teri Han Mahmud

Kahrı şol mertebedir âteş akar sû yerine
Koysa bu makseme ednâşereri Han Mahmud

Çıkmadı kimse başa rezmde ol husrev ile
Edeli tacı zeri ziybü seri Han Mahmud

Vermesün tab'ı sefa ruhuna Allah elem
Görmesin rûyi cihanda kederi Han Mahmud

İzzet etdi cereyan âbi güherveş târih
Kıldı İstanbul'a icra suları Han Mahmud
1235(1819)

5 — SU NAZIRI HAMİD AĞA KİTABESİ

Tarihi berâyı mevludu şerif

Şehinşâhı cihan Mahmud Gaazii Hânı adalet kim
Su yolunda akıtdı sîmü zer ahkâmı mecradır

O şahın bendesi su nazırı Hamid Ağa her dem
Ederdi niy yeti hayrı bu da tevfîki Mevlâ'dır

Suyolcular Ocağı mâli mevkuufundan ihdas
Ki yüz elli kuruş mevlûd için tâyini inhadır

Eserde kethüdası Sadık Ağa dâhildir
Bölükbaşı ağalar reyi bittekmil imzadır

Gerek merhum olan nazır ağa ve geçmiş ervaha
Hediye her sene mevlûdi mürsel ile ihyadır

Olur ki mâhazarda nazır ağa ve bölükbaşı
Beşartı an kıraatle duayı hayrı ihdâdır

Olub kaydı mahallinde emânet cümle a'vâna
Müdâmı ihtimamı sâyi bisyar ile icradır

Tevessül kerdei nükte olan tarih ey Sâkıb
Bu mevlûdünnebeviye badi ancak Hamid Ağa'dır
1239 (1823)

Bu kitabeden öğreniliyor ki 1239 (1823) de Su Nâzırı Hamid Ağa ile kethüdası Sadık Ağa, Suyolcuları Ocağı sandığından ayırtdıkları 150 kuruş ile her sene su nazırlarından ölenlerin ruhlarını şâd etmek için Eğrikapı Savaklar Çeşmesi'nde mevlûd okutmak için bir tesis yapmışlardır."

Hadika yazarı diyor ki:

"Maksemin bir âli çeşmesi haricinde caridir. Maksemin bahçesinde Sekban-başı Ağalar'a mahsus bir kasr-ı şehnişin vardır. Burada, hıristiyanların yumurta gününde (Paskalya) üç gün nöbet beklerler."

Maksem tamamen kesme taştan yapılmış olup mahrûti çatısı dahi taştır. Avlu kapısı üzerinde tarihsiz, Mahmud Ağlî tuğrası vardır. Sekbanbaşı Köşkü, bu kapının solunda olup fevkani idi. Bugün yalnız alt katın iki penceresi kalmıştır.

Kaynak: (Sadi Nâzım Nirven, Eğrikapı Kırk Çeşme Suları Maksemi, Savaklar Çeşmesi, İstanbul Ans. 9/4964) (Mimar Sedad Çetintaş, Türkler'de su, çeşme, sebil. Güzel Sanatlar Mec). (Hadika 1/235) (İzzet Divânı S: 7).

SİLAHDAR ABDULLAH AĞA ÇEŞMESİ

Silahdar Ağa Caddesi üzerinde, Silahdar Ağa Köprüsü ile Santralının karşısında ve Kemiklidere Sokağı'nın sağ başındadır. Set üzerindeki çeşmeye merdivenle

çıkılır. Alnında dört sıra halinde hazırlanmış şu kitabe vardır:

Âb-ı rûy-ı ehl-i din Sultan Selim pür hezz
Dergeh-i lûtfı olur heb cümleye me'vâ-hele

Hem Silahdar olan ol Seyyid Abdullah Ağa
Tavr-ı ahsen oldu devrinde anın pirâ-hele

Bu Silahdar Çeşmesin gördükde gayetle harâb
Nakd-i cûd himmetiyle eyledi ihyâ-hele

Söyledim târih-i tâmmın Şâkir'â atşâna ben
Pek güzel ma'mûre oldu çeşmei ranâ-hele
1206(1791)

Bunun üzerinde "Maşaallah" yazısı vardır. Çeşmenin ön yüzü tamamen mermerdir.

Çeşme, ilk önce Sultan IV. Murad'ın Silahdarı Yusuf Ağa/Paşa tarafından yaptırılmıştır. Kendisinin, Alibey Köşkü'nden Kemerburgaz'a giden yol üzerinde bir çeşmesi daha vardır. Yusuf Ağa sonra paşa olmuş ve Kaptan-ı Deryâ'lık makamına kadar yükselmiştir. Girit Adası'nın Hanya Kalesi'ni feth ettiği için Hanya Fatihi diye ünlü idi. 5-zilhicce-1055 (22-Ocak-1646) da hiç sebep yokken idam edildi. Kabri, Üsküdar'da Karacaahmet Mezarlığında, 8. adada ve Tıbbiye Caddesi üzerindeki kallavîli lahdindedir.

Sultan IV. Murad'ın silahdarı olduğuna göre çeşmeyi 1045 (1635) tarihlerinde yaptırmış olmalıdır. Kendisinin, Kağıthane Köyü Camii civarında bir Çeşmesi daha vardı. Kitabesi bu camiin avlusundadır. Silahdar Ağa ismi bundan dolayı bu semte verilmiştir. Alibey Köy'ün büyük bir kısmı Abdullah Ağa'nın vakıf arazisidir.

Çeşmenin ikinci banisi Abdullah Ağa, Ladik'te medfun Seyyid Bilal ahfadından ve Merzifoni Seyfeddin Dede sülâlesindendir. Dede-Zâde denir. Enderun'dan yetişmiştir. 1204 (1789) de Silahdar Ağa oldu. 1211 (1796) senesinde vefat etti. Âlim ve edib bir zat idi. Halıcıoğlu'nda, Turşucu Hüseyin Camii civarında 1207 tarihli bir çeşmesi daha vardı.

Kaynak: (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/212) (Si. Osm. 3/389-390).

SİYAVUŞ PAŞA ÇEŞMESİ

Camii Kebir Caddesi üzerinde, Sokullu Mehmed Paşa Türbesi karşısında ve Siyavuş Paşa Türbesi'nin yanındadır. Tamamen kesme taştan yapılmış olup kemeri yuvarlaktır. Bu haliyle değişik bir stil arzetmektedir. Ayna taşı üzerinde, üst kısmı yarım daire şeklinde bir kitabesi vardır ki şudur:

Ve min'el-mâi küll-i şeyyin-hayy
Sâhib'ül-hayrât vel-hasenat Sadrıazam-ı esbak
Merhum ve mağfurün-leh Siyavuş Paşa rûhiçün rızaen-Lillâh
El-fâtiha 1011 (1602)

Çeşme, Paşa'nın vefatından kısa bir müddet sonra onun ruhunu şad etmek için yaptırılmıştır. Siyavuş Paşa aynı tarihte vefat etmiştir. Siyavuş Paşa Türbesi bahsine bakınız.

Kaynak: (Gezi Notu) (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/52).

SOKULLU MEHMED PAŞA ÇEŞMESİ

Camii Kebir Caddesi üzerinde ve Sokullu Mehmed Paşa Türbesi cephesindedir. Yol seviyesi yükseltildiğinden çukurda kalmıştır. Ayna taşı küçüktür. Türbenin cadde tarafındaki yüzünde ve pencerenin sol tarafında üç sıra halinde hazırlanmış şu kitabe vardır:

Bu şarâb-ı tahûru kıldı sebil
Ol semiyy-i Nebbi ferruh fâl

Eylesün nûş iden nev kevserden
Rûh-ı evlâdına du'a irsal

Didi târihini Nihadî içüb
Selsebil-i behişt-i âb ü zülâl
976 (1568)

Ketebe Hızır.

Çeşme türbe ile beraber yapılmıştır.

SOKULLU MEHMED PAŞA ÇEŞMESİ

Kalenderhâne Caddesi üzerinde ve Saçlı Abdülkâdir Efendi Camii naziresinin sağ tarafındadır. Kemeri içindeki kitabesi üç satır halinde hazırlanmış olup şudur:

Hazret-i Paşa-yı hemnâm-ı Resul

Ayn-ı âb-ı kevseri kıldı sebil

Nûş iden bulur hayât-ı câvidan
Hak kabul itsün hayrı zehi cemil

Kim Nihadi didi târih-i latif
Oldu ayn-ı çeşmesâr-ı selsebil
977 (1569

Ketebe Hızır hattı ile yazılmıştır.

Evliya Çelebi bu çeşmeye Çarşı Çeşmesi demektedir. Tamamen kesme taştan yapılmış olup büyük bir haznesi vardır. Sağ tarafında medresenin bahçesine açılan büyük bir kapısı vardır. Bu kapı örülü vaziyette iken 1989 yılında açılmıştır. Burası, Türbe Bahçesi Mesiresi adı ile ünlü idi.

Kaynak: (E. Çelebi, Haz, Danışman 2/98 (İ. Tanışık, İstanbul Çeş. 1/25) Hâlid Tanık, Hz.i Halid ve Eyüb Beldesi S: 45)

SOKULLU MEHMED PAŞA ÇEŞMESİ

Zal Paşa Caddesi ile Balcı Yokuşu'nun birleştiği yerde ve sokağın sol köşesindedir. Arkasında Afife Hatun Tekkesi, önünde ise Kızıl Mescid bulunmaktadır. Klasik çeşmenin kemeri içinde üç sıra halinde hazırlanmış şu kitabe vardır:

Sâhib'ül-hayr o hemnâm-ı Resul Mevlâ
Kıldı bu çeşmei cân-bahşı revân itdi atâ

Eyledi âb-ı ferevâvı revân Hakk yoluna
Has sebil itdi içüb halk-ı cihan ide du'â

Hakk kabul eyliye kim didi Nihâdi târih
Kıldı bu çeşmeyi bünyâd Mehemmed Paşa
978 (1570)

Çeşmenin alnında ise şu kitabe bulunmaktadır:

Bu dilcû çeşmenin bânii evvelisi (Kırık) itmiş
Hazine yabmadan vaktiyle ol zât-ı behişt mevâ

Afife Hanım oldu garke-i rahmet bu mevki'de
Hüdâ rûh-ı revanın âb-ı kevserle ide irvâ

Ol iffet pişenin Nâfi' Efendi ya'ni mahdumu
Hazine eyledi ruhu içün bu çeşmeyi inşâ
1268 (1851)

Nafi Efendi Afife Hatun Tekkesi'nin kurucusudur. (Bu Tekke bahsine bakınız.)
Kosova Vilayeti'nin Prizren Sancağı'nda dünyaya gelen kitabe yazarı Şair Nihâdî hakkında hemen hemen hiç bir bilgimiz yoktur.

Kaynak: (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/26) (N. Nirven, Devr Olunan Sular) (Kınalı-Zâde Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-Şuara 2/1011) (Si. Osm. 4/596).

SOKULLU MEHMED PAŞA ÇEŞMESİ

Feshâne Caddesi ile Eyüp İskele Caddesi'nin birleştiği yerde ve birinci caddenin sol köşesinde idi. Tam karşısında Eyüp Emniyet Amirliği binası ve yan tarafında ve yol aşırı yerde ise, Ferhad Paşa Türbesi vardır. Yeri hâlen arsadır. S. Eldem Bey'in İstanbul Anıları adlı eserinde resmi vardır.
Çeşme altı yüzlü olup tamamen kesme taştan yapılmıştı. Yuvarlak kemeri üzerinde üç satır halinde hazırlanmış altı mısralı bir kitabesi vardı. 1942 tarihinde yıktırıldı.

Kaynak: (S. Eldem, İstanbul Anıları S: 105).

SOKULLU MEHMED PAŞA ÇEŞMESİ

Camii Kebir Caddesi ile Boyacı Sokağı'nın birleştiği yerde ve caddenin sağ köşesinde idi. Hemen arkasında Şeker Pare Kadın türbesi vardır. Bu güzelim çeşme 1942 tarihinde yıktırıldı ve yeri yola katıldı.
Üç cepheli çeşmenin her yüzünde mermer oymalı şebekeli pencereleri vardı. Ortadaki pencerenin önüne ve ayna taşının üzerine üç satır halinde hazırlanmış şu kitabe vardı:

Hazret-i Paşa-yı hemnâm-ı Resul
Barekallah eyledi hayrı cemil
Bu Nihâdî didi târih "se" ta

Çeşme-i pes üç taraf kıldı sebil
975
Pâk, safi çeşme-i âb-ı hayât
975
Oldu âb-ı kevser âb-ı selsebil
975 (1567)

Geniş saçaklı ve kesme taştan yapılmış olan çeşme bir sebili andırmaktadır. Sokullu'nun Eyüp'te altı çeşmesi vardı. Hepsi Mimar Sinan'ın eseridir.

Evliya Çelebi bu çeşmeden "Resul Paşa Çeşmesi" diye bahseder ve beşinci tarih mısraını aynen nakleder.

Not: Çeşme, evvelce Camii Kebir Caddesi üzerinde, Oyuncakcılar Çıkmazı'nın sol köşesinde ve yola çok çıkıntı yapmış durumda iken, 1910 tarihlerinde yıktırılmış ve Şeker-Pâre Kadın Türbesi önüne nakledilmiş idi.

Kaynak: (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/22) (Danışman, E. Çelebi/2/98) (S. Eldem, İstanbul Anıları S: 105) (M. H. Tanık, Hz. Hâlid ve Eyüb Beldesi S: 40).

SULTAN IV. MEHMED ÇEŞMESİ

Edirnekapı dışında Emir Buhârî Tekkesi Camii'nin avlu kapısı yanında idi. İ. H. Konyalı'nın, Mimar Sinan'ın Bütün Eserleri adlı kitabında resmini görmek mümkündür.

Çeşmenin iki tarih mısraı ile biten dört beyitlik bir kitabesi, bir de 1285 (1868) tarihli tamir kitabesi vardı.

Tarih beyti şudur:

Aynıdır âb-ı hayâtın akdi hâlâ âleme
1087 (1676)
Çeşmei Sultan Mehemmed ayn-ı İskender gibi
1087

Yukarıdaki satırlar İstanbul Çeşmeleri adlı eserden alınmıştır. Çünkü bu çeşme şimdi mevcut değildir. 1950 li yıllarda yıktırıldı.

Kaynak: (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/88) (Konyalı, Mimar Sinan'ın bütün eserleri S: 75).

SULTAN IV. MURAD ÇEŞMESİ

Ayvansaray surları haricinde idi. Bugün mevcut değildir. Kitabesi Mecmuai Tevârih adlı kitapdan alınmıştır:

Eylesün Bari Ta'âlâ Hân Murad-ı âdilin
Bârgâh-ı saltanatda devlet ü ömrün ziyâd
Fî-sebilillâh akıtdı çeşme-i âb-ı hayât
Gonca-i ümmidini etsin Hüdâ da'im güşâd
Düşdü bir mısra' bu âb-ı dil-güşâ târihine
Oldu câri âb-ı pâk-ı çeşme-i Sultan Murâd
1034 (1624)

Kaynak: (Ayvansarayi, Mec. Tevârih, Derin-Çabuk Ter. S: 126).

SULTAN II. MAHMUD ÇEŞMESİ

Nişancılar Camii yanında, Eyüp-Nişanca Caddesi üzerinde ve caddenin hemen başındadır. Çeşme, arkasındaki Rami Mehmed Paşa Mektebi'nin duvarına yapılmıştır. Hadika yazarının bildirdiğine göre burada Sadrazam Rami Mehmed Paşa'nın bir çeşmesi vardı. Paşa, 1114 (1703) de sadrazam olmuş ve 1118 (1707) tarihinde Rodos Adası'nda vefat etmiştir. Taşı elan mevcuttur.

Çeşmenin kitabesi dört satır halinde hazırlanmış olup şudur:

Hazret-i Mahmud Hân'ın duhteri
Hakka göçdü oldu firdevs-i âşiyan
Mihrimâh Sultan-ki memdûh'ül-hisâl
Rahmet olsun ruhuna rûz u şebân
Sıhr-ı sâni Sa'id Paşa-yı Hakk
Eylemiş tevfike mazhar-i bi-kemân
Sarf idüb nakdinei sim ü zerin
Bunca hayrat itdiler ihya hemân
Mevki'inde yapdırub bu çeşmeyi
Bî-kemân oldu revanı şâdmân
Ber mezid itsün hemişe ömrünü
Şâh-ı devrânın cenâb-ı Müste'ân
Bende Rıfkı söyledim bir beyt ile
Mısra'ından oldu târihi ayan
İtdi nev inşâ bu dil-cû çeşmeyi
1254
Mihrimâh Sultan'a çün Mahmud Hân

Kitabenin üstünde Mahmud Adlî tuğrası vardır. Önünde, iki mermer sütuncuğun taşıdığı revak şimdi yoktur. Kaideleri duruyor.

Sultan II. Mahmud'un kızı olan Mihrimâh Sultan 1227 (1812) tarihinde doğmuştur. Annesi Hoşyâr Kadındır. 1252 (1836) de Kaptan-ı Derya Ferik Mehmet Said Paşa ile evlenmiştir. Mesut günleri çok uzun sürmeden vereme yakalanmış ve 10-R. ahır-1254 (31-Ağos. 1838) de yirmialtı yaşında vefat etmiştir. Kabri, Fatih Camii civarındaki Nakşidil Valide Sultan Türbesi'ndedir.

Said Paşa ise 1220 (1805) de doğmuş ve 1285 (1868) tarihinde de vefat etmiştir. Kabri, Üsküdar'da Nasûhî Tekkesi Camii hazîresindedir.

Kitabe yazarı Rıfkı Mehmed Efendi 1228 (1813) de doğdu. Süleymâniye şeyhinin müridi ve daha sonra Unkapanı Ahmed Buhârî Tekkesi'ne şeyh oldu. 1271 (1854) de vefat etti. Şahidesi tekkenin kapısı yanındadır. Mahir şairlerimizdendir.

Kaynak: (Gezi Notu) (Si. Osm. 2/410-411 Rıfkı Efendi) (Şi. Osm. 2/367 Rami Paşa) (Z. Çelikkol, Rodosta Türk Eserleri S: 48) (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/ 258) (Ç. Uluçay, Padişahların Kadınları ve Kızları S: 130) (Si. Osm. 1/83 Mihrimâh Sultan) (Si. Osm. 3/47 Said Paşa) (Adnan Giz, II. Mahmud'un Kızları, Tarih Dünyası 1950 Sayı: 9 S: 368) (Ç. Uluçay, adı geçen eser S: 132) (H. Şehsuvaroğlu, Asırlar Boyunca İstanbul S: 138) (Moltke, Türkiye Mektepleri, Haz. H. Örs S: 46-47).

SULTAN III. MURAD ÇEŞMESİ

Evliya Çelebi diyor ki:

Fatma Sultan Yalısı'nın yola nazır şahnişinin altında, Sultan III. Murad'ın bir çeşmesi vardır. Tarih kıtası şudur:

Pâdişâh'a çok du'alar eyleyüb
Nûş idenler diyeler azb-ı Fırat
Oldu Âsari bi tarihi azim
Aynî âlî çeşmei Sultan Murad

Evliya Çelebi, Sultan Murad'ın, Fatma Sultan sarayına bitişik ve Ebâ Eyyüb Ensârî Kapısı yanında bir çeşmesinin daha bulunduğunu bildiriyor ki tarih beyti şudur:

Düşdü bir mısra' bu âb-ı dilküşâ târihine
Oldu câri âb-ı pâk-ı çeşme-i Sultan Murad

Her iki çeşme de Yâvedûd Caddesi üzerinde ve bu isimle bilinen cami civarında

idi. Günümüze gelememişlerdir.

Sultan III. Murad 982-1003 (1574-1595) tarihleri arasında hüküm sürmüştür. Kabri, Ayasofya Camii avlusundaki türbesindedir.

Kaynak: (E. Çelebi, Z. Danışman Ter. 2/30) (İstanbul Ans. 4/1848).

SULTAN II. MAHMUD ÇEŞMESİ

Silahdar Ağa Caddesi üzerinde, Eyüp Lisesi'nin biraz ilerisinde, Bahariye Mezarlığı'nın sağ köşesi karşısında idi. Büyük haznesi tuğladan yapılmış olan çeşme, pek harap durumda iken 1987 senesi sonlarında restore edilmiş ve iki ay sonra da yıktırılmıştır. Yeri, yola katıldı.

Ayna taşı ampir mimarîsinde ve iki yanı kabartma dört köşe sütunlu idi. Uzun kitabesinin üzerinde, iki yanında ay yıldız bulunan bir madalyon vardı. Bu madalyonda Mahmud Adlî tuğrası vardı. Altı beyitlik kitabesinin tarih mısraları şöyle idi.

Sezadır yazsa Rifat- bî-bedel târihi dil-cûsun
Bu bâlâ çeşmedir Sultan Mahmud eyledi inşâ
1247(1831)

Kitabe yazarı Rifat İbrahim Halil Bey, İskece Âyânı Mirâlem Topuzlu Mustafa Ağa'nın oğludur. Paris sefirlerinden Abdürrahim Münib Efendi'nin kızı şaire Nesibe Safvat Hanımla evlendi. Kadılıklarda bulundu. Bazı eserleri vardır. 1251 (1835) de vefat etti. Kabri, Eyüp'te, Mihrişâh Valide Sultan Türbesi naziresinde, 1244 (1828) de vefat eden babasının yanındadır.

Kaynak: (Si. Osm. 2/404) (Türk Dili ve Ed. Ans. 7/332) (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/254).

SÜLEYMAN SUBAŞI ÇEŞMESİ

Nişancı Mustafa Paşa Mahallesi'nde, Münzevî Caddesi üzerinde, Müzevvir veya Süleyman Subaşı Camii'nin kıble tarafındadır. Klasik Türk mimarî üslubunda tamamen kesme taştan yapılmıştır. Tonos çatısı dahi taş kaplıdır. Kitabesi yoktur. Ayna taşının sağ tarafına çok zarif bir selsebil yapılmıştır. İstanbul çeşmeleri arasında bir eşi yoktur.

Süleyman Subaşı'nın vakfiyesi Nisan 1545 tarihinde tanzim edildiğine göre çeşme, bu tarihlerde yapılmış olmalıdır. Mabet, Mimar Sinan yapısı idi.

Kaynak: (Gezi Notu).

ŞAH SULTAN ÇEŞMESİ

Silahtar Ağa Caddesi üzerinde, Şah Sultan Camii avlu kapısının sol tarafında ve köşede idi. Ufak bir ayna taşı ve büyük bir haznesi vardı. Kesme taş ve tuğla hatıllı olarak yapılmış olup kitabesi yoktur. Cami ile beraber yapılmış olmalıdır. (Şah Sultan Camii bahsine bakınız.)

Haznesi depo olarak kullanılıyordu. 1987 tarihinde yol genişledikken yıktırıldı ve yeri yola gitti.

Kaynak: (Gezi Notu) (N. Nirven, Devr Olunan Sular)

ŞAH SULTAN ÇEŞMESİ

Defterdar Caddesi üzerinde ve Şah Sultan Türbesi'nin yan cephesinde ve iki yanındadır. Mermerden yapılmış, üzeri tezyinatlı birer kuzu çeşmeciğidir. (Kitabeleri için Şah Sultan Türbesi bahsine bakınız.)

ŞEREF EFENDİ ÇEŞMESİ

Topçular Caddesi üzerinde idi. Yeni açılan (1957) Eyüp-Demirkapı Yolu'na tesadüf ettiğinden yıktırıldı. Basit bir çeşme olup kitabesi şudur:

Manastır Vilayeti'nde Rıhalar Kazası Pestrove Karyesi'nden Hacı Sadık-Zâdeler'den Sefer bin Nebi Efendi'nin hayratıdır.

1346(1927)

Kaynak: (Tanışık İstanbul Çeşmeleri 1/314)

ŞİFÂ YOKUŞU ÇEŞMESİ

Vezir Tekkesi Sokağı ile birleşen Şifâ Yokuşu'nda ve Vezir Tekkesi Sokağı'na yakın bir yerde, sağ taraftadır. Büyük haznesinin önündeki ayna taşı, yekpare mermer olup yelpazeli ve istiridye kabuğu şekillidir.

Kitabesi yoktur. Arka tarafında tek katlı iki evin bulunduğu bir bahçe vardır. Şifâ Tepesi eteklerinde olduğundan bu yerin güzel bir manzarası vardır.

TELHİSİ MEHMED AĞA ÇEŞMESİ

Otakçılar'da, Alaca Tekke Sokağı üzerinde, eski Tokmaktepe Mezarlığı duvarı üzerinde ve Helvacı Şerif Sokağı karşısındadır.

Çeşmenin alnında 1097 (1685) tarihli bir ayet vardır. Bunun sonradan buraya konulduğu sanılmaktadır.

Bunun altında dört satır halinde hazırlanmış diğer bir kitabe daha vardır. İlk üç sırada üçer, son satırda ise bir mısra bulunmaktadır. Kitabe şudur:

Vezir-i a'zam İbrahim Paşa-yı kerem perver
Sa'âdetle cihan vaktinde ma'mûre oldu sertâba
Zemân-ı devletinde sâî hayrat olub âlem

Kimi çeşme kimisi medrese kılmakdadır ihya
Çırağ-ı Hassı Telhisi Mehemmed Ağa yümn-ile
Ebû Eyyüb'de kıldı bu vâlâ çeşmeyi icra

Du'â-yı hayre mazhar ola banisi anın mâ-dâm
İder bu âb-ı nâbiyle bu çeşme âlemi irvâ
Bu mısra'ı dil-âradır anın itmamına târih

Bu zibâ çeşmenin âb-ı hayâtın gel gel iç sıhhâ
1141 (1728)

Nevşehirli İbrahim Paşa 1143 (1730) tarihinde Patrona ihtilâlinde öldürüldü. Kabri, Şehzadebaşı'ndaki camii hazîresindedir.

Sadrazamın, padişaha yazdığı takriri (istek kağıdı) özet haline getirene telhis, bu kağıdı padişaha götürene de telhisi denirdi.

Kaynak: (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/90) (M. Z. Pakalın, Tarih Deyimleri 3/ 449).

VEZİR SÜLEYMAN PAŞA ÇEŞMESİ

Yâvedûd Camii karşısında, Yâvedûd Polis Karakolu (Eski Çınar Karakolu) arkasında ve Yeni Mahalle Sokağı ile Yağhane Değirmeni Sokağı'nın birleştiği yerde idi. Bugün bu yollardan ve karakol binasından eser yoktur. Çeşme, genişletilen Yâvedûd Caddesi'nin kenarında ve çukurda kalmıştı. 1980 tarihinde bu çeşme de yok edildi. Yalnız yanındaki kesmetaş su terazisi elan mevcuttur.

Çeşmenin etrafı mezarlık idi.

Klasik çeşmenin mermer ayna taşı üzerinde sekiz mısralı şu kitabe vardı:

Hazret-i Sultan Mehmed Gâzi'nin
Heb du'â-i hayrın eyler ka'inât
Bir veziri yapdı bir çeşme ânın
Lezzeti reşk-âver kand-ı nebat
Yâ'ni Paşa-yı Süleyman-i zemân
Yapdı ihya eyleyüb ol pâk zât
Bahtî'ya târihi atşâne didi
Oldu câri çeşme-i mâ-i hayât
1075 (1664)

Çeşme, 1083 (1672) tarihinde Bosna Valisi olan ve o senenin sonunda orada şehid olan Süleyman Paşa tarafından yaptırılmıştır.

Kaynak: (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/84) (M. Ziya, İstanbul ve Boğaziçi 1/346) (Ayvansarayi, Mec. Tevârih, Haz. Derin-Çabuk S: 124-125) (Si. Osm. 3/68).

YUSUF AĞA ÇEŞMESİ

Kalenderhâne Caddesi üzerindeki Kalenderhâne Tekkesi sahasındadır. Bundan dolayı Kalenderhâne Çeşmesi de denir. Ön tarafında tekke sahibi Abdülbâki Efendi'nin mektep ve açık türbesi vardır. (Bu bahislere bakınız.)

Çeşme, mermerden yapılmış olup, tekke semahanesinin (mesnevîhâne) cadde tarafındaki yüzünü tamamen kaplamış ve cepheye uydurulmuştur. Ortada çeşme aynası ve yalağı yer almıştır. İki yanında semahanenin iki penceresi, bunun altında ve iki tarafta altışar musluklu abdest mahalli bulunmaktadır. Ayna taşının iki yanına ince mermer sütuncuklar yerleştirilmiştir. Kitabesi yoktur veya kazınmıştır.

Çeşme, Sultan III. Selim'in annesi Mihrişâh Sultan'ın kethüdası Yusuf Ağa tarafından 1210 (1795) tarihlerinde yapılmıştır. Kendisi Giritli olup 1205 (1790) da Valide Sultan kethüdası olmuş ve kardeşi Ömer Ağa'yı da Esma Sultan kethüdası yapmıştır. Valide Sultan'ın vefatından sonra 17-R. âhir-1222 (24-Haz.-1807) tarihinde Bursa'da idam edildi. Kabri, Topkapı Çamlık Mezarlığındaki büyük aile sofası yanındadır. Yalnız baş taşı vardır.

Kaynak: (Gezi Notu) (Hadika 1/278) (Si. Osm. 4/668).

ZAL MAHMUD PAŞA ÇEŞMESİ

Zal Mahmud Paşa Camii'nin, Defterdar Caddesi'ne açılan avlu kapısının sağ

tarafındadır. Yol seviyesi yükseldiğinden çukurda kalmıştır. Klasik olup kemeri içinde şu kitabe vardır:

Sâhib'ül-hayrât Şah Sultan
Hazret-i ma'a Zal Mahmud Paşa

Fî sebilullah bu âbı itdi sebil
Selsebil ide Hûda ana ceza

Teşne diller didiler târihini
Çeşmei mâi hayât-ı canfeza
998 (1590)

Küçük ayna taşında "Z. 1245" (Haz. 1830) tamir tarihi yazılıdır.

İstanbul Çeşmeleri adlı eserde 958 tarihinde yapıldığı yazılıdır. Aynı hata İstanbul Camileri adlı eserde de işlenmiştir. Oysa rakam 998 dir.

Zal Mahmud Paşa ve eşi Şah Sultan 988 şabanında (Eylül-1580) vefat ettiğine göre çeşme 1590 tarihinde ihya edilmiş olmalıdır.

Kaynak: (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/8) (Ayvansarayi, Mec. Tevârih, Haz. Derin-Çabuk S: 114) (E. Çelebi, Danışman Ter. 2/96) (Hadika 1/253).

ZEHRA HANIM ÇEŞMESİ

Vezir Tekkesi Caddesi üzerindedir. Kurukavak (Halit Paşa Caddesi) Caddesi'nden gelindiğine göre, Yusuf Efendi Çiftliği Sokağı'nın sol başında 1166 (1752) tarihli bir çeşmeye ve onun karşısındaki Vezir Tekkesi'ni geçtikten sonra Zehra Hanım Çeşmesi'ne geliriz.

Klasik Türk mimarîsi üslubunda yapılmış olan çeşmenin kitabesi altı sıra halinde hazırlanmış olup oniki mısradır. Kemeri içindeki kitabe şudur:

Duhter-i pâkizesi Muhtar Efendi'nin zehi
Fî sebil-Allâh bezl-i nakd-i cûd ile benâm

Hazret-i Hâlid civarında gezerken sû-besû
Oldu câri kalbine ilham İskayı enam

Hak-ı pâk ve aldı merhum ile bil-hassa
Daderi Mîr Celâl ervahın itdi şâdgâm

Tas-ı gerdûn rûz-ı şeb döndükçe böyle hayratını

Kabr-i miyâ içinde söylesun çok hass ü âmm

Âb-ı zenân afiyetle hân-mân ü zâtı hem
Olalar sirâb cûy-ı fahr-i ila yevm'el-kıyâm

Katrei cevherle yazdım Şevkiyâ târihini
Yapdı Zehra Hanım el-hak çeşmeyi ber fevk kâm
1284 (1867)

Zehra Hanım çeşmeyi, babası Muhtar Efendi ile kardeşi Celâl Bey'in ruhları için yaptırmıştır.

Kaynak: (Gezi Notu) (Tanışık, İstanbul Çeş. 1/342).

ZEYNEP HÂTUN ÇEŞMESİ VE NAMAZGÂHI

Sekiz yolun birleştiği yerde ve Eyüp-Gümüşsuyu Yolu ile Gümüşsuyu Yolu arasında, Gümüşsuyu Deresi Sokağı karşısındadır.

Muntazam kesme taştan yapılmış olup teknesi toprağa gömülmüştür. Kitabesi yoktur. Üzerindeki iki taş konsol dikkati çekmektedir. Burada, eskiden, taş bir balkonun bulunduğu sanılmaktadır. Çeşmeden Gümüşsuyu akardı. Bu su, çinko kaplara doldurulur ve mühürlenerek Topkapı Sarayı'na gönderilirdi. Padişahlar bu suyu içerlerdi.

Arkasındaki düz ve ağaçlı saha, vaktiyle Namazgâh Mesiresi idi. Namazgâh taşı bugün mevcut değildir.

Banisi Zeynep Hatun, İdris-i Bitlisî'nin eşidir. (Camii bahsine bakınız.)

Kaynak: (Gezi Notu) (Hadika 1/263) (M. Koman, Eyüp Sultan S: 12).

EYÜP SEBİLLERİ

ABDÜLKÂDİR EFENDİ SEBİLİ

Sebil, Eski-Yeni Caddesi üzerinde Şeyh Abdülkâdir Efendi Türbesi'nin sağ tarafındaki türbedar odasının penceresinde idi. Pencerenin iki yan yüzünden akan su, isteyene verilirdi. Bugün yerinde dükkan vardır. 1012 (1603) tarihinde yapılmıştır. (Şeyh Abdülkâdir Efendi Türbesi bahsine bakınız.)

Kaynak: (Hadika, 1/267) (İ. Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri S: 5) (İstanbul Ans. 1/119) (İstanbul Kültür ve Sanat Ans. Tercüman Yay. 1/173).

BEŞİR AĞA SEBİLİ

Eyüp Sultan Camii'nin şadırvan avlusundaki türbenin hacet penceresinin iki yan yüzünde idi. Çeşmeciklerinden akan sular önündeki ufak şirin yalağa dolardı.

Şem'dânî-Zâde Tarihi'nde "Âb-ı leziz bulunup baş ucunda, fî sebilillâh sebil bina olundu" demektedir. 1159 (1746) tarihinde türbe ile beraber yapılmıştır. (Türbesi bahsine bakınız.) Ayna taşlarını bugün de görmek mümkündür.

EYÜP SULTAN CAMİİ SEBİLİ

Eyüp Sultan Camii'nin dış avlusunda ve bu avlunun çarşıya açılan musalla kapısının sol ve Hünkâr Mahfeli kapısının yine sol tarafında bulunmaktadır.

Kesmetaştan yapılmış olup üç penceresi vardır. Sultan III. Selim devrinde ve 1215 (1800) tarihinde cami ile beraber yapılmıştır. Kapısı üzerine bir âyet-i kerime yazılmıştır. Bayramlarda ve özel günlerde şerbet dağıtıldığından "Şerbethâne" ismiyle ünlü idi.

GAZANFER AĞA SEBİLİ

Otakçılar'da, Fethi Çelebi caddesi üzerinde ve Otakçılar Camii'nin sağ tarafında idi. Sebilin mermer söveli ve şebeke demirli üç penceresi vardı. Ahşap çatısı mevcut değildi. Pencere sövelerinde musluk yerleri vardı. Mimar Davud Ağa'nın eseri idi.

Sebilin yan tarafında ve Cadde üzerinde, mermer kapaklı sandık şeklinde bir şadırvan teknesi, sağ tarafında ise kesme taş söveli ve demir parmaklıklı üç hazîre penceresi ve onun yanında da Muhasebeci Abdi Efendi'nin fevkani mektebi bulunmakta idi. İstanbul Sebilleri adlı eserde bu mektep sebil olarak gösterilmiştir ki doğru değildir.

Bütün bu güzel eserler 1983 yılında sökülüp atılmış ve yerine hela ve meşruta yapılmıştır. Bu arada üç bölümden oluşan sebil kitabesinin iki bölümü yok olmuş ve yalnız bir bölümü meşruta duvarına yerleştirilmiştir. Bu sırada hazîresi ve Abdi Efendi Mektebi de yıktırılmıştır. Sebilin taşları ve mermer şadırvan camiin yan tarafına atılmış ve bir müddet sonra da bunlar parçalanarak yok edilmiştir.

Sebilin birinci penceresi üzerindeki kitabe şu idi:

Sâhib'ül-birr râgıb'üs-sadakat
Sâhib'ül-hayrât mâ'ilü'l-hasenât
Kapû Ağası fahr-i ehl-i vegâ
Yâ'ni kim Hazret-i Gazanfer Ağa

Kesserah İllahu hayrehu ve sekâhu
Bi-miyâh un-na'im fî ukbâhü
İtdi bu câmi'inde bi'r-i cemil
Teşnegân-ı tarike yapdı sebil

Suyun içüb cemi' bây ü gedâ
Eylesün sahibine hayr-ı du'â
Görüb ânı didi bu abd-i za'if

Târih olsun sebil-i hûb ü latif
1008 (1599)

Kitabe şair Hükmî tarafından söylenmiştir. Kendisi meşhur münşî ve şehnameci'dir. Nişancı ve reis'ül-küttab olmuştur. İsmi Hasan Efendi olup 1030 (1621) tarihinden sonra vefat etmiştir.

Gazanfer Ağa, kendi isteği üzerine hadım olmuş ve Sultan Selim, Sultan Murad ve Sultan Mehmed'e 30 sene kadar Bab'ü'üs-sa'âde Ağalığı yapmıştır. 1011 (1602) de idam edildi. Kabri, İstanbul'da Bozdoğan Kemeri yanındaki türbesindedir. Burada medresesi ve sebili de vardır. Üsküdar'da Ayrılık Çeşmesi'nin de ilk bânisidir.

Kaynak: (Si. Osm. 3/619) (Ayverdi, Fatih Devri 3/409) (İ. Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri S: 13) (İstanbul Ans. 11/6024) (M. Ziya, İstanbul ve Boğaziçi S: 259) (E. Çelebi, Danışman Ter. 2/94) (Hadika 1/288-289) (Danişmend, Kronoloji Tarihi 3/604) (Resmi Ahmed Efendi Sefinet ur-rüesa I. bölüm N. 34 S: 25 Hükmi Efendi) (Ayvansarayi, Nec. Tevârih. Haz. Derin-Çabuk S: 95-132-209) (Peçevi Tarihi, Haz. Derin-Çabuk, Enderun Yay. 11/197-204-210-255-285-294).

HATİCE SULTAN SEBİLİ

Ayvansaray'da sur dışında, Yâvedûd Caddesi üzerinde ve Muhammed ül-Ensâri Türbesi'nin sağ, Hatice Sultan Çeşmesi'nin sol tarafında idi. Bugün mevcut değildir, yeri arsadır. Çeşmesi, Bedrettin Dalan zamanında ve 1989 tarihinde mükemmel olarak ihya edilmiştir.

Sebilin güzel bir resmini, İzzet Kumbaracıların İstanbul Sebilleri adlı eserinde görmek mümkündür, üç penceresi olup araları mermer sütunludur. Sütunlar arası pirinç şebekedir. Mimarbaşı Bekir Ağa tarafından yapıldığı sanılmaktadır.

Ayvansarayî Hafız Hüseyin Efendi'nin Mecmua'i Tevârih adlı eserinde sebilin kitabesi yazılmıştır ki şudur:

Dürret'üt-tâc-ı saltanat ya'ni
Duhter-i Hazret-i Mehemmed Hân

Dürc-i ismet Hadice Sultan kim
Hayradır niyyeti ânın her an

Feyz-i Hakk ol aliyyet'üş-şânı
İde sirâb-ı kevser ihsan

Bu sebili bina idüb Li'llah
Oldu râhat-resân-ı teşne-dilân

Habbezâ bu sebil-i zibinde
Bir içim su letâfetiyle hemân

Reşehât-i zülûl-i seyyâli
Neşve-bahş-ı hayât-ı câvidân

Lezzeti âb-ı rûy-ı kand-ı nebat
Safvetî reşk-i neyyir-i rehşân

Oldu her kûşe-i safâ-meşreb
Muvrid-i cûybâr-ı bağ-ı cinân

Bundan a'la olur mu âlemde
Eser-i hayr-ı dâ'im'ül-ceryân

Göricek tarh-ı dilkeşin Tâ'ib
Hızr ferhûnde-dem mediha-künân

Nâse işrâb idüb didi târih
İçelim âb-ı keser oldu revân
1123(1711)

(Sebilin banisi için camii bahsine bakınız.)

Kaynak: (Ayvansarayi, Mec. Tevârih Haz. Derin-Çabuk, S: 126-131) (Hadika, 1/56 11/231-232) (İ. Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri S: 31) (Si. Osm. 1/241 Ahmet Ta'ib Efendi) (M. Ziya, İstanbul ve Boğaziçi. S: 347).

KASIM PAŞA SEBİLİ

Evliya Çelebi'nin "Kasım Paşa Türbesi yanında sebili tarihi:

Didi târihini Nihâdi ânın
Selsebil-i behişt-i âb-ı zülâl"

diye bahsettiği eser Sokullu Mehmed Paşa Çeşmesi'dir ki yukarıda yazıldı. Her ikisinin tarih beyitleri de aynıdır. 1568 tarihlidir.

Kasım Paşa, Sokullu'nun Sultan-Zâde olmayan oğludur. 979 (1571) de Rumeli Beylerbeyi bulunduğu halde İnebahtı bozgunu ile neticelenen deniz muharebesinde lazım gelen askeri yetiştiremediği için idam edildi. Başı, İstanbul'a getirilerek babasının türbesine defn olundu. Evliya Çelebi bundan dolayı türbeye Kasım Paşa

türbesi demektedir.

Kaynak: (E. Çelebi, Danışman Ter. 2/98) (Vefeyat S: 28).

LALA HÜSEYİN PAŞA SEBİLİ

Edirnekapı dışında, Bahir Mustafa Paşa Tekkesi Camii'nin sağ tarafında ve Fethi Çelebi Caddesi ile Otakcı Başı Sokağı'nın birleştiği yerde, sokağın sol köşesinde idi. Sebilin hemen arkasında Lala Hüseyin Paşa'nın lahdi mevcutur. Sebil bugün mevcut değildir.

Hadikat'ül-cevâmi yazarı eserinin 290. sayfasında şu bilgiyi vermektedir:

"Lala Hüseyin Paşa bu zaviyenin (Bahir Mustafa Paşa Tekkesi Camii) yanında bulunan çeşmenin yanında medfundur. Adı geçen çeşme yakınında köşede vâki sebil, İstanbul'da, Halıcılar Köşkü'nde mescid sahibi Molla Şeref Efendi'nindir. Şerefeddin-i Kırımî Efendi 931 (1524) tarihinde vefat ederek Lala Hüseyin Paşa Türbesi hazîresine gömülmüştür."

Aynı eserin 200. sahifesinde ve Molla Şeref Camii bahsinde ise:

"Molla Şerefin kabri, Otakçılar civarında Sadrazam Maktul Mustafa Paşa Tekkesi yanında vâki Lala Hüseyin Paşa'nın sebili dahilinde olan mezaristandadır." demektedir. Aynı bilgi, 94. sayfada da zikredilmiştir.

Sebil herhalde Molla Şeref tarafından yaptırılmış ve sonra harab olduğundan 976 (1568) tarihinde Lala Paşa tarafından yeniden yaptırılmıştır. Sebil yanındaki çeşme de bugün mevcut değildir.

(Lala Hüseyin Paşa Türbesi bahsine bakınız.)

Türbe, Mimar Sinan yapısı olduğuna göre, sebil ve çeşme de onun eseri olmalıdır.

Lala Hüseyin Paşa lahdinin ayak tarafında ve şahidesi yok olmuş bir kabir vardır. Bunun Molla Şeref Efendi'ye ait olduğu sanılmaktadır.

Kaynak: (Gezi Notu) (Hadika 1/94-200-290) (İ. Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri S: 7).

MİHRİŞAH VALİDE SULTAN SEBİLİ

Bostan İskelesi Sokağı üzerinde, Mihrişah Valide Sultan İmareti ile Hüsrev Paşa Kütüphanesi arasında ve Boyacı Sokağı karşısındadır.

Geniş saçaklı sebilin beş şebekeli penceresi vardır. Pencereler arasına üçer adet ince, zarif sütunlar yerleştirilmiştir. Tamamen mermerden yapılmış olup her pencerenin üzerine dörder mısra yazılmıştır. Türk rokoko üslubunun en güzel

örneklerinden birisidir. Mimar Kethüdası Arif Efendi'nin mimar başılığı zamanında yapılmıştır. Yarım daire şeklindeki sebilin kitabesi şudur:

Mehd-i cenâb-ı Saltanafiklil tâc-ı mekremet
Ma'mûr-saz-ı memleket subh-ı sipihr izz ü câh
Gûş eyle kadr-ı gevherin o saf zât-ı bihterin
Hurşididir ol hâverin Sultan Selim-i Cem Şâh

Bahş itdi mâl muhibb-yâb dünyâyı itdi feyzyâb
Kurb-i Ebî eyyüb'e âb icrasına kıldı nigâh
Bir nev sebil itdi bina hem hoş edâ hem canfeza
Nezdik eshâb-ı safa Rıdvân-ı Halid'e şâhrâh

Güya ki bir kaşanedir revzeleri şahanedir
Cennetmidir ayanedir olmuş mahall-i iştibah
Oldu bu yerde rev-nümâ mazmun tecri tahtehâ
Kıldı kerametle ol dâver-i devlet penâh

İt'âm içün âfakı heb yapdı imaret müntehâb
Ensardan eyler taleb nasr-ı Livayı Pâdişâh
Yekpare ihsandır işi cûd-ı firâvândır işi
İrvâyı atşandır işi her tavrı tevfik-i âla

Esrâr-ı sahbın mazhan envâ'-i hayrın masdarı
Seyr et bu âb-ı kevseri nûr içre istersen şinâh
Gâlib kalemden akdi bil târihi hem-çün selsebil
Eshâba Zemzem hem sebil ayn-ı safâyı Mihrişah

Rakam yazılı değildir.

1290 (1794) tarihinde imaret ile beraber yaptırılmıştır. Kubbeli olan sebilin iki yanında birer çeşme vardır. Çeşmelerin ayna taşının iki yanına pembe sütunlar yerleştirilmiştir. Alnında ise bir âyet-i kerime bulunmaktadır. Çeşme ile sebil arasına birer mihrabcık oturtulmuştur. Bu şekil, sebile ayrı bir güzellik ve heybet vermektedir.

Eserin mimarı iki defa mimar başı olmuş ve 1223 (1808) tarihinde vefat etmiştir. Kabri, İstanbul'da, Lâleli'de, Ağayokuşu'ndaki Kemal Paşa Camii hazîresindedir.

Kitabe yazarı Gâlib Efendi Galata Mevlevîhânesi şeyhi idi. 1205 (1791) de şeyh oldu. 1213 recebinin 26. günü (Ocak-1799) vefat etti. Kabri, tekkenin türbesindedir. Fâzıl, şair, edip ve zarif bir zat idi. Divanı ve Hüsn-ü Aşk'ı pek meşhurdur.

(Mihrişah Valide Sultan Türbesi bahsine bakınız.)

Kaynak: (Gezi Notu) (Si. Osm. 3/615 Galib Efendi 3/263 Arif Efendi) (İ. Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri S: 47).

SULTAN I. AHMED SEBİLİ

Eyüp Sultan Camii iç avlusunda ve Eyüp Sultan Türbesi giriş kapısının sağ tarafındadır. üç cephesi ve üç şebeke demirli penceresi vardır. Pencereler arasına dört mermer sütun yerleştirilmiştir. Bu pencerelerin üzerinde başlıyan ve kapısının üzerinde son bulan bir kitabesi vardır. Bu kitabenin üzerinde oyma mermer şebekeli ve kemerli ikinci pencereler yer almıştır. Kemerler, sütunlar üzerindeki başlıklara oturtulmuştur. Kısa bir saçağı vardır. Çatısı kurşun kaplı olup alçak kubbelidir. Kitabesi şudur:

1. Pencere üzerinde:
Hazret-i Sultan Ahmed sâye-i hâdi's-sebil
Râh-ı Hakk'da hayr içün yaptırdı bir âli sebil

2. Pencere üzerinde:
Eyleyüb rûh-ı Ebî eyyûb-i Ensâri'yi yâd
Ravzai pâki yanında itdi bir hayr-ı cemîl

3. Pencere üzerinde:
Akıdub ol çeşmede Kevser gibi mâ-i main
Eyledi zülâl-i âb-ı safı anda selsebil

Sebilin sol tarafında bulunan kemerli kapısı üzerinde:

Nûş idüb âb-ı hayât ol Şâh-ı Sikender sıfat
Ol binâ-yı hoşnümâ itmamına târih içün
Varid oldu çünki ey Muhammed ferman cezil
İmtisal idüb didim bir beyt kim her mısra'ı
Müstakil târih olub itmama olmuşdur delil
Eyledi Sultan Ahmed şükür na'mây-ı celil
1022

Bin ikramı yek-sede yapdırub bir nev sebil
1022 (1613)

Bu zarif sebilin mimarı Mehmed Ağa'dır. 1043 (1633) tarihinden sonra vefat etti. Sultan Ahmet Camii'nin de mimarıdır.

Sebilin bir penceresinin içine ve sütunların önüne ufak çeşmecikler yerleştirilmiştir. Ayrıca sebil içinde büyük bir çeşme ve bir yeraltı dehlizine açılan merdivenli bir yol ile Kızlarağası Mustafa Ağanın kabri vardır. Ağa, 1033 (1623) de vefat ederek sebil içindeki set üzerine gömülmüştür. Bundan dolayı buraya Mustafa Ağa Sebili de denir. 1922 senesine kadar müslümanlar ramazan ayında sebil içindeki kısmet kuyusundan alınan su ile oruçlarını açarlardı.

Kaynak: (Recep Akakuş, Eyyüb Sultan. S: 112-124-244) (İ. Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri S: 17) (E. Çelebi, Danışman Ter. 2/98) (Hadika, 1/44 Akbıyık Mes. Mustafa Ağa) (Mimar N. Emre, Türk Mimarları, Arkitekt 1937 Sayı:l S: 12) (Z. Nayır, Sultan Ahmet Külliyesi S: 39-44)

ŞEKERPARE KADIN SEBİLİ

Şekerpare Kadın Türbesi yanında idi. (Bu türbe bahsine bakınız.) 1056 (1646) tarihinde yaptırılmıştır. Bunu, kitabesinin şu mısraından anlamaktayız:

Bu türbe ile yapdı bu pâkize sebili

1942 tarihinde yola çıkıntı yaptığı için yıktırıldı.

ŞAH SULTAN SEBİLİ

Defterdar Caddesi üzerinde, Şah Sultan Türbesi'nin sağ tarafında ve Şah Sultan Mektebi'nin altındadır. Tamamen mermerden olup üç şebekeli penceresi vardır. Pencereler arasına üçer adet ince mermer sütunlar yerleştirilmiştir. Pencereler üzerinde ve geniş saçağının altında şu kitabe vardır:

1. Pencere üzerinde:

Menba'-ı lûtf ü mürüvvet çeşmesâr-ı merhamet
Bahr-i cûd ü mekremet çûş-âver mevc-i nevâl
Şeh Selim Hân mekârım perverin hemşiresi
Şâh Sultan sutûde menkibet ferrûh hisâl
Mâder-i şefkat-nisârı Mihrişâh Kadın diriğ
İtdi çün mağrib zeyn hake âhir irtihal
Virdi Hakk tevfik o Sultan-ı Mürüvvet meşrebe
Yapdı a'la böyle bir dil-cû sebil-i bî-misâl

2. Pencere üzerinde:

Kıldı rûh-ı mâderin şâdân bu câri-i hayr ile
Bezi idüb ayn'ül-hayâthimmetin âhir âbe mail

İşte bu ra'nâ sebil oldu dil-ârâ tarh ile
Sinei birr akan açmış dilber sâhib-i cemâl
Seyr içün nûr-i günehsâr girdiler birbirine
Nâs ânı zerrin şebike eyler amma kim hayâl
Dide-i rûz-ı teşnegândır sû-besû gözler müdâm
Tası ebnâyı sebile arz ider âb-ı zülâl

3. Pencere üzerinde

Görse Mecnûn tası zencirin zülf-i Leylâ'ya
Olmaz idi ağzı suyun akıdub aşüfte hâl
Yâ-İlâhi eyliye Sultan-ı zişân da'ima
Sad hezâran böyle hayret-hasâne iştigal
Geh leb-kevserle geh gülzâr-ı and içre ide
Mâderi her sû haram nâz ile arz-ı cemâl
Lûle-i hâmeden İhya oldu târihi revân
Şâh Sultan nev sebil itdi bina mâ iç zülûl

1215 (1800)

MESİRELER

AĞA KIRLIĞI MESİRESİ

Yeri belli değildir. Evliya Çelebi, "Safâlı çimenliktir ki güya toprağı kadife ile örtülmüştür," diyor. Fakat yerini belirtmiyor.

BÜLBÜL DERESİ MESİRESİ

İdris Köşkü Tepesi ile İslam Bey Tepesi arasındaki vadide ve Evlice Baba Tekke Sokağı ile Eyüp Gümüş Suyu Sokağı arasında idi. Bu derenin cıvarı evvelce bağlık, bahçelik ve ağaçlarla örtülü idi. Arka sırtları, Bülbül Deresi üstlerine doğru fulya, zerrin tarlaları ile kaplı, bülbüller öten bir mesire yeri idi.

Evliya Çelebi "Bu derede sesi güzel bir çok bülbüllerin ötüşmelerinden gönüllere sevinç ve safa husule gelir", diyor.

CAN KUYUSU MESİRESİ

İdrisköşkü Mevkii'nde, Karyağdı ve İdrisköşkü Sokakları ile çevrili geniş alanı kaplıyan tepe üzerinde idi. Burası Eyüp'ün en yüksek yeridir. Manzarası nefistir.

Râyet Keşan Kalfa Çeşmesi, Dolancı Derviş Mehmed Efendi Mevlevîhânesi ve Zevkî Kadın Namazgahı bahislerine bakınız.

Asırlık çınar ve diğer ağaçların gölgelediği bu yerde ayrıca bir de niyet kuyusu veya kısmet kuyusu bulunmaktadır. Bu kuyunun yanında bir kuyu daha vardır.

Hadika yazarı bu kuyudan şöyle bahsediyor:

"Bu mahalde bir hanede bir kuyu olup, her ne niyet için bakılırsa görünür diye söylenir, hâlâ çok kimse bakar."

Evliya Çelebi ise şunları yazmıştır:

"Can Kuyusu gezinti yeri, Eyüp'ün kuzeyindeki mezarlık içinde bir kaç ev vardır. Orada bir evde bir su kuyusu vardır. Birinin bir şeyi kaybolsa evvela temiz abdest alıp kuyunun kenarındaki musalla üzerinde iki rekat namaz kılar, sonra bir Fâtiha-i Şerife okuyarak sevabını Hz. Yusuf A.S.ın mübarek ruhuna hediye eder.

Sonra: Ey sâhib-i pir, Hz.Yusuf-u Sıddık aşkına olsun, benim falan akrabam, yahud falan evlâdım, yahud kaybolan şu türlü eşyam ne oldu, diye kuyunun ağzından bağırır. Derhal sorduğu kimse hayatta mı, ölü mü veya kaybolan eşya adı ve resmi ile nerede ve kim çaldı ise ve sorumlu denizde ise hangi denizde, açıktan açığa bildiren ince bir ses duyulur..."

Evliya Çelebi'nin ve Hadika yazarının bir hanede bulunduğunu söylediği kuyuya, bugün de bir evin içinden geçilerek gidiliyor.

ÇIRÇIR MESİRESİ

Oluklubayır Tepesi'ndedir. İslam Bey Caddesi'nden ayrılan Tahta Minare Caddesi - Bayıldım Sokağı yoluyla gidildiği gibi, İslam Bey Çeşmesi Sokağı yoluyla da gidilir. Meyilli bir arazide, herhalde eskiden ağaçlı bir sahada, fevkalade güzel manzaralı bir mesiregâh idi.

Yüksekçe bir mevkide bulunduğundan, bütün Eyüp'e hakimdir. Buradan, Bülbüldere Yolu, Karyağdı Tepesi, Eyüp Camii ve çarşısı, Haydar Baba Tepesi pek güzel görülmektedir. 1970 tarihlerinde tanzim edilerek park haline getirilmiştir. İyi niyetle yapılan bu park şimdi pek bakımsızdır. Ayten Sokağı tarafına bir levha konularak burasının "Tarihi Çırçır Mesiresi" olduğu belirtilmiştir.

FULYA TARLASI MESİRESİ

Gümüş Suyu'nun bulunduğu vadi tarafındaki yamaç ve düzlük yerlerdeki fulya bahçeleri arasında idi. Bu geniş sahada, Bülbül Deresi'nin yan kolu, Bülbül Yuvası mevkii bulunuyordu. Kuzey tarafı tamamen kapalı olan bu yer, bir koru görünümünde idi. Bugün bile bu ağaç toplulukları yer yer görülmektedir. Burada şimdi, yeni yollar açılmış ve etraf evlerle dolmuştur.

Eski-Yeni Caddesi'nden ayrılan Balıkçı Bakkal, Eski-Yeni Dere Sokağı, Bülbül Yuvası Sokağı yolu ile Bülbül Yuvası mevkiine gelinir ve buradan da Gümüş Suyu Mesiresine varılırdı.

Eyüp'ü çok iyi bilenlerden Osman Cemal Kaygılı bu yerden şöyle bahsediyor: "Fulya Tarlası veya Fulya Bağı denilen mesire ise yâr ve ağyar gözlerinden gizli buluşma yeri olarak bilhassa tercih edilirdi. Bir Bulgar çiçekçi bahçıvan tarla bahçesine büyük bir havuz yaptırmıştı. Yazın gençler gelir, soyunur devrin adetince bellerine peştemal sararak türlü cümbüşlerle yüzerlerdi."

GÜMÜŞSUYU MESİRESİ

İdris-i Bitlisî kabrinin ilerisinde ve Bülbülderesi'nin başladığı yerdedir. Burada köşe başında, set duvarına bitişik çeşme, Gümüş Suyu Namazgahı çeşmesidir. (Bu bahse bak.)

HARP MEYDANI MESİRESİ

Yeri belli değildir. Bu isim, herhalde burada cirit oynandığı için verilmiş olmalıdır.

KALAMIŞ MESİRESİ

Yeri belli değildir.

KIRK SERVİLER MESİRESİ

Eyüp'te, Serviler Mahallesi ve Sıra Serviler Sokağı adı ile bilinen iki yer vardı. Birincisi takriben Yusuf Efendi Çiftliği Sokağı civarında ve Şifâ Yokuşu eteğindedir. Meyilli bir arazide bulunduğundan manzarası güzeldir. Burası Çırçır Mesiresi de olabilir.

Şifâ Tepesi'nde, Şifâ Havuzu adıyla bilinen bir havuz vardı. Yeri yüksek olduğundan daima rüzgarlıdır. Bu özelliğinden dolayı yaz günleri çok geleni olurdu. Suyunun her derde şifâ olduğu söylenir. Havuzun civarındaki bahçe ve bağlarda kokulu yapıncak üzümü yetiştirilirdi. Bahçe sahipleri meyve ve üzümleri gelenlere satarlardı.

İkincisi olan Sıra Serviler Sokağı ise Tokmak Tepe'nin hemen yanında olup bugün Alaca Tekke Sokağı adını taşımaktadır. Tepenin Haliç ve civarına nazır nefis

bir manzarası vardır. Burada, 1975 senesinde güzel bir park ve dinlenme yeri yapılmıştır.

TOPÇULAR MESİRESİ

İncir, kiraz ve üzüm bağlarıyla ünlü idi. Cuma günleri gelenlerle dolardı. Burada Öküz Mehmed Paşa çeşmesi ve namazgahı vardı. (Bu bahse bakınız.)

TÜRBE MESİRESİ

Şehrin içinde ve Sokullu Mehmed Paşa Türbesi'nin arkasında bulunduğu için bu isimle anılırdı. Bugün yerinde büyük bir arsa ve hela bulunmaktadır. Mesire yalnız hanımlara ait olup Kalenderhâne Caddesi üzerindeki kapıdan giriliyordu. Bu kapı sonradan örülmüşse de 1989 tarihinde yeniden açılmıştır.

Kaynak: (Gezi Notu) (Z. Şakir, Haliç ve Eyüp Sultan S: 66-67) (İstanbul Ans. 10/5451) (E. Çelebi, Haz. Z. Danışman cilt 2)

MİMAR SİNAN'IN EYÜP'TEKİ ESERLERİ

MABETLER

1- Arpacıbaşı Mescidi (M. Meriç, Mimar Sinan. Tuhfetül mi'marin S: 31 ve Tezkeretül'ebniye S: 90)
2 - Davut Ağa Mescidi (Aynı eser, Mi'marin S: 30)
3 - Defterdar Nazlı Mahmud Efendi Mescidi. (Aynı eser, Ebniye S: 87)
4 - Dökmecibaşı Camii. (Aynı eser. Mi'marin S: 29. Ebniye S: 90)
5 - Karcı Süleyman Mescidi. (Aynı eser. Mi'marin S: 31. Ebniye S: 91)
6 - Koca Nişancı Paşa Camii (Aynı eser. Mi'marin S: 28. Ebniye S: 77)
7 - Şah Sultan Camii ve Tekkesi (Aynı eser. Mi'marin S: 24. Ebniye S: 77
8 - Şeyh Emir Buhârî Camii. (Aynı eser. Mi'marin S: 27. Edirnekapı içinde olduğu yazılıdır)
9- Zal Mahmud Paşa Camii. (Aynı eser. Mi'marin S: 26. Ebniye S: 103)

TÜRBELER:

1 - Ayaş Paşa Türbesi (Bu türbe bahrine bakınız)
2 - Dukakin-Zâde Türbesi (Aynı eser. Mi'marin S: 25)
3 - Hüseyin Paşa Türbesi (Aynı eser. Mi'marin S: 27) Bak, Lala Hüseyin.
4 - Pertev Paşa Türbesi (Aynı eser. Mi'marin S: 25. Ebniye S: 104)
5 - Siyavuş Paşa Türbesi (Aynı eser. Ebniye S: 103)
6 - Sokullu Mehmed Paşa Türbesi. (Aynı eser. Ebniye S: 103)
7 - Veziriazam Semiz Ali Paşa Türbesi. (Aynı eser. Mi'marin S: 25)
8 - Zal Mahmud Paşa Türbesi (Aynı eser. Ebniye S: 103)

HAMAMLAR:

1- Dere Hamamı/Akarçeşme Hamamı/Çömlekçiler Hamamı. (Aynı eser. Ebniye S: 129)

2 - Emir Buhârî Hamamı (Aynı eser. Ebniye S: 128)

3 - Eyüp Türbe Hamamı Tamir. (Aynı eser. Ebniye S: 128)

4- Nişancı Mustafa Paşa Hamamı. (Aynı eser. Ebniye 127) Bak, Nişancılar Hamamı.

MEDRESELER:

1 - Sokullu Mehmed Paşa Medresesi. (Aynı eser. Mi'marin S: 34)

2 - Sokullu Mehmed Paşa Dar'ül-kurrası. (Aynı eser. Mi'marin S: 36)

3 - Zal Mahmud Paşa Medresesi. (Aynı eser. Ebniye S: 103)

SARAYLAR:

1 - Ahmed Paşa Sarayı (Aynı eser. Ebniye S: 121)

2 - Ali Paşa Sarayı (Aynı eser. Ebniye S: 121)

3 - Zal Mahmud Paşa Sarayı (Aynı eser. Mi'marin S: 26)

KRONOLOJİK SIRAYA GÖRE EYÜP MABETLERİ:

Sofular mescidi. 857	(1453) den hemen sonra
Uluca Baba mescidi. 857	(1453) den hemen sonra
Kasım Çavuş Mescidi. 857	(1453) den hemen sonra
Arpacıbaşı Mescidi. 857	(1453) den hemen sonra
Eyüp Sultan Camii. 863	(1458) tarihinde
Yâvedûd Camii (Sultan Camii).	Fetihten hemen sonra
Balçık Tekkesi Mescidi. 863	(1458) takribi
Alibey Köy Mescidi. 863	(1458) takribi
Bey Camii. 865	(1460) takribi
Çayırbaşı Mescidi. 865	(1460) takribi
Mehmed Bey Mescidi. 865	(1460) takribi
Otakçılar Mescidi 865	(1460) takribi
Defterdar (Tahta Minare) Mescidi. 906	(1500) tarihlerinde
Cezerî Kasım Paşa Camii. 921	(1515) tarihlerinde
İslam Bey Camii 925	(1519) tarihlerinde
Emir Buhârî Tekkesi Camii. 932	(1525) tarihlerinde
Zeynep Hatun Mescidi. 937	(1530) tarihlerinde
Kızıl Mescid. 938	(1531) tarihlerinde
Saçlı Abdülkâdir Camii. 944	(1537) tarihinde
Defterdar Camii. 948	(1541) tarihinde
Yanık Minare Mescidi. 950	(1543) tarihlerinde
Demirciler Mescidi. 952	(1545) tarihlerinde
Haydar Baba Mescidi. 957	(1550) tarihinden evvel
Müzevvir Mescidi. 952	(1545) tarihinden evvel
Davut Ağa Mescidi. 962	(1555) tarihinde
Şah Sultan Tekkesi ve Camii 963	(1556) tarihinde
Büyük İskele Camii (Hasan Paşa Camii). 965	(1557) tarihlerinde
Nişancı Mustafa Paşa Camii. 965	(1557) tarihlerinde
Topçular Camii. 966	(1559) tarihlerinde
Ali Paşa (Cedid). Camii 972	(1564) den evvel
Bâlî Baba Mescidi. 982	(1574) tarihlerinde
Zai Mahmud Paşa Camii. 988	(1580) li senelerin başlarında
Dede Mescidi. 990	(1582) tarihlerinde
Dökmeciler Mescidi. 973	(1565) tarihlerinde
Musa Çavuş Mescidi. 995	(1587) tarihlerinde
Servi Mahallesi Mescidi. 999	(1587) tarihlerinde
Aşçıbaşı Mescidi. 999	(1590) tarihlerinde
Savaklar Mescidi. 1008	(1599) tarihlerinde
Tahta Minare Mescidi. 1020	(1611) tarihlerinde
Darüssaade Ağası Mustafa Ağa Camii. 1023	(1614) tarihinde
Takkeci (Arakiyeci) Mescidi. 1025	(1616) tarihlerinde
Şeyh Murad Efendi Tekkesi Mescidi. 1060	(1650) tarihlerinde
Yeni Mahalle Mescidi. 1102	(1690) tarihlerinde
Ahmet Dede Mescidi. 1145	(1732) tarihlerinde
Dar'ül-hadis Mescidi. 1147	(1734) tarihlerinde
Kalenderhâne Tekkesi Mescidi. 1156	(1743) tarihlerinde
Şeyhülislâm Tekkesi Mescidi. 1157	(1744) tarihlerinde
Murteza Efendi Tekkesi Mescidi. 1158	(1745)tarihlerinde

Mustafa Paşa Tekkesi Mescidi. 1166	(1753) tarihlerinde
Hacı Ali Tekkesi Mescidi. 1175	(1761) tarihlerinde
İzzet Paşa Tekkesi Mescidi. 1210	(1795) tarihlerinde
Hacı Ali Paşa Camii. 1304	(1886)tarihlerinde
Tantavî-Zâde Camii. 1307	(1889) tarihlerinde
Edirnekapı Mezarlığı Mescidi. 1321	(1903) tarihlerinde
Sultan Reşad'in Okul Mescidi.	(1910-11) tarihlerinde
Silahtarağa Elektrik Santralı Camii. 1331	(1913) tarihlerinde
Edirnekapı Şehitliği Mescidi.	(1948) tarihinde
Üç Şehitler Camii.	(1959) tarihinde.

ISBN 975 - 7490 - 01- 6 (TK. NO.)
ISBN 975 - 7490 - 03- 2 (2. CİLT.)